

II.

A délnyugati hegyes-dombos vidék.

Az ország délnyugati vidékét kelet felől a Duna, délen a mocsáros környékű Dráva, nyugaton Stájerország és Alsó-Ausztria és északon a Duna határolja, emitt azonban a nagyobb mellékfolyók torkolatánál a megyék területe a Duna bal partjára is kiterjed. Hazánk e legfontosabb és legérdekesebb vidékének területe 44,000 □ kilométer, közepes magassága 240 m.; legmagasabb pontjai nyugaton lelhetők fel, míg a hegyek lejtője az ország főfolyója és ennek mellékfolyói felé tart. *E vidék hegy- és vízrendszerében a Duna medenczéje képezi ama középpontot, mely felé a folyók irángozvák és az emelkedések lejtősödnék.* Amaz egyhangúság, melylyel az Alföldön találkozunk, egészen megszűnik: a hegyek és völgyek változatossága, a dombok és síkságok érintkezése ezt a vidéket Európa legérdekesebb és legszebb tájai mellé sorozzák. A lakosság száma 2.6 millió, kik legnagyobbbrészt magyarok, csak a nyugati zordonabb vidéken vannak németek. Az ókorban e vidék Pannónia nevét viselte. *A magyar csak e vidék elfoglalásával biztosítá magának létjogát Európában és állapítá meg fensőségét a Kárpátok és a Balkán között.* Itt ment véghez azon világfontosságú átalakulás, melyben az eddig nomád nép állandó lakóhelyhez szokott és a pogány magyarok keresztény államot alkottak. Maga a talaj is kedvezett ez átalakulásnak. A kellemeiben gazdag hegyes-völgyes vidék könnyen elfeledteté velők a pusztai szabadságot és nélkülözést; itt lett a magyar földművelővé, míg az Alföldön még ezután is sokáig csak szolgáira bizza a munkát, maga pedig kedvencz életmódját folytatja.

15. **Baranya megye.** *Pécs*, a Mecsek hegy déli lejtőinél, vasúti csomópont; r. kath. püspök székhelye. A környékén található kőszéntelepek nagyon előmozdítják iparát, vasútai pedig nagyot lendítettek kereskedelmén. *Mohács*, a Duna és a vasút élénkké teszik forgalmát. Ide tartozik Mohács szigete is, hol sok szénát természetnek. *Villány*, vasúti csomópont, vörös boráról híres. *Siklós*, az előbbtől nyugatra, jeles borral.

16. **Tolna megye.** *Szegszárd*, a Sárviztől nem messze, vörös-bor termesztéssel. *Tolna*, dohánytermesztéssel, a Duna mellett. *Paks* és *Duna-Földvár*, gőzhajóállomások.

17. **Somogy megye.** *Kaposvár*, a Kapos folyó mellett. *Csurgó*, a megye délnyugati részén, közel a Drávához. *Zákány*, a Dráva mellett, vasútak találkozó pontja. *Szigetvár*, az Almás vize mellett, régi vára történeti nevezetességgű.

18. **Zala megye.** *Zala-Egerszeg*, a Zala mellett. *Nagy-Kanizsa*, a megye legnevezetesebb városa, vasúti góczpont; jelentékeny ipara és virágzó kereskedelme folyton emelkedik. *Keszthely*, a Balaton mellett,

gazdasági iskolával. *Tihany*, a hasonló nevű félszigeten. *Balaton-Füred*, az előbbtől északkeletre, híres fürdőhely.

19. **Veszprém megye.** *Veszprém*, régi püspöki város a Séd folyó és a vasút mellett; a város hullámos területen van építve. *Palota*, a megye keleti határánál. *Pápa*, a megye legiparosabb helye. *Zircz*, Veszprémtől északra, régi ciszterczita-apátsággal. *Herend*, falu, jeles porcellángyárral.

20. **Vas megye.** *Szombathely*, vasúti csomópont, r. kath. püspök székhelye, dologházzal. *Sz.-Gotthárd*, a Rába mellett. *Kis-Czell*, a keleti határnál és a magányosan álló Sághegy mellett, vasúti csomópont; búcsújáró hely. *Vasvár*, a vasút mellett, hajdan erősség. *Kőszeg*, a megye északi részén, régi vára romokban hever.

21. **Sopron megye.** *Sopron*, közel a Fertőtava délnyugati partjaihoz, vasúti csomópont, a Brennberg lejtőinél; hazánk egyik legszebb, legrendezettebb és legiparosabb városa; környéken jeles borok teremnek. *Ruszt*, a Fertőtava mellett, híres borral. *Kis-Márton*, a Lajtahegység tövéénél, kiterjedt kereskedéssel, Eszterházy hg. gyönyörű kastélyával, mely az országban legszebbnek tartatik. *Csorna*, a nyugati vasút mellett, a megye keleti vidékén, prémontrei prépostsággal.

22. **Moson megye.** *Magyar-Óvár*, a Lajta és Duna egyesülésénél, gazdasági akadémiaival, környékén említésre méltó öntöző eszközökkel, nagy merinó-nyájjal. *Moson*, a Duna azon ágánál, mely tőle nevét kapta, nagy gabonakereskedő hely.

23. **Győr megye.** *Győr*, a Rába-Rábcza és a mosonyi Duna egyesülésénél, vasútak találkozó pontja; hazánk egyik legélénkebb városa, r. k. püspök székhelye; gabna- és sertés-kereskedése jelentékeny, hajdan erőd volt. *Szent-Márton*, a Pannonhalom nyugati lejtőinél, a legrégibb benczés apátsággal. *Gönyő*, gőzhajó-állomás.

24. **Komárom megye.** *Komárom*, a Csallóközön, Duna és a Vág-Duna egyesülésénél, hazánk legnagyobb erődje és nyugat felől az ország kulcsa; fekvésénél fogva uralkodik a Duna fölött és védi a Kárpátok és az Alpok északkeleti nyúlványai közt fekvő térséget, utakat és vasútkat, szóval nyugat felől a főváros őrzője. A városnak fával való kereskedése jelentékeny. *Ó- és Új-Szőny*, a Duna jobb partján; ez utóbbi vasúti csomópont. *Tata*, élénk iparral, megerősített vár romjaival és ásványforrásokkal. *Bábolna*, pusztá, állami ménessel. *Kis-Bér*, a megye délnyugati vidékén, vasúti állomás, szép kastélylyal, kerttel és híres állami ménessel.

25. **Esztergom megye.** *Esztergom*, a Duna jobb partján, az érsek-primás székhelye, meleg fürdővel. Hajdani erős vára helyén, hol az Árpád-házbeli királyok székeltek, most az ország legszebb és legnagyobb székesegyháza (basilika) áll. *Párkány*, a Duna és a Garan egyesülésénél, Esztergom átellenében.

26. **Fehér megye.** *Székes-Fehérvár*, szőlőhegységekkel környezett lapályon, több vasút gőcpontja. Hazánk egyik legrégibb és legnevezetesebb

városa; hajdan királyaink szék-, koronázó és temetkező helye volt. Róm. kath. püspök székhelye. Kereskedelme, különösen mióta vasútak csomópontjává lett, emelkedőben van. *Bodajk* és *Moór*, vasúti állomások; az előbbeni fürdőhely.

III.

Az északnyugati felföld.

Magyarország északnyugati terjedelmes felföldét nyugatról és északról a Kárpátok gerince zárja el. Az ország eme természetes határát csak két helyen szakítja meg nagyobb horpadás, még pedig először az Árva, Liptó és Szepes közt fekvő mélyedésben, hol a galicziai síkság ékelődik be délre a Kárpátok közé, megszakítván a határgerincz félkörét. A másik mélyedést Poprád mente jelöli. Keleten a Hernád-Tarcsa völgyeinek nyugati részei vehetők fel határoknak. Délen a nagy Alföld és a Duna völgye zárják el. Területe körülbelül 48,000 □ kilométer; közepes magassága 570 méter. Az északnyugati felföld legnagyobb emelkedéseit északon találjuk, *honnét úgy a hegyek, mint a völgyek a Duna felé, tehát délre lejtőssöndnek. Itt is a Duna és az Alföld azon természetes középpont, mely felé a folyók sietnek és a hegyek lejtőssöndnek.* E vidék folyóinak alsó része sokkal szélesebb völgyeket alkot s ennél fogva sűrűbben van benépesítve, mint a folyók felső része, hol a hegyek zordonsága és a völgyek csekély kiterjedése a földművelést szűkebb körre szorítják, sőt a nagyobb emelkedéssel majdnem egészen lehetlenné teszik, helyet adva a hegyi állattenyésztésnek. A lakosság száma 2·4 millió; nagyobb része tót; a termékenyebb déli rész lakossága magyar. A bányavárosok területén nagyrészt német lakossággal találkozunk.

E vidék égalji viszonyai, a föld külső rétegei és belső szerkezete kijelölték a lakosság foglalkozását. A földművelés korlátok közé szorult, a hegyek lejtőinek növényzete előmozdítja ugyan a marhatenyésztést, de a hosszú és zordon tél bénítólag hat a mezőgazdaság ezen ágára. A hegyek kincsei megteremtették a bányai part, mely a lakosság nagy részét táplálja. A terjedelmes erdők élénkké tévék a fakereskedést. A föld terméketlensége kitartó szorgalomra és iparra kényszeríti az aránylag sűrű népességet; de a szükséges gabona hiánya az Alföldre utasítja őket, melylyel folyóik irányában a legközelebbi és legkényelmesebb összeköttetésben állnak. Ezen vidék a házaló ipar és kereskedés hazája, így pl. Árvából jönnek a gyógyeszosok, Trencsénből a drótosok, Turócból a mindenféle gyógyfűvekkel és olajokkal kereskedők (olajkárók, safranyik), Liptóból a tutajosok stb.

27. Pozsony megye. *Pozsony*, a Duna bal partján, a hegység, síkság és folyó érintkezésénél virágzott fel. Hazánk egyik legrégebbi, legszebb és leggazdagabb városa. A török uralom és Bécs közelsége tették a magyar

birodalom fővárosává 1848-ig. Van több tudományos és jótékony intézete és társulata. Ipara igen virágzó. Kereskedelme, különösen az átmeneti, jelentékeny. 50,000 l. A Kis-Kárpátok keleti lejtőin, Pozsonytól északra említendők: *Sz.-György*, *Bazin* és *Modor*. *Dévény*, a Morva torkolatánál, festői várromokkal. A Morva síkságon vannak: *Stomfa*, *Malaczka*. *Somorja*, a Csallóközben, *Diószeg* és *Galantha*, a vasút mellett. *Nagy-Szombat*, vasúti állomás, gyönyörű és termékeny síkságon; ezt, valamint az ettől északra fekvő Vág völgyét Mátyás földjének nevezik.

28. **Nyitra megye.** *Nyitra*, a Nyitra jobb partján és a Zoborhegy tövénél, régi püspökséggel. *Nagy-Surány*, nagy czukorgyárral. *Érsek-Újvár*, a vasút mellett, egykoron híres erőd volt, ipara élénk. *Bajmóc*, látogatott fürdőhely, régi várral, a megye északkeleti részében. *Galgóc*, a Vág bal partján, élénk kereskedelemmel. A folyó túlsó partján van: *Leopoldvár*, hajdan erőd volt, most állami börtönül szolgál. *Pöstyén*, kénes fürdővel. *Vág-Újhely*, híres gabona- és gyapjúkereskedéssel. *Szokolca*, a határon és a Morva mellett.

29. **Bars megye.** *Aranyos-Marót*, a Zsitva mellett. *Körmöczbánya*, a megye északkeleti vidékén, a vasút mellett, pénzverőintézettel, bányatörvényszékkel és kőedénygyárral. A város kopár hegyektől körülzárt völgykatlanban terül el. *Sz.-Kereszt*, a Garan kanyarulatánál. *Léva*, a megye keleti határánál, hajdan híres erősség.

30. **Hont megye.** *Ipolyság*, gabonatermeléssel az Ipoly mellett. *Selmeczbánya*, a megye északnyugati vidékén, bányaváros, erdőtlen hegyekkel körüvezett mélyedésben. Bányászatunk középpontja, bányászati és erdészeti akadémiával, kamarai törvényszékkel; cserépedénykészítése nevezetes; a selmeczi agyagpipák országszerte ismeretesek. *Hont*, *Drégel* az Ipolytól délre, a megye keleti vidékén, régi váraik a bányavárosok kulcsainak tekintettek. *Korpona*, a megye északi vidékén.

31. **Nógrád megye.** *Balassa-Gyarmat*, az Ipoly bal partján, fegyverházal. *Fülek*, vasúti csomópont; régi vára a bányavárosok kulcsának tekintett. *Losoncz*, a megye legszebb városa, a vasút mellett. *Gács*, régi posztógyárral. *Salgó-Tarján*, a magyar államvasút mellett, kőszéntelekkel és vasgyárral.

32. **Zólyom megye.** *Beszterczbánya*, a Beszterczének a Garanba való ömlésénél; ez hazánk egyik legesinosabb városa. Róm. kath. püspök székhelye, díszes köz- és magánépületekkel. Élénk iparos és kereskedelmi hely. E várostól északnyugatra van *Hermanecz*, nagyszerű papirgyárral. *Breznóbánya*, a Garan mellett. *Zólyom*, a Garan és Szalatna összefolyásánál, vasúttal találkozó pontja; régi várát Nagy Lajos és Mátyás többször meglátogatták; közel hozzá van *Szliács*, az ország egyik legkellemesebb fürdője.

33. **Turóc megye.** *Turóc-Sz.-Márton*, a vasút mellett. *Znió-Vár-alja*, régi várral. Lakosai leginkább külföldön házaló kereskedést űznek

(safranyíkok, olajkárok). *Alsó-Stubna*, falú, a megye déli részén, meleg fürdővel. *Ruttká*, jelentékeny vasúti csomópont.

34. **Trencsén megye.** *Trencsén*, a Vág bal partján, régi vára az egész Vág völgye fölött uralkodott. A várostól nem messze fekszik *Teplicz* falú, az ország egyik leglátogatottabb fürdője; történetünkben, «trencségi fürdő» név alatt ismeretes. *Illava*, a Vág mellett, nagy állami börtönnel. *Zsolna*, a Kiszuczának a Vágba való ömlésénél. *Zay-Ugrócz*, a megye délkeleti vidékén, nevezetes papir- és posztgyárral.

35. **Árva megye.** *Alsó-Kubin*, az Árva mellett, szép könyvtárral. *Thurdosin*, élénk kereskedéssel. *Trsztena*, cserépedénykészítéssel.

36. **Liptó megye.** *Liptó-Sz.Miklós*, a Vág és a vasút mellett, fake-reskedéssel (tutajok). *Liptó-Újvár*, a Vág mellett, vasgyárral és élénk fake-reskedéssel. *Rózsahegy*, a Vág-Revucza összefolyásánál és a vasút mellett; a megye legszebb városa. *Koritnicza*, a megye délnyugati regényes vidékén, fürdőhely.

37. **Szepes megye.** *Lőcse*, dombos vidéken. *Késmárk*, a Poprád bal partján; nagy az átmeneti kereskedése, különösen borral és gabonával. *Poprád*, papírmalommal. *Lubló*, régi várral. *Igló*, a Hernád mellett, bányaváros. *Gölniczbánya*, a megye délkeleti vidékén, bányaváros. *Szomolnok*, a megye déli vidékén, ezüst-, rézérczekkel és erős cementvízzel. *Tátra-Füred*, savanyú vízzel, híres fürdőhely a Nagyszalóki csúcs alatt.

38. **Gömör-Kis-Hont megye.** *Rimaszombat*, a vasút mellett, élénk iparral. *Pelsőcz*, a Sajó mellett, vasbányákkal. *Bánréve*, falú, vasúti csomópont. *Aggtelek*, falú, a megye keleti határánál, közel hozzá fekszik a Baradla cseppkő-barlang. *Tiszolcz*, a Rima és a vasút mellett, bányaváros. *Dobsina*, a megye északkeleti vidékén, hegyektől környezett szűk völgyben, réz-, vas-, kobaltbányákkal, melyek oly jövedelmezők, hogy a polgárok adóját a város fizeti; közelében van a híres jégbarlang. *Rozsnyó*, a megye északkeleti vidékén és a Sajó mellett, kath. püspökség székhelye.

39. **Borsod megye.** *Miskolcz*, közel a Sajóhoz, vasutak találkozó pontja, virágzó iparral; h. h. superintendens székhelye. *Diósgyőr*, az előbbtől nyugatra, üveghutával és papirgyárral, közelében nagy vasgyár és hámor van, hol a legjobb aczél készül. *Ónod*, a Sajó és Hernád egyesülésénél. *Edelény*, a Bodva mellett nagy czukorgyárral.

40. **Heves megye.** *Eger*, a hasonnevező folyó mellett, a megye északkeleti határán, szőlőhegyekkel környezett völgyben, régi város, érseki székhely, számos történeti emlékkal; hévize és vörös bora híresei. *Parád*, a Mátra északi völgyében, ásványvízzel, fürdővel és üveghutával. *Hatvan*, a nyugati határnál, vasúti csomópont, hajdan erősség volt. *Gyöngyös*, a Mátra déli lejtőinél.

IV.

Az északkeleti hegyes vidék.

E vidék határait képezik: észak felől Galiczia és Bukovina, délen a délkeleti felföld és a nagy magyar Alföld, nyugaton a Hernád-Tarcza völgye. Kiterjedése: 31,200 □ klm., közepes emelkedése 450 m. Tekintve azt, hogy e terjedelemben még az Alföld északi nyúlványa is bele van foglalva, ez hazánknak természetesen tagolt vidékei közt a legkisebb. Keleti része hazánknak legzordonabb és leggyéribben népesített területe. *A főlejtősödés és a folyók iránya itt is a nagy síkság felé van irányozva, tehát az Alfölddel van legtermészetesebb összeköttetésben, míg észak felé csak kevés járható közlekedés nyílik.* A lakosok száma 1-2 millió, ezek közül a többségben levő ruthénok (oroszok) a zordonabb helyeket lakják, míg a magyarok a síkság birtokában vannak. A románok (oláhok) e vidék délkeleti részén telepedtek le, északnyugaton kis számú tótokkal találkozunk. E vidéken is leginkább a talaj határozza meg a lakosok foglalkozását. A síkságok és a folyók völgyei földművelésre, az erdős vidékek állattenyésztésre utalják a lakosokat, míg a zord vidékek lakói házi iparral és *sóbányászattal* foglalkoznak. Az északkeleti vidéken a roppant terjedelmű erdők miatt a faipar művelése honosult meg.

41. **Sáros megye.** *Eperjes*, a Tarcza és a vasút mellett, g. e. püspökséggel. *Nagy-Sáros*, Eperjes felett a Tarczánál, sziklavára a Rákócziakra emlékeztet. *Kis-Szeben*, az előbbi felett. *Bártfa*, a megye északi vidékén, a T. foly. mellett, fürdővel, élénk kereskedelemmel, régi műemlékekkel.

42. **Abauj-Torna megye.** *Kassa*, több vasút találkozó pontja, a Hernád mellett, hol az eddig sziklák közé szorult folyó völgye kitágul. Felső Magyarország legszebb, legnépesebb városa. Kath. püspök székhelye, több tudományos intézettel. E város a környék iparának és kereskedelmének középpontja, valamint az északi szomszéd tartományok felé áruink főszállító helye. *Ránk*, a megye északkeleti szögletében, fürdőhely, világhírű szőlőkültúrral. *Jászó*, a Bodva mellett, előbbienektől délkeletre, nevezetes prémontrei prépostsággal. *Torna*, a Bodva vize mellett, kősziklán épült várral. *Szilicze*, közelében van a *Ledniczei* barlang, melybe a legnagyobb meleg csak a tél közepén, a legnagyobb hideg pedig a nyár közepén hatol s így a jég nyáron vastagodik, télen pedig olvad.

43. **Zemplén megye.** *Sátoralja-Újhely*, festői hegyek aljában, vasúti csomópont. *Zemplén*, a Bodrog mellett, régi vár romjaival. *Sáros-Nagy-Patak*, a Bodrog és a vasút mellett, várromokkal. *Mád*, *Szerencs*, *Zombor*, világ-hírű hegyaljai bortermeléssel, mely tokaji név alatt ismeretes. *Tokaj*, a hasonló nevű bor főkiviteli helye, a Hegyaljának déli nyúlványán a Tisza és a Bodrog egyesülése mellett, fontos átkelő hely.

44. **Ung megye.** *Ungvár*, ott fekszik, hol az Ung folyó a hegyekből kiér, vidéke szép, régi várral, savanyúvízzel és látogatott fürdővel, gör. kath. püspök székhelye. *Szobráncz*, az előbbtől északnyugatra, fürdővel. *Úszok*, a hn. szorosnál. *Csap*, falú, a Tisza mellett, vasúti csomópont.

45. **Bereg megye.** *Beregszász*, közel a vasúthoz, malomkőkészítéssel, *Munkács*, a Latorcza mellett, mely itt ér a síkságra, vasútállomás. Ez hazánk északkeleti kapujának őrzője, noha magas sziklán épült régi vára — most állami börtön — már nem felel meg e czélnek. Híres a munkácsi timsó, mely Podhering faluban készül. *Alsó-Vereczke*, a hasonlónevű hágó mellett.

46. **Ugocsa megye.** *Nagy-Szöllős*, a vasút és a Fekete-hegy tövében, közel a Tiszához, jelentékeny vásárokkal, régi várral. *Királyháza*, vasúti csomópont.

47. **Máramaros megye.** *Máramaros-Sziget*, a Tisza és Iza összefolyásánál és a vasút mellett, a megyében kiaknázott só rakodó helye, jelentékeny kereskedelemmel. *Rónaszék*, a Visó és Iza között; ettől délre van *Akna-Sugatag*, nagy sóaknákkal, Sziget közelében. *Visk* és *Huszt*, a Tisza mellett levő koronavárosok.

V.

A délkeleti felföld.

Északon összefügg az északkeleti hegyes vidékkel, keleten Bukovina és Romániával (Moldvaországgal) határos, délen Románia (Oláh Alföld) és a Duna határolják, nyugaton pedig a nagy magyar Alföld veszi körül. Ennek a határhegyek által elzárt s bensejében hegy- és dombsorok által barázdált felföldnek területe 66,000 □ klm., közepes emelkedése 730 méter. A délkeleti felföld magában foglalja az egész Erdélyországot s néhány vele határos megyét. E felföld sok tekintetben *földrajzi egységet képez*; belsejében egy nagyobb medenczére, a Maros völgyére és a Mezőségre bukkanunk, melyet az Olt völgyétől csak alacsony hegység választ el. A völgyek termékenysége, az előhegyek jeles bora, az erdők és bányák gazdagsága egész Magyarországnak kisebb alakú képét tárják elénk. *De földrajzi szempontból ezt a felföldet is a magyar birodalom kiegészítő részéül kell vennünk; ha tekintetbe vesszük folyóinak irányát, a hegyek és az egész felföld följelentőségét, rögtön szembe ötlük, miért nem vonhatta ki magát Erdély sohasem az anyaország befolyása alól, sőt annak egyik becses alkotó elemét képezte mindenkor és képezi jelenleg is.* A lakosság száma 2.5 millió. Itt többségben vannak a románok (oláhok), de a magyarság itt is a felföld szívét, közepét foglalja el; a románok, az örmények és a szászok pedig a hegyes vidéken és a széleken telepedének le. A felföld keleti hegységét magyarok (szé-

kelyek) bírják. Hogy a délkeleti felföld a nagy magyar medenczének csak kiegészítő része, kitűnik abból is, hogy nevezetesebb városai nem a közép-pontban fejlődtek, hanem az Alföldre vezető folyók mentében, vagy pedig az oda-vezető horpadások nyílásánál.

48. **Szolnok-Doboka megye.** *Deés*, a Kis- és Nagy-Szamos egyesülésén alul, környékén, különösen *Deésakna* falúnál, kiterjedt sótelepek vannak. *Szamos-Újvár*, a Kis-Szamos mellett, gör. kath. püspök székhelye. élénk kereskedéssel, régi vára helyén állami börtön épült. *Szék*, az előbbtől délre, környékén gazdag sótelepek vannak. *Doboka*, a megye déli vidékén, régi várromokkal.

49. **Besztercze-Naszód megye.** *Besztercze*, a hasonlónevű folyó mellett, a megye kereskedelmének és iparának középpontja. *Borgó-Prund*, a Borgói út mellett. *Radna*, a Nagy-Szamos mellett és hasonlónevű-utnál, *Naszód*, a Szamos jobb partján.

50. **Kolos megye.** *Kolosvár*, a Kis-Szamos mindkét partján és a vasút mellett, 1848-ig a főkormánysház és az erdélyi országgyűlések székhelye, egyetemmel. Fellegvára most katonai laktanyául szolgál 30,000 lakossal. *Bánffy-Hunyad*, a Körös és vasút mellett. *Kolos*, a megye székhelyétől keletre.

51. **Maros-Torda megye.** *Maros-Vásárhely*, a Maros és a vasút mellett, az úgynevezett Mezőség legjelentékenyebb városa; erős várral. *Görgény-Sz.-Imre*, a Görgény folyó mellett, régi vár romjaival. *Szász-Régen*, a Maros mellett, fakereskedéssel.

52. **Csik megye.** *Csik-Szereda*, az Olt völgyében, régi várral, a megye kereskedésének középpontja. *Csik-Somlyó*, az előbbihez közel. *Tusnád*, fürdőhely, a megye déli részén. *Gyergyó-Sz.-Miklós*, a Maros felső völgyében, élénk kereskedéssel Románia felé. *Borszék*, a megye északkeleti vidékén, világhírű savanyúvízzel, jeles fürdőhely.

53. **Udvarhelymegye.** *Székely-Udvarhely*, a Nagy-Küküllő mellett, a megye középpontjában, két régi vár romjaival. *Óláhfalú*, a Tolvajos hágónál. Erdély legmagasabban fekvő helysége. *Homoród*, az előbbtől nyugatra, fürdőhely, közelében híres barlang van.

54. **Háromszék megye.** *Sepsi-Sz.-György*, az Olt mellett. *Kovácsna*, az előbbtől keletre, savanyúvízzel és «Pokolsár» nevű fürdővel. *Kézdi-Vásárhely*, jelentékeny iparral és kereskedéssel. *Bodza*, a hasonlónevű szoros mellett.

55. **Brassó megye.** *Brassó*, a Tömösi és Törösvári utak találkozásánál, a vasút mellett, Erdély legiparosabb és legnépesebb városa. Brassó festői fekvésénél, a Czenk és Várhegy közt elterülő sétatereinél fogva hazánk legszebb, legegészségesebb városai egyike, 30,000 l. *Földvár*, a megye északi vidékén az Olt mellett.

56. **Fogaras megye.** *Fogaras*, az Olt völgyében, g. kath. püspök székhelye, szép várkastéllyal. *Törösvár*, a hasonlónevű hegyszorosnál, régi várral.

57. **Szeben megye.** *Nagy-Szeben*, az Olt-völgyének legnevezetesebb városa, a Szeben mindkét partján, a Vöröstoronyi út kiindulásánál. Szeben Erdély egyik legszebb és legiparosabb városa és a szabadságharczra következő időszakban annak fővárosa. Gyárai mellett igen élénk a kereskedése, különösen Románia felé. Gör. kel. érsek székhelye. *Szászsebes*, a megye északnyugati vidékén, közel a Maroshoz.

58. **Nagy-Küküllő megye.** *Segesvár*, a Nagy-Küküllő és a vasút mellett, vára egykoron híres erősségnek tartatott. *Medgyes*, a N.-Küküllő mellett, vasúti állomás.

59. **Kis-Küküllő megye.** *Dicső-Sz.-Márton*. *Erzsébetváros*, a megye déli vidékén és a N.-Küküllő mellett.

60. **Torda-Aranyos megye.** *Torda*, az Aranyos bal partján, gazdag sóbányákkal, nyugatra a várostól esik a «Tordahasadék» 400 méter magas falaival, melyet a néprege sz. Lászlóval hoz kapcsolatba. *Felvincz*, a Maros völgyében és a vasút mellett. *Offenbánya*, az Aranyos mellett, aranybányával.

61. **Alsó-Fehér megye.** *Nagy-Enyed*, a Maros és a vasút mellett, *Gyula* (vagy *Károly*) *Fehérvár*, a Maros jobb partján, vasutak találkozási pontja, erősség, hajdan az erdélyi fejedelmek székhelye; az erdélyi kath. püspök székhelye, pénzverővel. *Verespatak*, a megye északnyugati vidékén, aranybányával. *Abrudbánya*, az előbbihez közel, szintén nagy bányaváros, közelében van a «Detonata», az orgonasípok alakjában kiálló bazalt-oszlopok. *Zalatna*, az előbbitől délkeletre, gazdag arany- és ezüstbányákkal. *Vizakna*, a megye délkeleti részében, gazdag sóbányákkal. *Maros-Ujvár*, sóbányákkal. *Balázsfalva*, a két Küküllő összefolyásánál, a g. kath. érsek és a káptalan székhelye.

62. **Hunyad megye.** *Déva*, a Maros bal partján és vasút mellett, régi várral. *Vajda-Hunyad*, a Cserna völgyében, a Hunyadiak nagyszerű várával, a középkorban hadi tekintetben fontos hely volt. *Várhely*, a Vaskapú szoros útján; itt volt a dák birodalom fővárosa «Zarmizegetusa», a későbbi «Ulpia Trajana». *Petrozsény*, vasúti állomás, a megye déli részén. *Piski*, vasúti csomópont a Sztrigy alsó völgyében. *Szászváros*, az előbbitől keletre. *Al- és Felkenyér*, az előbbitől keletre, ezek határán terül el az ú. n. *Kenyérmező*.

63. **Szörény-Krassó megye.** *Lugos*, a Temes mindkét partján, a vasút mellett, gör. kath. püspök székhelye. *Dognácska*, arany-, ezüst- és cinkbányákkal, márványtöréssel. *Resicza*, vasbányákkal. *Oravicza*, bányagazgatósággal, vas-, arany-, ezüstbányákkal, nagy kőszéntelepekkel. *Stájerlak*, a kőszéntermelés középpontja, jelentékeny magasságban. *Karánsebes*, a Temes és a vasút mellett, gör. kath. püspök székhelye. *Teregova*, egykoron híres erőd vala, mely a Duna felől jövő utat védte. *Mehádia*, a Bella mellett; közelében van, a Cserna vadregényes völgyében, a híres Herkules fürdő; ez hazánk legszebb és legjobban berendezett fürdőhelye. *Ó-Orsova*, a hn. szorosnál, vasúti csatlakozással Románia felé.

Fiume város és kerülete. A magyar tengerpart, a 19 □ kilométernyi területű Fiume város és kerülete, a Quarnerói öböl egyik szögletében, a tulajdonképeni Magyarországtól egészen különválasztva fekszik s közvetlenül a felelős magyar kormány fenhatósága alatt áll.

Fiume, tengeri kikötőváros, a Quarnerói öböl északi részén és a Fiumára torkolatánál fekszik. Fiume, fekvésénél fogva, a Quarnerói part legtekintélyesebb városa, a tengerparti utak, valamint vasutak találkozó pontja, ezek által van összeköttetésben a birodalom belsejével. Fiume hazánk első tengeri kereskedővárosa. Van híres hajógyára.

VI.

Horvát-Szlavónország.

E területet a természeti viszonyoknál fogva két részre kell osztanunk, még pedig : a nyugatira, a Szávától a tengerig, és a keletire, mely a Száva, Dráva és Duna közt terül el. Az egész ország kiterjedése 44,000 □ klm., közepes emelkedése 530 m. E területnek a Száva és a tenger közt fekvő része a tenger felé lejtősödik s így földrajzi szempontból nem tartozik a magyar középponti medencéhez ; de terméketlensége és keskenysége miatt a keleti területre van utalva. A keleti vidék azonban folyóinak irányánál és hegyeinek csapásánál fogva a Duna medenczéjének kiegészítő részét képezi. A nyugati kisebb terület csekély vízű patakjait az Adriai tenger veszi fel, e patakok mentében egyetlenegy nagyobb város sem fejlődött, míg a keleti vidék nagyobb városai mind azon folyók mellé csoportosulnak, melyek a Duna felé tartanak, és a Duna medenczéje felé természetes csatornákul szolgálnak ; *ennél fogva Horvát-Szlavónország is a középponti medence kiegészítő része.* A lakosok száma két millió ; ezek nagyobb része horvát, a kisebbik szerb, azonkívül van egynéhány ezer német, magyar és olasz.

1. **Zágráb megye.** *Zágráb*, az ország fővárosa, nem messze a Szávától, vasúti csomópont. A horvát-szlavón tartománygyűlés, a bán, az érsek, a délszláv akadémia és egyéb főhatóságok székhelye. Van egyeteme s több tudományos intézete és társulata. A vasútak, valamint a hajózható Száva virágzóvá teszi kereskedelmét. *Károlyváros*, a Kulpa és a vasút mellett, gör. kel. püspök székhelye, nagy erősség. *Sziszék*, a Száva és Kulpa összefolyásánál, hajdan erős vár volt.

2. **Varasd megye.** *Varasd*, a Dráva jobb partján ; egykoron nevezetes erőd volt.

3. **Körös megye.** *Körös*, gör. kath. püspök székhelye.

4. **Belovár megye.** *Belovár*.

5. **Fiume megye.** *Buccari*, hajógyárral, tengerészeti iskolával.

6. **Verőcze megye.** *Eszék*, a Dráva mellett fekszik, nem messze

annak a Dunába való ömlésétől. Szlavónországnak ez a főhelye és kereskedelmének középpontja. *Diakovár*, kath. püspök székhelye, fekszik az előbitől délre.

7. Pozsega megye. *Pozsega*. *Lipik*, falu, jódtartalmú vízzel és fürdővel.

8. Szerém megye. *Vukovár*, a Vukanak a Dunába való ömlésénél.

A polgárosított horvát-szlavón végvidék.

1. Goszpicsi kerület, a hasonlónevű főhelylyel.

2. Ogulini kerület, a hn. főhelylyel.

3. Petrinyai kerület, a hn. fővárossal.

4. Gradiskai kerület, *Új- és Ó-Gradiska* városokkal.

5. Vinkovczei kerület, a hn. várossal.

6. Mitroviczi kerület, a hn. főhelylyel. *Zimony*, a Szávának a Dunába való szakadásánál, Nándorfehérvár átellenében. Fekvésénél fogva a magyar birodalom egyik legnevezetesebb kereskedelmi helye; fontos gőzhajó-állomás. *Karlovič*, a Duna jobb partján, a görögkeleti patriarcha székhelye. *Pétervárad*, a Duna kanyarulatánál, Új vidék átellenében, fontos erősség, mely az ország déli kulcsa.

A magyar királyságról általában.

Alkotó részei, fekvése, nagysága és vízszintes tagoltsága.

A magyar királyság magában foglalja Szent István koronájának területét; alkotó részei: Magyarország (Erdélylyel, Fiume várossal, és ennek területével), Horvát-, Szlavón-, Dalmát-társországek. Fekszik a keleti félgömb északi felében, még pedig az északi szélesség 44° — 49° és a keleti hosszúság 15° — 27° (G.-tól) között. (E terület határai a térképről leolvasandók.)

Területe:

Tartományok:	Négyszögkilométer:	Népesség:
1. Magyarország	281,000	16.000,000
2. Horvát-Szlavónország (a volt Végvidékkel együtt)	44,000	2.000,000
	Összesen:	325,000 16.000,000

Az ország külső alakja és határai képezik annak vízszintes tagoltságát. E tekintetben hazánk meglehetősen kikerekített egészet képez, mindazáltal határai nem mindenütt természetesek. Délnyugaton a birodalom területe

a Karszton át az Ádriai tengerig nyúlik el, és ott a tenger csak mintegy 150 kilométernyire mossa partjait; ezek itt sziklásak s a hajózásra alkalmatlanok, csak Fiume — a Quarnerói öböl északi részén — nyújt elég biztos kikötőt; honunk ez egyetlen tengeri kikötője, a vasút megnyitlta óta egyenes összeköttetésben van az ország szívével. Délen a forgalmat leginkább előmozdító s a síkság legnagyobb mélyedéseit jelölő — s azért inkább összekötő, mint elválasztó — folyók (a Száva és a Duna) választják el politikailag Magyarországot a Balkán félsziget tartományaitól. Dél- és délkeletre Romániától és Bukovinától, északra Galiczia- és Sziléziától, észak-nyugatra Morvaországtól a birodalmat a Kárpátoknak folytonos gerince zárja el; ezen túl nem igen terjedhetett, s viszont szomszédaink sem törtek benne rést. Legbizonytalanabb a nyugati határvonal; itt hegysegeken és völgyeken (Lajta, Lapincs, Szotla) egészen megszűnik a természetes határ birodalmunk és az osztrák császárság Stájer és Osztrák tartományai közt.

Hazánk függőleges tagoltsága és vizei.

A magyar birodalom középpontját a nagy magyar Alföld képezi; ettől a kis vagy Pozsonyi medenczét alacsony hegység választja el. E medenczét északnyugaton, északon és keleten a *Kárpátok*, délnyugaton az *Alpok* alacsony ágai zárják el.

A) *Délnyugati hegyes-dombos vidék.* A birodalom délnyugati hegyes vidékén három csoport különböztethető meg, ezek: a tenger és a Száva, a Száva és a Dráva, a Dráva és a Duna közt fekvő csoportok.

I. *A tenger és a Száva közti csoport.* A magyar birodalom legdélnyugotibb vidékét — az Ádria és a Száva között — igen rideg hegytömeg borítja, mely megnehezíti a közlekedést az ország belseje és a tenger között.

II. *A Száva és a Dráva között fekvő hegylánczat* Horvát-Tótország területét borítja. E lánczat a Szotla forrásvidékén kezdődik és a Duna és Száva egyesüléseig vonul.

III. *A Dráva és a Duna közt elterülő hegyes-dombos vidék* két helyen függ össze az Alpok rendszerével. Először a Lajta és Lapincs völgyei közt, hol a Lajta, a Fertő és a Rába közti vidéket elborítják. Másodszor a Rába és Mura közt. Ez utóbbi hegység vonulásának iránya nyugatkeleti, de a Zala forrásainál két részre szakad. Az *egyik* ág vonulása északkeleti, a másiké délkeleti. Az első ág irányát követi a Bakony, ettől a Moóri horpadás által elválasztott Vértes-hegység, melylyel a Pilis- (787 m.) Gerecse csoport is találkozik. A *másik* irányába esik a Balaton és a Dráva közt fekvő dombvidék, melynek folytatásába esnek a baranyamegyei hegyek, a Mecsek és Zengő csoportokkal. Baranya déli részén említendő még a Villányi dombsor.

B) Az észak-nyugati felföld hegyláncolatai. E felföld Magyarország északnyugati részén van, keleten a Hernád-Tarcsa folyása szakítja meg. Szakaszai :

I. Az északnyugati határláncolat, mely a Dunánál — Pozsony és Dévény közt — előbb északkeleti irányban kis emelkedéssel kezdődik, északra kiterjedtebb lesz és jelentékeny magasságot ér el, iránya pedig nyug-keletivé válik, az Árva és Dunajecz forrásvidékénél végződik. Részei :

1. a Kis-Kárpátok Pozsonytól Miaváig ;

2. a Magyar-Morva határhegység, a Visztula és Kiszuczca forrásáig.

Ennek, valamint az előbbeni résznek iránya délnyugatról északkeleti ; és

3. a Beszkid-Babiagurai láncolat, a Kiszuczca-Visztula forrásvidékétől, a Dunajecz-Árva forrásáig. E láncolat vonulás-iránya nyugat-keleti ; de nemcsak irányra nézve különbözik a Kis-Kárpátoktól és a Magyar-Morva határhegységtől, hanem magasságra is, a mennyiben itt az egyes csúcsok meghaladják az 1700 métert ; így pl. a csoport legmagasabb hegye a Babiagura 1721 m. magas.

Az északnyugati felföld többi láncolatai többé-kevésbé párhuzamosan haladnak e határhegység két fő irányával vagy délnyugatról északkeletre, vagy nyugatról keletre. A hol e két irány találkozik ; mindenütt horpadást észlelhetünk ; így e határláncolat két iránya között van a Jablunkai horpadás, melyen át a kassa-oderbergi vasút vezet.

A Kis-Kárpátokkal és a Magyar-Morva határhegységgel párhuzamosan vonulnak :

II. a Kis-Fátra, a Vág-Nyitra völgyei közt ; ez megszakad a Vág-Árva összefolyásnál ;

III. a Nagy-Fátra egyrészt a Nyitra-Garan völgyei közt ; másrészt a Turóc-Revucza patakok között egész a Vágig terjed ;

IV. a Vepor-Osztroszki láncolat a Garan, Ipoly és Rima között ; e láncolat a Nagy-Fátra keleti ágaival együtt a Magyar Érczhegység név alatt is ismeretes ;

V. a Cserhát-Mátra-Bükk sora ; e hegység a nagy magyar medencze északi határát jelöli.

A Beszkid-Babiagurai láncolattal egyenközűek :

VI. a Magas-Tátra, azon horpadástól, melyet a Vág-Árva összefolyása képez, kelet felé vonul az Árva-Vág-Poprád és Dunajecz völgyei közt. Ez majdnem derékszöget képez a Kis-Fátrával. A Magas-Tátra hazánk legmagasabb, legimpozansabb hegysége. E láncolat középső szakasza legmagasabb és legérdekesebb. Ellentétben a többi Kárpát láncolatokkal, melyeknek kúpjai többnyire gömbölyded, kerek alakúak, a Magas-Tátra csúcsai rendesen szálás, magas oszlopok, vagy roppant sziklatömegek, vagy ormok és tornyok alakjaiként tűnnek fel ; a gerinczek és tetők össze-vissza hasogatvák, a lejtők és völgyek roppant hömpölyegekké, omladékokkal borítvák.

A tulajdonképi Táttra iszonyú rombolás jeleit mutatja, de a hegygerinczek és csúcsok éles volta, gránit alkotásának tulajdonítható, mely kőzet az idő viszontagságának ellentállott, míg pl. a Babiagurának homokkőből álló csoportja legömbölyített kúpjait a légköri befolyásoknak köszönheti. Legmagasabb csúcsai: a Gerlachfalvi (2654 m.), a Lomniczi (2634 m.), a Jég-völgyi (2624.);

VII. az *Alacsony-Táttra* a Sturecki hágótól, hol a magas Fáttrával szög alatt találkozik, keletre vonul a felső Garan és Vág völgyei közt egészen a Hernádig, hol a majdnem 2000 méter magas Királyhegygyel végződik. Ez utóbbi hegy lejtőin ered a Fekete Vág, a Garan, a Gölnicz, a Hernád és a Sajó; ez okon a Királyhegy e folyók vízválasztója;

VIII. a *Gömör-Szepesi Érczhegység* a Gölnicz és Hernád, a Rima és Sajó között, számos barlanggal. E hegység is a Vepor-Osztroszki lánczolat-tal a Tiszolcz-Polhora közt fekvő hágón képez szöget. És végre az előbbieknél alacsonyabb —

IX. a *Lőcse-Lublói- és Braniszkói* hegység, a Poprád-Hernád és Tarcza völgyei között.

C) Az északkeleti hegyes vidék. Ez a Hernád-Tarcza völgyeitől keletre egészen Máramaros délkeleti vidékéig terjed. Csoportjai:

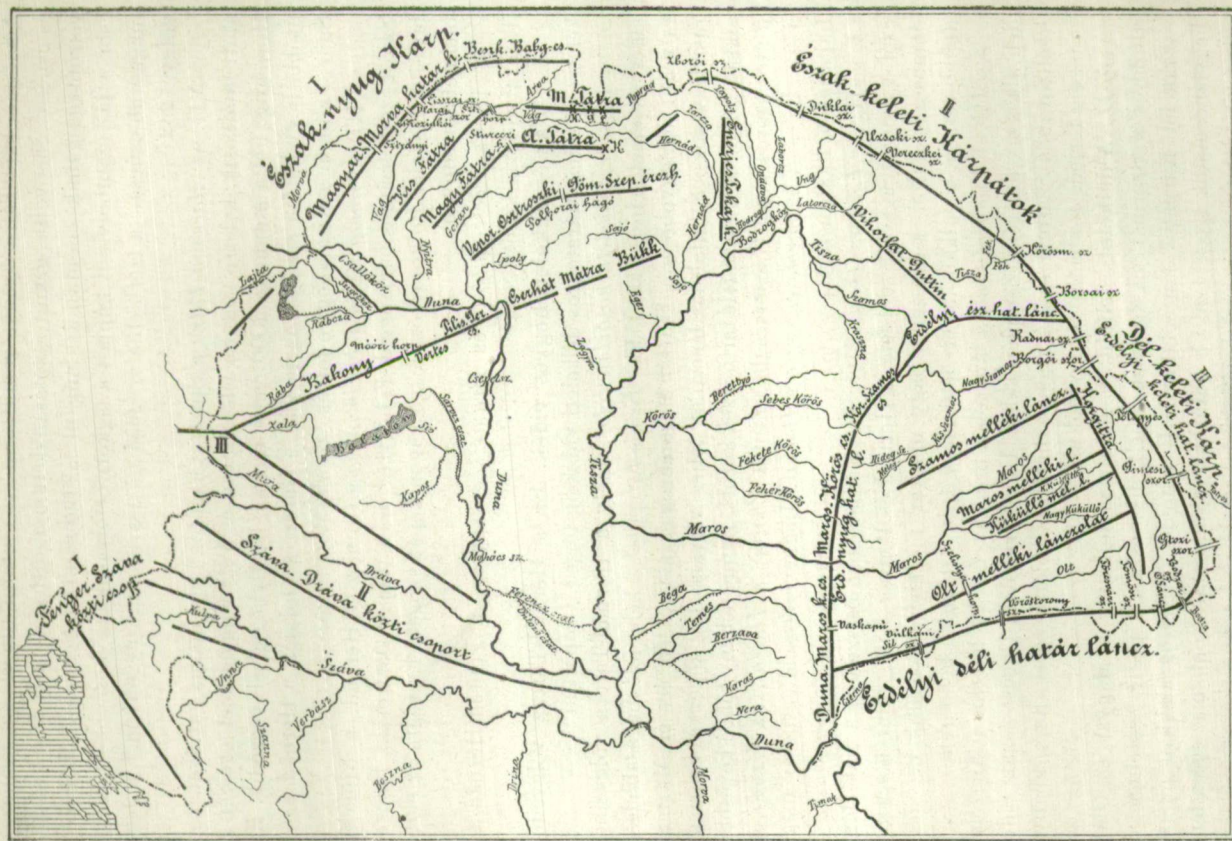
I. Az északkeleti határlánczolat, mely a Hernád-Tarcza völgyeinél alacsony emelkedéssel kezdődik (*Erdős-Kárpátok*), kelet felé magasabb lesz és végül legnagyobb emelkedését Máramaros északi részén éri el (Máramarosi Havasok). E hatalmas lánczolat teljes vízválasztót képez a Szármát síkság folyói és a Tisza felé tartó vizek között. Benne néhány többé-kevésbé fontos szoros vezet Gácsországba, mint a Zborói, a Duklai, az Uzsoki, a Vereckei, a Körösmezői és végre a Borsai. Legnevezetesebb csúcsai meghaladják a 2000 métert.

II. Az *Eperjes-Tokaji lánczolat*. Ez Sárosban összefügg a határlánczolat nyugati ágaival; dél felé, a Hernád és Bodrog közt, mint alacsony dombor vonul el és egészen a nagy magyar medencébe nyúlik be; legdélibb részén, a vulkánikus eredetű *Hegyalján*, világhírű bor terem.

III. A *Vihorlát-Guttin lánczolat*, mint az északkeleti határlánczolat déli alacsony kísérője, Zemplén keleti, Ung-Bereg déli, Ugocsa északi vidékén, továbbá Szatmár és Máramaros határában keletre egész Kapnikbánya vidékére terjed. Jobbadán trachyitból áll.

D) A délkeleti felföld. E hatalmas fellegrvár a Magyar és Oláh alföld és a Szármát síkság közt emelkedik, északon pedig összefügg az északkeleti Kárpátok lánczolatával. E felföldet négyyszög alakban magas hegylánczolatok szegélyezik. E határbástyákon belül azonban az egész fensíkot terjedelmes hegy sorok borítják. A határhegyek a következők:

I. Az erdélyi északi határlánczolat a Tisza és a Szamos felső völgyei közt nyugatról keletre vonul. [Pietrosz (2355 m.), Ünök (2340 m.) és siblesz (1866 m.) csúcsokkal].

II. *Az erdélyi keleti határlánczolat*, melyben több horpadás van, mint a Radnai, Borgoi, Tölgyesi, Rékási Gyimesi és Ojtozi; mindannyi közlekedés szempontjából csekély fontosságú és könnyen védhető.

III. *Az erdélyi déli határlánczolat* (Erdélyi Havasok) az Oláh Alföld és Magyarország határán; az előbbenivel találkozik és a Dunánál szakad meg. Ez a Kárpátok legtömegesebb csoportja, átlagos magassága 1300 m., csúcsai között említést érdemelnek: a Negoj (2543 m.), a Bucsecs (2500 m.), a Retyezát (2500 m.). A lánczolatot csak kevés horpadás (Bodzai, Tömösi, Törösvári, Vulkán-szorosok) és az Olt völgye a *Vöröstornyi* szoroson át szakítja meg.

IV. *Az erdélyi nyugati határlánczolat*, mely a fensík nyugati határát képezi és a Dunától egész a Szamos áttöréseig terjed, kelet és nyugat felé nagy oldalágakat bocsátva. E határlánczolat egyes szakaszainak vonulása a főirányra merőleges, tehát nyugatkeleti, miért is több hosszantos völgy képződhetett benne, melyeken a fensík folyói kijáratukat találták. Részei:

1. a *Duna és Maros közti hegység* (Bánsági hegység). E szakaszban igen gazdag ércz- és kőszéntelepek vannak;

2. a *Maros-Sebes-Körös közti hegység* (Erdélyi Érczhegység);

3. a *Sebes-Körös és Szamos közti hegység*.

A fensík belsejét elborító hegy- és dombсорok: A *Hargitta* hegység, mely trachyt képződményű és az erdélyi keleti határlánczonal nyugati párhuzamos kísérője. A Hargittából a fensíkon többé-kevésbbé párhuzamos hegysorok indulnak ki, melyek nyugat felé mindinkább alacsonyúlnak; ilyenek: a *Szamos*, a *Maros*-, a *Küküllő*- és az *Olt-menti hegysorok*.

Síkságok. Az ország zömét a közép Duna medenczéje képezi, mely két síkságból áll, még pedig:

I. A *kis magyar síkságból*, mely *Pozsonyi medenczének* is neveztetik. E síkságot észak felé a Kárpátok, délről az Alpok nyúlványai határolják. Itt egy kiszáradt tó medenczéjével állunk szemben; erre mutat az apró kavics, homok és különösen a vastag zsíros iszap-réteg. A síkság úgy északnyugatra, mint délnyugatra öblöket bocsát. Legészakibb nyúlványául a *Mátyus földje* — a Vág mentében — tekinthető; legdélibbnek a *Rába köze* és a *Kemenes alja* — a Rába mentében — mondható. Kiterjedése körülbelül 16,000 négyosz. klm., közepes emelkedése 160 méter.

II. A *nagy magyar síkság* vagy az úgynevezett *Alföld*, mely az előbbenivel a Moóri horpadáson és a Duna mentében is összefügg.

Folyók. Hazánk folyói, egynek kivételével, a Duna folyam rendszeréhez tartoznak.

A *Duna* Dévénynél tör magának útát a Kis-Kárpátok és a Hainburgi hegyek közt a kis magyar medenczébe; lassú folyása közben igen sok iszap rakódik le medrében; ezáltal ez feltöltetik és a folyó kénytelen szétágazni, medrét folyton változtatni és szigeteket képezni (Csallóköz, Szigetköz stb.); e szigetek Bécs éléstárai. Keleti folyásában Esztergomig partjai alacsonyak,

Esztergomon alúl azonban hatalmas trachyt-hegyek szegélyezik, melyek egyikén Visegrád regényes romjai hajdani dicsőségre emlékeztetnek. Váczig a folyó iránya keletnek tartott, e városnál az délivé lesz és a nagy magyar Alföldbe ér, hol ismét szigeteket képez (Sz.-Endre, Margit, Csepel, Mohács szigetek) és hatalmas kanyarulatokban Dálya felé tart, hol a Szerémi hegyek délkeleti és keleti irányba terelik. E folyásában mintegy erősödést keresve, legnagyobb mellékfolyóinak vizét veszi fel s így erősödve Bázia-szon alúl Drenkovánál megkezdi szűk pályáját a «Klisszura» nevű szikla-kapún. A folyó legszűkebb helyen csak 117 m. széles; Orsovánál véget ér a Vaskapú, melyen alúl a Duna az Oláh Alföldre ér. Az ókorban a folyónak Orsován alúl levő részét Iszternek, az azon felül levőt *Danubius*-nak nevezték.

A Duna jobboldali mellékfolyói:

a *Lajta*, a *Rába*, a *Sárvíz*, a *Dráva* és a *Száva*.

A baloldaliak:

a *Morva*, a *Vág*, a *Nyitra*, a *Garan*, az *Ipoly*; de legnagyobb mellékfolyója:

a *Tisza*; ez Máramarosban ered, a Fehér és Fekete Tiszából, Csapig északnyugati, innét Szolnokig délnyugati, Szolnoktól határozottan déli irányt vesz s Titelnél egyesül a Dunával. A Tisza az Alföld legnagyobb mélyedése. Lassú, iszapos vize számtalan halat táplál; «több a Tisza hala, mint a vize!» tartja a közmondás; nádas posványaiiban kimondhatatlan sok szárnyas fészkel, azért vidékei kipusztíthatatlan vadászterületek. Habár áradásai veszedelmesek, a Tisza mégis a magyar nép folyója; ezt mutatja nem egy népdal, nem egy költemény.

A Tisza jobboldali mellékfolyói:

a *Borsova*, a *Latorcza*, az *Ung*, a *Laborecz*, az *Ondava* és a *Topla* vizeit egyesítő *Bodrog*; a *Hernád*, melylyel a *Tarcsa* és a *Sajó* egyesül; és a *Zagyva*.

A Tisza baloldali mellékfolyói a következők:

a *Szamos*, mely a Kis- és Nagy-Szamos egyesüléséből keletkezik; a hármás *Körös*, úgymint: a *Fehér*-, *Fekete*- és a *Sebes-Körös*, mely utóbbi az *Ér-Berettyót* is fölveszi; a *Maros*, mely Csík vármegyében ered, és jobbról az *Aranyost*; balról a Kis- és Nagy-*Küküllőt* veszi fel.

Az ország határain kívül egyesülnek a Dunával, de a Délkeleti fensíkon erednek: a *Zsül* és az *Olt*.

Végül a Szepes megyében eredő, de a Visztula felé siető és így a Duna rendszerébe nem tartozó, egyetlen magyar folyó, a *Poprád* említendő meg.

Tavak és lápok. Sok apró hegyi tóban honunk igen gazdag; ámde ezek csekély terjedelmöknél fogva nincsenek befolyással az éghajlatra és a terményekre, a miért is e tekintetben csak a nagyobbakkal foglalkozunk.

A *Fertő* tava Moson és Sopron megyék közt fekszik, a Pozsonyi

medenceze délnyugati vidékén. E tó, melynek vize keserű sós, apadó félben van, különösen mióta a délkeleti részén levő ingoványos *Hanság* mocsár a Rábca szabályozása által lecsapoltatott.

A *Balaton* (682 □ klm.) Zala, Somogy és Veszprém megyék között terül el 70 klm. hosszúságban és 10—14 klm. szélességben, mélysége 8—15 m. közt váltakozik. A Sió-csatornán át vize idővel a Duna medrébe fog jutni. A Fogas halászatát veszélyeztetik a hirtelen támadt viharok és a befagyott tükrén iszonyú «rianással» hirtelen támadt rések.

A *Velencei tó* Fehérmegyében, a *Palicsi Szabadka* mellett, sokkal csekélyebbek.

Nevezetesebb posványok : az *Ecsedi Láp* a Kraszna partjain Szathmár vármegyében ; a *Szernyei*, Munkácshez közel ; a *Sárrét* és *Lunkaság* a Berettyó-Körösök egyesülésénél ; a *Béga* és *Alibunári* mocsárok Torontálban.

Csatornák. *Csatornáink* részint a hajózás előmozdítására, részint pedig vizenyős térségek lecsapolására készültek ; hajózható csatorna csak kettő van :

a *Ferencz-csatorna*, Bács-Bodrog déli részén, a Dunát (Bezdnánál) és a Tiszát (Földvárnál) köti össze ; hossza 110 klm. Kis-Sztapárnál a *Türr-csatorna* ágazik ki belőle Új-Vidék felé ;

a *Béga-csatorna*, Temesvártól Nagy-Becskekerekig hajózható, tulajdonképen a Béga folyó szabályozására szolgál ;

a *Berzava-* és *Teréz-csatornák*, melyek a Temes és Torontál vizenyős vidékeinek lecsapolására készültek ;

a *Sárvíz-csatorna*, mely a Sárrét, Sárvíz, Sió, Koppány és Kapos csatornázott medrét egyesíti.

Éghajlat és termények.

Az ország vízrendszerével szoros összefüggésben áll az éghajlat. A magyar birodalom az északi mérsékelt égöv alatt terül el, éghajlat tekintetében közepes helyet foglal el. — Nem kis befolyással van az éghajlatra az ország függőleges tagoltsága. Nyugat és délnyugat nyitva áll az esőt hozó szeleknek, míg észak és északkelet felől a Kárpátok tartják vissza a zord és száraz légáramlatokat. Az ország légmérséklete olyan, hogy a melegebb mérsékelt égöv terményeinek is nagyon kedvez, kivételt csak a magasabb vidékek képeznek. A szárazföldi helyzet időjárásának ellentétei már az Alföldön érezhetők : a nyarak melegek, a telek zordonok, az éjjelek hűvösek, a nappalok forrók.

A Nap világa és a talaj minősége mellett különösen a légmérséklet az, mely nagy befolyással van a *növényzetre*. Hazánk kitünő búzát, rozsot, kukoriczát, jó minőségű árpát, repeczét, burgonyát, kenderet, lent és dohányt,

azonkívül nagy mennyiségű hüvelyes veteményeket termel. Forró nyaraink kitűnő szőlőt és gyümölcsöt érlelnek, noha a gyakori tavaszi fagyok ez utóbbiaknak nagy ellenségei. A Kárpátokban, hol a növényélet csak öt hónapra szorítkozik és már a tülevelű fák túlnyomók, még megterem a roza, burgonya, zab és árpa. Hazánk gabnatermő ország, a termesztésre a nem ritka szárazság, különösen az Allöldön, gyakran kártékony befolyást gyakorol.

A növényzettel szoros összefüggésben áll az *állat-világ*; az állatok vagy közvetlenül növényekkel táplálkoznak, vagy növényevő állatokból nyerik táplálékukat. A vadállatok még ártalmas számban fordulnak elő; a szarvas, őz, nyúl, vaddisznó, valamint a szárnyasok között a darú, tüzok, vadlúd, vadvakcsa, fajt, szalonka stb. változatossá teszik a vadászatot. A nagy kiterjedésű rétek előmozdítják a szarvasmarha- és a lótenyésztést. A sertés-tenyésztést nagyban elősegítik a tölgyes erdők, a kukorica termesztése és a magyar ember előszeretete a szalonna iránt.

A magyar birodalom *ásvány*-kincsekben elég gazdag. A modern ipar kifejlődésénél főfontosságú szerepet játszik a *vas* és a *kőszén*. Hazánk vasban bővelkedik; de vashányászatunk csak ott mondható virágzóknak, hol a vasérczek közelében kőszéntelepek is vannak, mint pl. a Bánsági hegyekben, Diósgyőr környékén stb. Kősóval honunk eléggé meg van áldva; Máramarosban és különösen a délkeleti felföldön kifogyhatatlan kősótelep terül el. A nemes érczek fő helyei: a Magyar Érczhegység és a délkeleti felföld nyugati határlánczolata. Évenként nyeretik 1800 klg. arany; 29,000 klg. ezüst; tehát több mint az összes európai államokban. Réztelepeink is mennyiségre jelentékenyek.

Lakosság.

Hazánk lakosai politikai tekintetben egy nemzetet képeznek, nyelvre nézve pedig több nemzetiséghez tartoznak.

A magyar ajkú polgárok a magyar Alföldön és az azt környező előhegyeken, a délnyugati hegyes-dombos vidéken és a délkeleti felföld (Erdély) közepén, tömegesen laknak. A magyart szabályos arczonásai többnyire barna testszíne, erős, túlnyomólag barna szakáll és haja, gömbölyded álla, középszerű erős termete jellegzi.

A magyar ember természeténél fogva lassú, de ha indulatra gyulad, a legmélyebb melancholiából közvetlenül átsap a legnagyobb hevesességbe, minek legszebb tanúbizonysága nemzeti táncza (lassú csárdás), zenéje és dalai. A «becsület» szó szerepe a nyelvben világos ismertető jele a nemzet hagyományos becsületérzésének és nemes gondolkodásának. A büszkeség csak a szabadságszeretet kifolyása; a vitézség megítélésére elég történetekre hivatkozni. A magyar ember vendégszeretete példabeszéddé vált

Hiányzik azonban a tervszerű munkálkodás, a meggondoltság, a szívósság és a kitartás.

Az ország határmegyeit vegyesajkú nemzetiségek lakják. Itt számra nézve többségben vannak a szlávok, kik azonban több törzsre oszlanak, még pedig: a birodalom délnyugati vidékén Horvátországban találkozunk a *horvátokkal*; a mostani Szlavónországban a *szlavónokkal*, kik a horvátoknak legközelebbi nyelvrokonai, s csak a szökevény uszkokokkal keverték; az Alföld déli vidékén a törökök elől megfutamodott és itt letelepedett *szerbek* laknak; az északi Kárpátokban vannak a csehek és morvák legközelebbi nyelvrokonai, t. i. a *szlovákok* (tótok); az északkeleti Kárpátokban a Tisza felső völgyeiben, a Galiciából itt letelepedett *rusznyákokkal* (ruthénok = oroszok) találkozunk.

A birodalom lakosságának harmadik alkotó eleme a *rumunok* (románok = oláhok), kik a délkeleti felföldön többségben vannak. Végre nagyobb számmal még csak *németek* fordulnak elő. Ezeken kívül vannak még csekély számú *olaszok*, *örmények* és *zigányok*.

Vallásra nézve legtöbb a róm. katolikus, ezután görög keleti, helvét hitv., görög katolikus, ágostai hitv., zsidó és unitárius.

Allamforma és kormányzat.

Magyarország alkotmányos állam: a törvényhozó hatalom a király és az országgyűlés között oszlik meg. A magyar király az *apostoli* cízzel él.

A magyar-állam törvényes képviselte: a *magyar országgyűlés*, mely kettős kamarai rendszeren nyugszik, t. i. a *főrendi-* és a *képviselőház*ból áll.

A végrehajtó hatalmat a *kormány* gyakorolja. Ez áll 10, és ha a miniszterelnök tárczát vállal, 9 felelős miniszterből.

A szorosan vett Magyarország 63 vármegyére és Fiume városra és kerületére, Horvát-Szlavónország pedig 8 vármegyére osztatik; e vármegyék és az önálló törvényhatósággal bíró városok élén az ő felsége által kinevezett főispánok állanak. A törvényhatóságok középponti tisztviselői az alispánok, városokban a polgármesterek.

Magyarország hajdan 5 kerületre osztatott fel; e felosztásnak azonban jelenleg már semmi jelentősége sincsen.

Horvát-Szlavón (Dalmát) *társországok*, a hozzájuk tartozó polgárosított Végvidékkel oly területet képeznek, mely külső diplomaciai képviseltetés, valamint a pénz-, hadügyi s némely közgazdasági viszonyokra nézve, Magyarországgal közös törvényhozás és közigazgatás alatt áll, de a beligazgatás egyéb ágai tekintetében törvényhozó s kormányzati önállóságot élvez. Élén a magyar minisztereinök ellenjegyzése mellett a király által kinevezett és a horvát-szlavón képviselőháznak felelős *bán* áll. Horvát-Szlavónország 8 megyére, a Végvidék pedig 6 kerületre oszlik.

Osztrák császárság.

(300,000 □ kilométer 22 millió l.)

1. Bukovina hercegség (10,450 □ klm. 572,000 l.) zord, hegyes-dombos tartomány, melynek kiterjedt erdőiben még sok vad tartózkodik. A földművelés nagyon alacsony fokon áll, miért is a tartomány nagyon gyéren van benépesítve; a lakosság leginkább a Prúth és Szereth völgyeiben torlódik össze. Virágzó a lótenyésztés.

Csernovicz, a hercegség fővárosa, a Pruth mellett. *Radaucz*, jeles ménessel. *Szucsava*, a hasonló nevű folyó mellett; egykoron a moldvai fejedelmek székhelye.

2. Galiczia és Lodomeria királyság (78,500 □ klm. 5.959,000 l.) a császárság legnagyobb tartománya. sarlóalakúlag támaszkodik a Kárpátok északi lejtőire. Galiczia nagyrészt dombos, jól nedvesített terület, mely zord égalja mellett is elég termékeny. Kiterjedt erdeinek termékeit a Visztula, Dnieszter és Prúth folyókön szállítja a fában szegény külföldre. Csekély ipara levén, lakói főleg földműveléssel és marhatenyésztéssel foglalkoznak. Kiterjedt kőszéntelepei nyugaton Sziléziába mennek át. Galiczia különösen sóban gazdag: a Visztulától, a Kárpátok mentében, egészen Bukovináig, hatalmas sótelep terül el. Megemlítenők még petróleumforrásai is.

Lemberg, lengyelül *Lwów*, Galiczia mostani fővárosa; kereskedése Oroszország és Románia felé jelentékeny. Lakosainak száma 110,000.

Krakó (Kraków), egykoron a lengyel királyok székhelye, azután koronázási város; fekszik a Visztula kies és termékeny völgyében. A város meg van erősítve.

Bochnia és *Wieliczka* közt vannak a híres nagy sóbányák, az összes aknák hossza 700 kilométer. *Tarnow*, a Biala torkolatától nem messze. *Dukla*, a hasonló nevű hegyszoros mellett. *Przemyszl*, a Szan mellett. *Tarnopol*, a Szereth mellett, élénk iparral és kereskedelemmel. *Brody*, az orosz határon, igen élénk kereskedő hely Oroszország felé.

3. Szilézia hercegség (5150 □ klm. 565,000 l.) a császárság legkisebb, de sűrű népességű tartománya. Morvaország északi csücskéje két részre osztja; ezek egyike a Szudeta, másika pedig a Kárpátok vidékéhez tartozik. Sz. erdős, vasban és kőszénben bővelkedő tartomány, virágzó a gyáripára is.

Troppau (Opava), kies völgyben terül el az Oppa jobb partján; vasúti csomópont.

A *keleti részben*; *Teschen* (Tessin), igen régi város. Itt torlódnak össze Szilézia, Galiczia, Magyar- és Morvaország csücskéi és Teschen mindez irányok felé közvetíti a kereskedelmet. *Oderberg*, az Odera mellett, a porosz

határon, mint az osztrák északi, a kassa-oderbergi és a porosz-sziléziai vasútak végállomáshelye, igen fontos.

4. Morva határgrofság (22,220 □ klm. 2.153,000 l.) egyrészt a Kárpátok, másrészt a Szudeta-Hercziniai hegyrendszer nyúlványai miatt nagyobbként dombos terület, mely alig terjeszkedik a Morva folyó rendszerének határain túl, sőt annak alsó része nem is tartozik hozzá. Ez a császárság egyik legtermékenyebb és legiparosabb tartománya. Különös fontossága van mint átmeneti tartománynak; mert itt vezet a legfontosabb közlekedési vonal (Morva kapu) a Balti tenger felől a Dunához.

Brünn, a Zwittava és a Schwarczava egyesülésénél; itt találkoznak a Budapestről Prága felé és a Sziléziából Ausztriába vezető utak. Brünn nagyvárosias külsejű. A város ipara oly jelentékeny, hogy osztrák «Manchesternek» szokás nevezni. Auszterlicz, az előbbtől északkeletre, történelmi hely.

Iglau, közel a cseh határhoz. Znaim, a Thája balparti magaslatán fekszik. Környékén sok zöldség (különösen uborka), mustár (kremzi mustár) és bor terem. Nikolsburg, Znaimtól keletre, közel Ausztriához. Kremsier, a Morava mellett, a Hanna termékeny síkságán fekszik. Morva-Osztrau, Szilézia határán, nagy kőszénbányákkal. Roznau, a Radost tövénél és a Becsva völgyében, gyógyhely. Weiskirchen, nagy posztógyárakkal. Olmücz, (Olomoucz), az ország második fővárosa, az örgrofság egyházi fejének székhelye és legnagyobb erőssége, mely a morvai síkságot őrzi. Prerau, a Becsva mellett, fontos vasúti csomópont.

5. Cseh királyság (51,900 □ klm. 5.561,000 l.) az osztrák tartományok legfontosabbika, hegyek által természetesen kikerített egységet tüntet fel; az Elba folyó völgyéből fokterűs széles feltérsegekben délnyugatra és délkeletre emelkedik. Csehország rendkívül gazdag termékekben: a talajnak majdnem fele termékeny szántóföld; a hegyeket és feltérsegeket roppant kiterjedésű fenyű- és bükkfaerdők borítják; a föld gyomrában hatalmas kőszén-, vas-, ólom-, réz- és ezüsttelepek vannak. Ásványos forrásai világ-hírűek. Igen virágzó Csehország ipara (vászon, posztó, üveg stb.)

Prága, az ország természetes fővárosa és valódi geographiai közép-pontja, hol az összes utak és vasútak összepontosulnak. Fekszik a Moldava mindkét partján azon a helyen, a hol a folyó partjain terjedelmes tér kínálkozik egy nagy város fejlődésére. Prága a tartománygyűlés, a helytartó, az érsek, számos hatóság és tudományos intézet székhelye. Ipara igen virágzó. A város környéke történelmi nevezetességekben és festőies szépségekben igen gazdag; lakosainak száma a külvárosokéival együtt 220,000.

Melnik, az Elba jobb partján a Moldava torkolatának átellenében. Budweis, a Moldava innét hajózható lesz. Pilsen, a Beraun mellett, híresek a serfőzői, nagy vas- és kőszénbányákkal. Éger, a Fichtelhegység egyik ágának tövénél az Éger mellett; iparos és élénk kereskedő város, fontos vasúti csomópont. Franzensbad, az előbbtől északra, híres fürdőhely.

Karlsbad, a Teplának az Égerbe való ömlésénél, híres fürdőhely. *Marienbad*, híres fürdőhely. *Theresienstadt*, nagy erősség. *Aussig*, a Biela torkolatánál, élénk iparos és kereskedő város. *Tetschen* város egy láncz- és két vasúti hid által összeköttetésben áll *Bodenbach* faluval, hol az osztrák vasútak találkoznak. *Teplitz*, híres fürdőhely, kies vidéken. *Reichenberg*, a Neisse mellett, Csehország második fővárosa és a monarchia egyik legnagyobb gyárvárosa, a gyapot-, gyapjú- és vászonipar középpontja. *Rumburg* az ország legészakibb csücskében, a vászonszövés középpontja. *Königgrätz* és *Josefstadt*, nagy erődök az Elba mellett. *Pardubicz*, fontos vasúti csomópont.

6. Alsó-Ausztriai főhercegséget (19,800 □ klm. 2.331,000 l.) a Duna két részre szeli. Északi részébe a Cseherdő délkeleti kiágazásai nyomulnak, e része nagyrészt erdős és zord feltérés; a déli rész jobbra az Alpok északi mészkő-övéhez tartozik és szintén hegyes, de termékeny. E főhercegség a császárság egyik legműveltebb tartománya; egyrészt a Duna folyása, másrészt az Alpok, Cseh- és Morvaországok közti fekvése kiváló helyzetűvé tették.

Bécs (németül *Wien*), a birodalom fő- és székvárosa: fekszik a Duna jobb partján, részint nagy rónán, részint az Alpok végnyúlványain, melyek itt dombokká törpülnek el (*Kahlenberg*). Azon utaknak, melyek a Morva mentében északra, a keleti Alpokon át az Adriai tenger felé délre, a Duna mentében keletre és nyugatra vezetnek, Bécs góczpontja. Bécs a császárság iparának, kereskedésének és tudományosságának középpontja. 1 millió l. *Schönbrunn*, a fővárostól félórányira, az uralkodóház szép nyári palotájával. *Bruck* a Lajta mellett, állandó táborral. *Bécs-Ujhely* (*Wiener-Neustadt*), vasúti csomópont, katonai akadémiával. *Stielfried*, történeti nevezetességű hely. *Krems*, a Krems torkolatánál.

7. A Felső-Ausztriai főhercegség (12,000 □ klm. 760,000 l.) szintén két részre osztatik a Duna által. A déli nagyobb rész alpesi jellegű és gazdag tavakban, az északi kisebb részt a Cseh-erdő nyulványai teszik zordonná; de az egész tartomány rendkívül gondosan van művelve.

Lincz, a hasonló nevű medence kezdeténél, még pedig a Duna jobb partján, nem messze a Traun torkolatától, a főhercegség fővárosa. Itt találkoznak a Dunával a Csehországból, Salzburg- és Stájerországból jövő utak, miért is e város kereskedelmi szempontból igen nevezetes. *Mauthausen*, az Ennsz torkolatának átellenében, élénk iparos város; közelében vannak a híres gránitbányák. *Steyer*, az Ennsz mellett, Felső-Ausztria vasiparának középpontja. *Gmunden*, a Traun mellett, az úgynevezett «Salzkammergut» főhelye. *Ischl*, híres fürdő a hasonló nevű folyónak a Traunba való ömlésénél. *Hallstadt*, a hasonló nevű tó mellett, híres sóforrással.

8. Salzburg hercegség (7200 □ klm. 164,000 l.) a császárság egyik legkisebb tartománya, mely alig terjeszkedik a Salzach és mellékvízének völgyein túl. Egészben véve nagyszerű alpesi vidék, melynek déli részén a Magas Tauern emelkedik hatalmas jegeseivel és csúcaival.

Salzburg (Juvavum), regényes fekvésű város a Salzachnak a hegyekből való kiérésénél; a tartomány első iparos városa. *Hofgastein*, I. Ferencz emlékével; fürdőjébe a víz 7 klm. ternyire csöveken át *Wild-Gastein*-ből vezetetik.

9. **Tirol és Vorarlberg** (29,000 □ klm. 912,000 l.) a császárság legnyugatibb tartománya. Tirol fekvésénél fogva az Alpok közepén és a központi főv. mindkét lejtőjén Európa egyik legfontosabb átmeneti területe. A Brenner és Reschen-Scheidek hágókon vezető utak a tartományt két oldalról szelik és az Inn völgyét az Ets völgyével összekötik. Az Inn, Ets és Dráva völgyei azok, melyeken legkényelmesebben juthatni a Tiroli Alpok belsejébe, e völgyekben vannak a népesebb városok is. Három oldalon idegen államok határolják, s így egyedüli kényelmes út Tirol belsejébe a Pusztér-völgy. E szegény, hegyes tartomány fő jövedelmi forrása a baromtenyésztés; a déli vidéken azonban megterem a déli gyümölcs, itt a lakosság még szőlőműveléssel és selyembogár-tenyésztéssel is foglalkozik.

Innsbruck, az Inn és Sill összefolyásánál. Fekvése igen kedvező; mert itt végződik a Brenner felől jövő út (most vasút), mely már az ókorban az egyedül kényelmes közlekedési vonalnak bizonyult Itália felé. Ipara jelentéktelen, de annál nagyobb az átmeneti kereskedése. *Kufstein*, város és erősség, mely most állami börtönül szolgál, az Inn mentén. *Landek*, falú, az Inn mindkét partján, az arlbergi, innvölgyi és vintschgauai utak találkozásánál. *Brixen*, a Rienz és Eisach egyesülésénél. *Brenner*, falú, a hasonló nevű hágón, vasúti állomás. *Botzen*, Tirol legnagyobb kereskedelmi városa, hegyek által körülzárt gyönyörű medenczében fekszik, a brenner és vintschgauai út találkozásánál. *Merán*, az Ets egyik kanyarulásánál és a Passeier-völgy végén, az ország egykori fővárosa. Régi rangját elvesztette, de mint gyógyhely nagy hírnévre tett szert. *Trient*, az Ets bal partján; már egészen olasz város; *Roveredo*, az előbbtől délre, a tiroli selyemgyártás középontja. Vorarlbergben, mely csak az Arlbergi vasút kiépítésével lépett szorosabb összeköttetésbe a monarchiával, *Bregenz* a főhely.

10. **Karintia hercegség** (10,300 □ klm. 349,000 l.) csak a Dráva és mellékvízeinek völgyeiből áll. A Magas Tauern Salzburgtól, a Stájer Alpok Stájerországtól, a Karni Alpok Italiától, a Kravankok meg Krajnától választják el. Leginkább marhatenyésztésre és erdőművelésre van utalva, sokkal jövedelmezőbb a bányászata (vas- és ólomra).

Klagenfurt Karintia fővárosa, fekszik a Glan jobb partján, a Salzburg, Bruck, Marburg és Laibach felől vezető utak gócpontja s azért igen jelentékeny az átmeneti kereskedése. *Villach*, a Dráva mindkét partján, a hercegség iparcikkjeinek fő lerakóhelye. *Tarvis*, fontos útesomó.

11. **Stájerország hercegség** (22,400 □ klm. 1.214,000 l.) Tirol után legnagyobb régi örökös tartomány, mely magában foglalja nemcsak az egész Mura völgyét, hanem az Alacsony Tauern-en túl a felső Ennsz völgyébe terjeszkedik; keleten a felső Rábaig, délen pedig a Dráván át egészen

a Száváig nyulik. Stájerország északi része gazdag vasércz telepei végett bevonatott az osztrák vasútak hálózatába. Középső részét a bécs-trieszti vasút, mely a Szemmeringi hágón jön be, fontos átmeneti területté tette. A keleti részben már jövedelmezőbb a földművelés, míg a délnyugati hegyek kőszentet tartalmaznak.

Grác, a herczegség természetes fővárosa, a Mura mindkét partján. Fekvése az Ádriai tenger és a Duna völgye között, nagy jelentőségű Grácz iparára, de különösen kereskedelmére nézve. Kellemetes fekvése, kedvező égálja és aránylag olcsósága, számos nyugdíjast vonz oda; ez a körülmény szerezte meg e szép városnak a «Pensionopolis» gúnynevet. Van 100,000 l. *Gleichenberg*, szép fürdőhely. *Marburg*, az ország második városa, a Dráva balpartján; vasúti csomópont. *Steinbrück*, a Szannak a Szávába való ömlésénél, vasúti csomópont. *Bruck*, a Mura mellett, a Mürznek a Murába való szakadásánál. *Leoben*, az előbbtől nyugatra a Mura mellett. *Mária-Zell*, a Salza legfelsőbb völgyében, híres búcsújáróhely, melyet évenként 200,000 ember látogat. Mária-Zell közelében van a monarchia legnagyobb érczöntője, melyben 1000 munkás foglalkozik. *Eisenerz*, az Erzberg nevű hegy mellett.

12. *Krajna herczegség* (10,000 □ klm. 481,000 l.) csak északnyugaton tartozik az Alpokhoz, délnyugaton már a víz által szétmárt, össze-vissza kuszált, zord és barlangokban dús Karszt vidékéhez tartozik. A Száva és mellékfolyójának, Laibachnak széles völgyei kiágazó hegyhátak által vannak egymástól elválasztva. Felső-Krajnában alpesi gazdálkodás, az alsóban földművelés uralkodik. A déli feltérsegek szegények. Kevés vas mellett fontos a higanybányászat (Idriában).

Laibach, fekszik a Laibach kanyarulatának mindkét partján. — Ipara jelentékeny; kereskedelmi szempontból igen fontos, mert itt találkozik a déli vasút a Zágráb felől Karintiába vezető úttal. *Adelsberg*, a déli vasút mellett, közelében van az Adelsbergi barlang. Az előbbtől keletre van *Czirknitz*, a hasonló nevű tó mellett. *Idria*, világhírű higanybányával.

13. *Partvidék* (8000 □ kl. 648,000 l.) áll három önálló tartományból, melyek azonban egy helytartóval bírnak, ezek: *Görz-Gradiska*, *Isztria* és *Trieszt* városa és területe. Az északi rész még az Alpokig ér, a középső már a zord Karszt területéhez tartozik, Isztria félszigete szintén zord, csak az Isonzo völgye termékeny. Legfontosabb a szép Trieszti kikötő.

Trieszt, korra nézve igen régi, virágzását és jelentőségét tekintve pedig egészen új város. A város a félhold alakú Trieszti öböl körül terül el, részint a síkságon, részint pedig a magányosan álló várhegy lejtőin. Triesztet «déli Hamburgnak» szokás nevezni, s csakugyan a monarchia első tengeri kereskedő városa; 100,000 l.

1. *Görz és Gradiska*. *Görz*, a fejedelmi rangra emelt grófság fővárosa, kies fekvéssel az Isonzo közelében, égálja oly szelid, hogy osztrák-

«Nizzának» hívják. *Gradiska*, régi vára most börtönül szolgál. *Nabrezina*, itt ágazik el a vasút egyrészt Trieszt felé, másrészt Udinén át Velenczébe.

2. Isztria határgrofság. *Parenzo*, a félsziget nyugati partján, a tartomány fővárosa. *Muggia*, Trieszt átellenében, nagy hajógyárral, hol különösen pánczélos bajók készülnek. *Pirano*, az előbbtől délre, Isztria legvagyonosabb városa. *Rovigno*. *Pola*, a félsziget délnyugati partján, már az ókorban virágzó kikötőváros volt. Pola öble a legszebb természetes kikötők egyike: most a monarchia első hadikikötője.

A Quarnerói szigetek közt említendők: *Veglia*, *Cherso*, *Lussin* hn. városokkal.

Az ausztriai császárságról általában.

Ausztria tizennégy autonóm, a birodalmi gyűlésben képviselt tartományból áll; ezek: a Cseh királyság, a Morva határgrofság, a Sziléziai hercezség, a Galicziai királyság, a Bukovinai hercezség, az Alsó- és Felső-Ausztriai hercegségek, a Salzburgi hercezség, Tirol fejedelmi rangra emelt grofság és Vorarlberg, a Karintiai-, Stájer-, Krajnai hercegségek, a Tengerpart és Dalmácia. Az ausztriai császárság legdélibb pontja Isztriában, legnyugatibb Vorarlbergben, legészakibb Csehországban és legkeletibb Bukovinában van.

Az ausztriai császárság szárazföldi fekvésénél fogva csak csekély tengerparttal bír az Ádriai tenger északi részén, hol két nagyobb öble, t. i. a Trieszti és Quarnerói, az Isztriai félszigetet körülövezi. Legnevezetesebb kikötői: *Pola*, az Isztriai félsziget délnyugati részén, mely egyszersmind a birodalom hadi főkikötője és *Trieszt*, az Ádriai tenger legnevezetesebb kikötője és a birodalom első tengeri kereskedő városa. Az Ádriai tengertől egészen Karintia határáig a természetes határ nem esik össze a politikai határral, valamint Tirol déli folyója, az Ets is megszakítja a természetes határvonalat. A nyugati és az északi határvonal természetes határnak tekinthető, kivéve Szilézia és Galiczia északi részét, hol a természetes határ egészen megszűnik Porosz- és Oroszország felé. Galiczia déli és az ausztriai tartományok keleti határaitól a magyar birodalom tárgyalásánál volt szó.

Függélyes tagoltsága és vizei.

Az osztrák császárság területén három nagy hegyrendszert különböztetünk meg, u. m.: a *Kárpátok* hegyrendszerét; a *Szudeta-Hercziniai* hegyrendszert és az *Alpok* hegyrendszerét. A két első hegyrendszert a Duna választja el az Alpoktól; a Kárpátok és a Szudeta-Hercziniai hegység közt az Odera-Morva völgye képezi a határt.

I. A Kárpátok. A Kárpátok egy hatalmas félkör alakjában övezik Morvaország keleti, Szilézia délkeleti, Galiczia déli és Bukovina délnyugati határát és kisebb nagyobb ágakat bocsátanak az említett területek belsejébe; e félkör domború oldala az említett tartományok felé van fordítva.

II. A Szudeta-Hercziniai hegyrendszer. Az ausztriai tartományok északi része, Cseh- és Morvaország hegyek által körülzárt egyenközt képeznek, melynek hosszabb oldalsai délkeletről északnyugat felé húzódnak. Ezen egyenköz keleti oldalát, a Kárpátokat, már ismerjük, északi oldalát a Szudeták láncolata képezi.

A) *A Szudeta hegyrendszer.* A Szudeta-láncolatot a Kárpátok hegyrendszerétől az a *mélyedés* (Morvai kapu) választja el, melyen egyrészt az Odera északkelet felé tart, másrészt a Becsva a Morava felé siet. A Szudeták ezen mélyedésből nyugatra, északnyugati irányban vonulnak egészen a Nollendorfi hágóig 350 kilométer hosszúságban. E hegyrendszerben a következő szakaszok különböztethetők meg:

- a) *A Morva lejtők láncza* Becsvától a Morva folyó forrásáig.
- b) *A Glaczi hegység*, hegyektől környezett fensík.
- c) *Az Óriási (Krkonos) hegység*, a Szudeta láncolat legmagasabb emelkedése, melyhez északnyugat felé az Izer hegység csatlakozik. Legmagasabb csúcsai a *Schneekoppe* 1611 m. és a *Krkonos* (Kesselberg). E hegy-láncolat észak felé lassan ereszkedik, dél felé pedig meredek.
- d) *A Lausitzi hegység*, melyhez az *elba-melléki Homokkő* hegység csatlakozik.

B) *A Hercziniai hegyrendszer.* 1. *Az Érczhegység*, a Homokkő hegységtől délnyugatra húzódik egészen a Fehér-Elster forrásvidékeig. Északnyugatra a hegység lassan ereszkedik a Szász királyság felé, délkeletre az Éger völgye felé pedig hirtelen szakad meg.

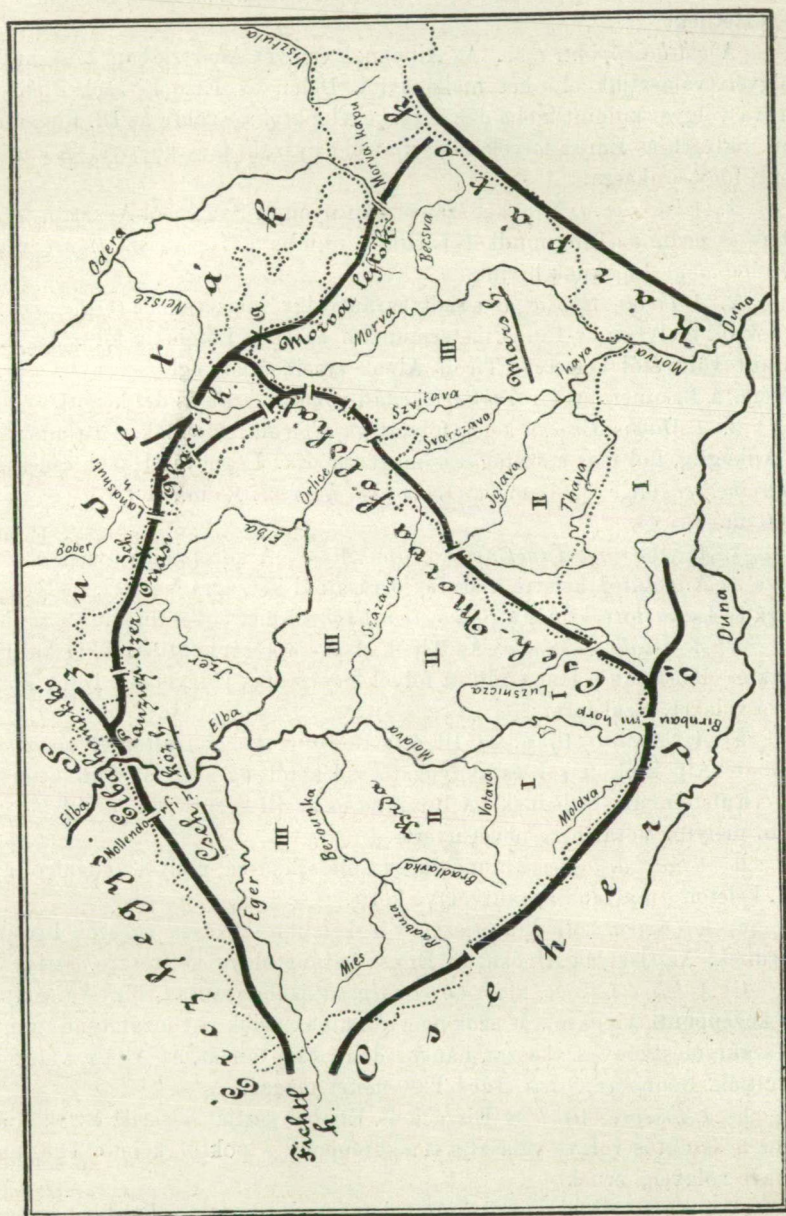
2. *A Cseherdő*, az Éger völgyétől délkeleti irányban vonul, egészen a Duna völgyéig; benne három szakaszt szoktak megkülönböztetni, ezek:

- a) az északi, egészen a Taus (Csehországban) és Cham (bajor város) között levő horpadásig, melyen át újabb időben vasút vezet Pilsen felé;
- b) a *középső szakasz* az említett horpadástól egészen a Moldva kanyarulatáig (Rosenbergnél) húzódik; c) a *délkeleti szakasz* a Moldva kanyarulatától keletre vonul különböző elnevezések alatt, mint pl. *Greini erdő*, *Mannharthegey* stb.; ez a Dunát kíséri. Az említett egyenközt, melynek falait már ismerjük, a *Cseh-Moldva földhát* két kisebb négyyszögre osztja.

A Cseh-Morva földhát fokozatosan ereszkedik a Morava völgye felé. — Csehország belső medenczéje, hegyes-dombos vidékek, lapályok és völgyek változatosságából áll.

III. Az Alpok hegyrendszere. Európa legmagasabb emelkedését az Alpok képezik; ezeknek rendszere délnyugaton — a Liguri tenger-nél — kezdődik és északkeleti irányban a közép Dunáig húzódik; *keleti* részök tehát az osztrák-magyar monarchia területét borítja. Az Alpokat Ausztriá-

CSEH-MORVAORSZÁG HEGY- ÉS VIZRENDSZERE.

ban három övre osztjuk, ú. m. : a középponti főövre, mely jobbra jegezes kőzetekből, granitból, gnájszból, csillámpalából stb. áll; az északi és déli mellékövre, melyek főalkotó kőzetük után, *mésző Alpoknak* is neveztetnek.

A) *A középponti főöv.* Az Alpoknak ez övét Ausztriában hosszantós völgyek választják el a két mellékvőtől. Délen az Ets, Eiszach-Rienz és Dráva völgyei különítik el a déli mésző Alpoktól; északra az Ill, Rozanna, Inn, Salzach és Ennsz folyók választják el az északi mésző-övtől. A középponti főöv szakaszai :

1. *A középponti főöv két szakaszban nyomul Svájezból Ausztria területére és pedig az Inn mindkét partján; mind a két szakaszt Rhäti vagy Graubündeni Alpoknak hívjuk.*

2. *A Tiroli Alpokat az a szűk harántvölgy választja el a Graubündeni Alpoktól, melyben az Inn, Finstermünztől egészen Landekig foly. Az Inn haránt völgyétől keletre a Tiroli Alpok emelkednek egészen a Brenneri hágóig. A Brenneri út Tirol főközlekedési vonala észak és dél között.*

3. *A Magas Tauern keleti folytatása a Tiroli Alpoknak, a Brennertől az Ankoglig, hol már a szétágazás megkezdődik. Legnevezetesebb csúcsai : a Dreierherrenspitze 3500 m., a Gross-Venediger 2700 m., a Grossglockner 3800 m.*

4. *Az Alacsony Tauern és a Stájer Alpok.* A középponti övnek e szakasza az Ankogltól keletre a Mura forrásainál két ágra szakad, melyek a Mürz és Lajta forrásainál a Szemeringi hágón ismét egyesülnek.

A) *Az északi mészőöv.* Az Alpok ez öve a középponti Alpokat kíséri, északon elborítván a már említett folyók hosszantós völgyei és a Duna közt fekvő vidéket. Szakaszai :

a) *Az Algai Alpok,* az Ill és a Rozanna völgyei által elválasztva a Rhäti Alpoktól, Tirol északnyugati vidékétől egészen az Inn áttöréseig (Kufsteinnál) terjednek. A Rozanna és az Ill között van az *Arlbergi* hágó, melytől Vorarlberg nevét nyerte.

b) *A Salzburgi Alpok* a mészőöv ama szakasza, melyet nyugatról az Inn, keleten a Salzach harántvölgye körít.

c) *Az Osztrák Alpok,* a mészőöv legkeletibb szakasza, egészen Bécsig terjednek. Az Osztrák Alpokat az Ennsz harántvölgye két részre osztja.

C) *A déli mészőöv.* a) *Az Orteli Alpokat* is hosszantós völgy választja el a középponti Alpoktól, de azok nem vonulnak velök párhuzamosan, mint az északi mészőöv szakaszai, hanem délre csapván át, az Alpok vidékét kitágítják. Benne az *Orteli* csúcs 3906 méter magas.

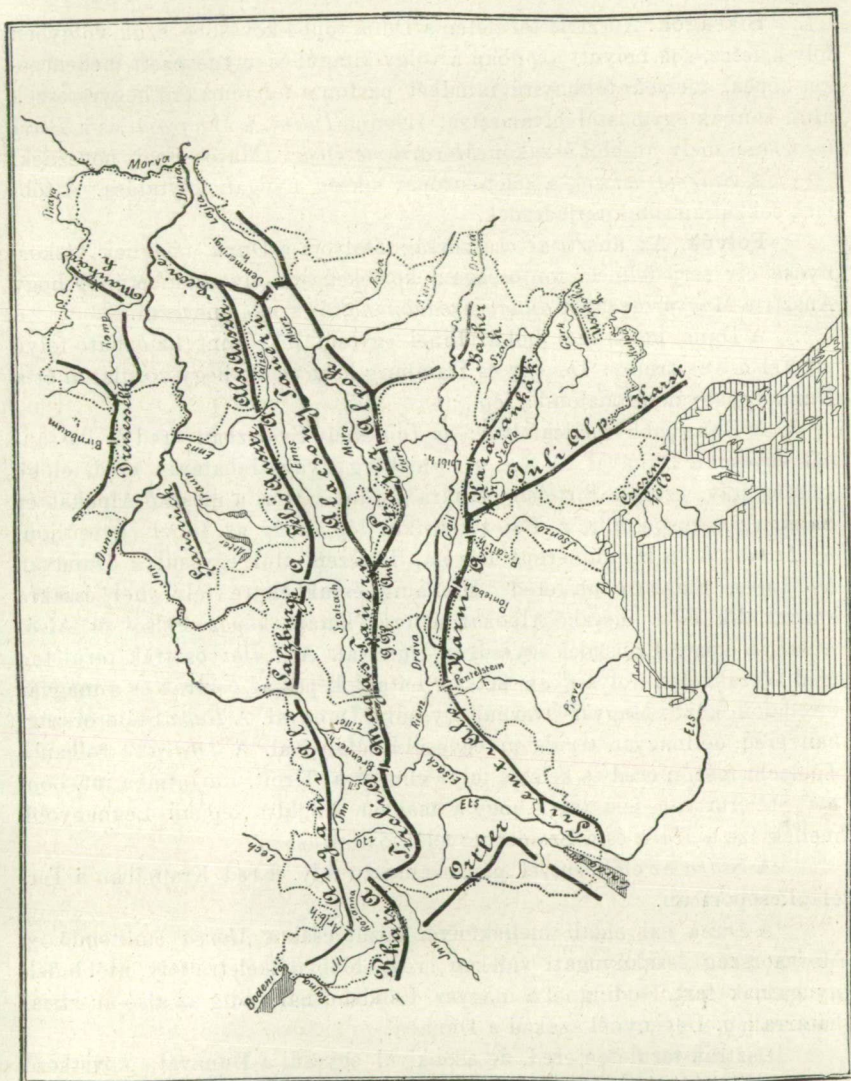
b) *A Trienti Alpok* az Eiszach és Ets bal partját kísérik, északon a Rienz hosszantós völgye választja el a középponti Alpoktól, keleten egészen a Piave völgyéig érnek.

c) *A Karni Alpokkal* a déli öv keletre fordul és tart a Predili hágóig, mely a Száva völgyét az Isonzo völgyével összeköti. Ez utóbbi hágón túl

következik a *Karavanka*, melynek folytatásaiul tekinthetők a Horvátországi hegyek is.

d) *A Juli Alpok*, a Predili hágótól keletre a Karni Alpokból, mint

A KELETI ALPOK.

egyszerű hegylánczatot ágaznak el délkeletre. Ez emelkedés *Karsznak* is neveztetik, mely fokozatos kopár földhullámok, sülyedések, teknőalakú medenczék és kisebb-nagyobb sülyedések változata. E száraz, kopár, föld-

alá elbúvó patakokban és üregekben, többszerű mélyedések- és nyelőkben gazdag terület, nagyon gyéren van népesítve.

Az 1370 m. magas Brenneren, a 904. m. magas Szemmeringen és a Loibl hágón vasútak vezetnek; Arlberg alatt pedig 10,259 m. hosszú vasúti alagút van.

Síkságok. Ausztria területén a Duna többé-kevésbé szűk völgyben foly keletre, sok helyütt azonban a völgy kitágul és úgynevezett medenczék képez, melyek többnyire mindkét parton a folyóhoz érő hegyreteszek által vannak egymástól elválasztva. Ilyen a *Tullni*, a *Wagrami* és a *Bécsi medencze*, mely utóbbit északon *Morava mezejének* (March-Feld) neveznek.

A *Szármát síkság*, a kelet-európai síkság nyugati folytatása. A többiek sokkal kisebb kiterjedésűek.

Folyók. Az ausztriai császárság főfolyója a Duna, melynek vízkörnyéke oly terjedelmes, fontossága a közlekedésre oly szembetűnő, hogy Ausztria-Magyarországot *dunai birodalomnak* is szokás nevezni.

A Duna Passaunál, hol az Innel egyesül, már mint hajózható folyó jut Felső-Ausztriába. Dévény és Hainburg közt pedig hegyszorulaton át a Duna a magyar birodalomba lép.

A Duna jobb mellékfolyói: az *Inn*, mely Svájcban ered és Passaunál egyesül a Dunával. A *Salzach* Salzburg nyugati határán ered, előbb keletre foly, ezután hirtelen északra fordul, áttöri a mészkő-Alpokat és Salzburg városán alul a Bajor fensíkra lép, hogy az Innel egyesüljön. A *Traun*, a Salzkammergut folyója, Línzben alul egyesül a Dunával. Az *Enns* Salzburgban ered; Hieflauig északkeletre foly, hol északra kanyarodik és a mészkő-Alpokat áttöri; határt képez Felső- és Alsó-Ausztria közt, Ennsnél egyesül a Dunával. A *Lajta* osztrák területen ered; északkeleti folyásában kétszer határt képez az osztrák és a magyar birodalom közt; Magyar-Óvárnál egyesül a Dunával. A *Rába* Stájerországban ered, de magyar területen egyesül a főfolyóval. A *Dráva* Tirolban a Toblachi mezőn ered és keletre foly, elhagyva Tirolt, Karintiába jut, honnét Stájerország felé tart, hogy a magyar Alföldre lépjen. Legnagyobb mellékveze a *Mura* és a Szemering felől jövő *Mürz*.

A *Száva* az előbbenivel párhuzamosan foly. Ered Krajnában a Terglau csoportban.

A Duna bal oldali mellékfolyói közül csak a *Morva* említendő, ez Morvaország északnyugati vidékén ered, előbb délkeletre foly, utóbb délnyugatnak tart, Gödingnél a magyar, Landshutnál pedig az alsó-ausztriai határra lép, Dévénynél szakad a Dunába.

Osztrák területen ered, de azonkívül egyesül a Dunával a következő két folyó:

A *Szereth* és a *Pruth*.

A Fekete-tenger vidékéhez tartozik a *Dnieszter*, mely keleti Galiczia főfolyója.

Az Északi tenger vidékéhez tartozik: a *Rajna*; ez csak kis távolságra képez határt Svájc és Vorarlberg közt; ezután

Az *Elba*, az osztrák császárság egyik legnevezetesebb folyója. Az Elba több forrásból az Óriási hegységben ered, nem messze a Schneekoppétól, előbb délkeletre, utóbb délre tart Pardubitzig; innét előbb nyugatra, utóbb északnyugatra foly Tetschenen túl, hol a Homokkőhegységen át útat tör magának északra; Hamburgon alul ömlik az Északi tengerbe. Bal mellékfolyói; a *Moldava* és az *Éger*.

A Keleti tengerbe folynak:

Az *Odera*, Morvaországban Lieselbergen ered, de már Oderbergnél elhagyja a monarchiát; a *Visztula* (Viszla), a Beszkidekben a Jablunkai hágónál a Fehér- és Fekete-Visztula egyesüléséből támad.

Az Ádriai tengerbe ömlő folyók:

Az *Ets*, a Reschenscheideki hágón ered, előbb délnek tart, ezután keletre foly Meránig; Merántól Botzenig délkeleti az iránya. Botzennél elhagyja az Alpok középponti övét és a Brenneri hágóról jövő Eisackkal egyesül, mely Rienz vizét veszi fel, délre foly és Borgheto falunál olasz területre lép.

Az *Isonzo* a Juli alpokban Terlgautól nyugatra ered és déli folyásában a Trieszti öbölbe szakad.

Tavak és csatornák. Az osztrák birodalom területén nagy tavakkal nem találkozunk: a *Garda* és *Boden* tavak csak a monarchia határán terjednek el: de annál több kisebb tó fordul elő, különösen az Alpokban és a Karsztban, míg a Szudeta-Hercziniai hegrendszer szegényebb valódi tavakban.

A Karszti tavak közt legnevezetesebb a *Czirknici*, mely számos föld alatti csatorna által tápláltatik és száraz nyáron meg télen elvész.

Csatornái közül nagyon kevés alkalmas a hajózásra; a legtöbb kisebb terjedelmű csatorna vizenyős helyek lecsapolása, vagy talaj-öntözés céljából készült. Legnevezetesebb a Bécs-Újhelyi csatorna Bécs és Bécs-Újhely közt.

Éghajlat és termények.

Az osztrák birodalom éghajlatára nagy befolyással van annak fekvése, vízszintes és függőleges tagoltsága.

Az osztrák császárság éghajlata nagy változatosságot tüntet föl; mert a birodalom kiterjedése északról délre igen nagy, továbbá a mély és magas területek közti ellentétek tetemesek. Az egész birodalmat égalj tekintetében három övre oszthatjuk fel. A *déli övhöz* az Ádriai tenger partvidékét és Tirol déli részét sorolhatjuk. A *középső öv* a császárság legnagyobb részét — az Alpok és a Szudeta-hegység vidékét — foglalja el. Az *északi övhöz* Csehország északi része, Szilézia és Galiczia számíttatik.

Bár az osztrák császárság talaja túlnyomólag hegyes, mégis aránylag csekély az a terület, mely egészen kopár. A *déli* öv szélein örökzöld és lombos fák díszlenek. Itt a buza és árpa mellett a rizs és a kukoricza is megterem. A *közép öv* mélyebb helyein lombos fák, magasabb vidékeken tűlevelű erdők díszlenek. A gabonafélék mind, délen még a kukoricza is megterem, de hiányzik a rizs. Az *északi övben* az erdők fenyvesekből és bükkfából állanak. Földművelési növényekből rozsot, árpát, zabot, jó kenderet és lent termesztene; a dohány egészen hiányzik. A burgonya különösen az északi tartományokban nagy szerepet játszik.

Az osztrák birodalomban a talaj mindenütt jól művelve van; ennél fogva a vadon előforduló állatok száma csekély. A háziállatok közül megemlítendő: a ló, mely nemesítve fordul elő, különösen Cseh-Morvaországban, az Ausztriai főhercezségekben, Stájerországban és Bukovinában. A szárnak és öszvérnek csak a déli vidéken van nagyobb fontossága. A szarvasmarha mindenütt nemesítve fordul elő. A juhtermesztésre nagy gondot fordítanak Morvaországban és Sziléziában, továbbá Csehországban és az Ausztriai főhercezségekben.

Az ausztriai császárság földrajzi viszonyainak különféleségénél fogva különféle ásványokban igen gazdag. Vasérczekben gazdag Stájerország, Karintia, Csehország, Morvaország és Felső-Ausztria. Réz Tirolban és Bukovinában fordul elő; higany Krajnában. Drága kövek különösen Csehországban fordulnak elő. Nagy Sótelepek vannak Salzburgban, Stájerországban és Felső-Ausztriában, továbbá Galiczia- és Bukovinában. Nagyobb kőszéntelepek Csehországban, Morvaországban, Alsó-Ausztriában, Stájerországban és Karintiában, továbbá Sziléziában és nyugati Galicziában vannak; megemlítendő még a petroleumforrások Galicziában.

Lakosok.

Az osztrák császárság lakosainak száma — Dalmáciával együtt — 22.000.000; túlnyomólag r. katolikusok; nemzetiségre és nyelvre nézve pedig nagyon különbözők, mi a birodalom tömörülésére rendkívül bénítólag hat.

Első helyen állanak a *németek*, nem számra, hanem műveltségre és befolyásra nézve, kik Alsó- és Felső-Ausztriában, Tirolban, Stájerországban, Karintiában és Sziléziában a többséget képezik. A német nyelv magasabb fejlettségénél fogva a tudomány, a műveltebb körök, a közlekedés és a hadsereg hivatalos nyelve.

Számra nézve többségben vannak a szlávok; ezeket feloszthatjuk északi és déli szlávokra. Az északiakhoz tartoznak:

a *csehek* (Cseh- és Morvaországban);

a *lengyelek* (Galicziában);

a *ruthének* vagy rusznyákok (Galicziában és Bukovinában); és a *tótok* vagy *szlovákok* (északkeleti Morvában).

A déliekhez soroljuk a *vendeket* vagy *szlovéneket* (Krajnában, a Tengerparton, Stájerországban és Karintiában).

A román törzshöz tartoznak az *olaszok* (Tirol déli részében, Triesztben, Isztriában és Dalmáciában); a *friaulok* (Görz és Gradiskában); a *ladinok* (Tirol déli részeiben) és az *oláhok* (Bukovinában).

Anyagi és szellemi műveltség. A műipar terén az osztrák császárság kiváló helyet foglal el; e tekintetben különösen Csehország tűnik ki; utána következik Morvaország és Alsó-Ausztria. A keleti Alpok vasbősége és Csehország kőszéngazdagsága a legüdvösebb hatású volt Ausztria iparára nézve; ezért az Alpok vidékén kiválólag a vasipar-, az északi tartományokban meg a szövési ipar honosult meg.

Az osztrák császárság geographiai fekvésénél fogva Európa közepén jelentékeny *kereskedelmi* állást foglal el, különösen a nyugati iparcikkék és a keleti nyers termények kicserélésében.

A lakosság szellemi műveltsége nemzetiségek és tartományok szerint nagyon különböző.

Alkotmány és kormány.

Az osztrák császárság alkotmányos állam, melyben a törvényhozó testület, a *birodalmi tanács* (Reichsrath), két kamrából áll, t. i. az *urak* és *képviselők* házából.

A birodalmi tanácsban képviselt országok- és tartományokban van 17 tartománygyűlés, melyek csak egy-egy kamrából állanak. Némely tartományok egyes vidékei külön képviseléssel bírnak, mint például Görz-Gradiskának külön, Isztriának külön, Vorarlbergnek külön, sőt még Trieszt városának is külön képviselete van.

Az *osztrák-magyar* monarchia kettős alapon nyugvó alkotmányos monarchia, mely két egymástól egészen független alkotmányú államfélből áll. Mindkét állam csupán a fejedelem személye és némely közösügyek (külügy, hadügy és pénzügy) által függ össze.

Balkán félsziget.

(550,000 □ klm., 21 millió l.)

Dalmátország. (12,800 □ klm. 0.5 millió l.) Dalmátország a Balkán félsziget legészaknyugatibb tartománya; *szirtes* partjai előmozdítják a tengeri rablást, mely már a rómaiak és Velencze kereskedelmét is veszélyez-

tette az Ádriai tengeren ; jelenleg monarchiánk legjobb hajósai innen kerülnek ki.

Keleti határán a kietlen *Dinarai* hegyláncz húzódik el, mely a Juli Alpok *karszt* képletének folytatásául tekinthető.

Folyói előbb hosszantos völgyben folynak, ezután rövid haránt völgyekben sietnek a tenger felé, ilyenek a *Zermagna*, a *Kerka*, a *Cettina* és a *Narenta*.

Politikai viszonyai. Dalmácia hegy- és vízrendszere mutatja, *hogy a magyar birodalom földrajzi egységén kívül esik.* Középkori királyaink legjelesbike, Kálmán foglalta el Dalmáciát és nagyobb tengerpartot szerzett a magyar birodalomnak; ez a körülmény többszöri összetűzésre adott alkalmat királyaink és Velence között. Jelenleg Dalmácia tényleg az osztrák császárság tartományai közt foglal helyet; de jogilag a magyar sz. korona birtokát teszi. Élén egy helytartó áll.

Városai :

Zára, a királyság fővárosa ; a kath. érsek, gör. keleti püspök és a tengeri kerületi parancsnok székhelye. *Spalato*, az ország legnagyobb kereskedelmi városa. *Raguza* (Epidaurus), egykoron a hasonló nevű köztársaság fővárosa, most tengeri kikötőváros és erősség. *Cattaro*, hadi kikötő és kereskedelmi város, különösen montenegro felé, Cattaro szép öble Boche di Cattaronak neveztetik.

Szigetek : Pág (Page) hasonló nevű főhelylyel ; *Brazza*, a dalmát szigetek közt a legnagyobb ; *Lissza*, leggazdagabb sziget, hasonló nevű városa az északi öbölnél fekszik, mely az Ádriai tenger egyik legjobb kikötője.

Bosznia és Hercegovina. (52,000 □ klm., 1·3 mil. l.) Földjén a *Dinarai* Alpokkal párhuzamosan vonuló hegylánczolatok húzódnak el, melyek közt széles, termékeny, északra nyíló völgyek vannak, ezeken az *Unna*, a *Verbász*, a *Boszna* és a keleti határon kigyózdó *Drina* a *Száva* felé tartanak. *Hercegovina* folyóinak iránya szintén északdéli, csak hogy a hegyi patakok az Ádriai tenger felé törnek maguknak útát.

Politikai viszonyai. *E tartomány geographiai szempontból, miként azt a folyók iránya, a völgyek nyílása és esése, a hegyek csapása és lejtője mutatja, a magyar Alföld kiegészítő része, melynek délen és délnyugaton természetes határai vannak.*

Városok *Boszniában* : *Szerajero* (Boszna Szeraj) a Boszna kies völgyében fekszik, a tartomány természetes fővárosa. *Hercegovinában* : *Mosztar*, a *Narenta* mellett megerősített város, iparral és élénk kereskedelemmel.

Montenegro fejedelemség (9000 □ klm., 236,000 l.) a *Dinarai* Alpok két ágának találkozására által képezett hegycsomó. A földművelés korlátok közé van szorítva, de a marhatenyésztés virágzónak mondható.

Városai : *Csettinje*, a fejedelem székhelye, csak 2000 l. *Podgoricza*, a fejedelemség legnépesebb helye.

Szerbia királyság (49,000 □ klm., 1·8 mill. l.) területén a hegyek

északról délre és nyugatról keletre vonódnak el, délen pedig a fejedelemség a Pristina fensíkra támaszkodik. Folyói közül nevezetesebb a már említett *Drina*, mint nyugati határfolyó; a *Morava*, mely a *Bulgár* és *Szerb Morava* egyesüléséből származik; végre a *Timok* említendő meg mint keleti határfolyó. Szerbia földje termékeny, de el van hanyagolva. Kiterjedt tölgy- és bükkfa-erdei elősegítik a sertésenyésztést, gyümölcsösei, kukorica és búzaföldjei terjedelmesek.

Politikai viszonyai. Szerbia folyóinak iránya, völgyeinek nyílása és az egész terület lejtője által a magyar Alföld felé húzódik és geographiailag annak kiegészítő része.

Városai: *Nándorfehérvár (Belgrád)* a királyság fővárosa. A Száva és a Duna egyesülésénél emelkedő magaslaton van a vár; a vár körül csoportosul a város többi része. Kereskedése egyrészt Budapest és Bécs felé, másrészt Konstantinápoly, Szaloniki és Skutari felé igen kiterjedt. *Szendró* (Szemendria), a Duna mellett, közel a Morava torkolatához. *Sabacz*, a Száva mellett. *Kragujevác*, az ország közepén, a szkupstina (országgyűlés) székhelye. *Passzarovicz* és *Niss*, jelentékeny városok.

Románia királyság. (130,000 □ klm., 5·3 mill. l.) E királyság a dél-keleti Kárpátok déli és keleti lejtőinél fekszik, nagyjából termékeny síkság, melybe a Kárpátokból a Duna felé siető folyók mély medreket ástak magoknak. Legnevezetesebb folyói a *Duna*, melybe a *Zsil*, az *Olt*, a *Szereth* és a *Pruth* szakadnak. Románia igen termékeny, csak hogy a földművelés kezdetleges, az ipar nagyon alacsony fokon áll s többnyire idegenek kezében van.

Politikai viszonyai. Románia önálló királyság. *Moldva* és *Oláhország* dunai fejedelemségek és a volt török *Dobrudda* egyesüléséből áll.

Városai: *Bukurest*, Románia fővárosa, nagy kereskedőváros. *Braila*, a Duna mellett; *Gyurgyevo*, Bukurest dunai kikötője. *Jasszy* (Jászváros), a Pruthtól két órányira. *Galacz*, a Pruthnak a Dunába szakadásától nem messze, élénk kereskedő hely.

Bulgária (64,000 □ klm., 2 millió l.) a Duna és a Balkán hegység közt terül el. Bulgária a Balkánra támaszkodó és a Dunánál meredeken megszakadó fennföldet képez, melybe a folyók mély medreket ástak maguknak. Bulgária igen termékeny ország, s habár a földművelés és az ipar el volt hanyagolva, mégis a török birodalom éléstárának tekintetett.

Politikai viszonyai. Bulgária, a török szultán fenhatósága alatt álló «autonom hűbér fejedelemséget» képez.

Városai: *Tirnova*, Bulgária régi fővárosa, a fejedelemség legfontosabb iparos városa. *Zsófia* (régén Sardica) az Iszker termékeny völgyében, azon az uton, mely Konstantinápoly felől Nándorfehérvár felé vezet, most főváros. *Sumla*, egykoron legfontosabb erősség a Balkán fensíkján, iparral és kereskedelemmel. A Duna mellett vannak: *Viddin*, *Nikápoly* (1396). *Szisztova* (1791. béke). *Ruszsuk* és *Sziliszttra*, egykoron fontos erősségek,

most élénk kereskedő városok. *Várna*, Bulgária legfontosabb kikötője (1444).

Keleti Rumélia. (35,900 □ klm., 816,000 l.) Keleti Rumélia a Balkántól délre fekszik; Rumélia a Balkán hegység, a Deszpota-dagh (Rhodope) és annak nyúlványai által körülzárt termékeny katlant képez. Főfolyója a *Maricza* (Hebrus), melynek legnagyobb mellékfolyója a *Tuldsa*. Főterménye a rizs, gyapot, dohány és rózsa.

Politikai viszonyai. Keleti Rumélia (a régi Thrácia nagyobb északi része) a török szultán közvetlen politikai és katonai fenhatósága alatt álló tartomány, mely belkormányzat tekintetében autonómiával bír.

Városai: *Philippopolisz* (Filibé), a tartomány főhelye. *Kazanlik*, a Tuldsa gyönyörű völgyében, a rózsaoajgyártás főhelye. *Burgasz*, Keleti Rumélia főkikötője, a Fekete tenger mellett.

Törökország európai birtokai. (Keleti Ruméliával együtt 200,000 □ klm., 5·3 mill. l.) Törökország európai része: egyrészt a Fekete tenger, Konstantinápolyi tengerszoros (Boszporusz), a Marmara tenger és a Dardanellák tengerszorosa (Helleszpontusz), másrészt az Ádriai tenger közt elterülő hosszú tagban nyúlik el. Tartományai: Thrácia egy része, Maczedónia, Thesszália és Albánia.

Politikai viszonyai. A török birodalom örökös császárság, feje a *szultán* vagy *padisa* (nagyúr), ki a világi és egyházi (mint imam) főhatalmat gyakorolja.

Thrácia. Rumélia legnyugatibb és a régi Thrácia déli részét képezi. Keleti vidékén a Fekete tengerrel párhuzamosan elvonuló *Sztrandzsza* hegység emelkedik, melynek délkeleti végnyúlványai a Boszporusznál szakadnak meg és a gyönyörű «Arany Szarv» öblöt képezik. Nyugati területét a Rhodope hegység nyúlványai árasztják el, míg közepén a *Maricza* termékeny völgye kigyózik.

Városai: *Konstantinápoly* (Istanbul, régi Byzantium), a török birodalom fővárosa, a Fekete tenger kapujánál, Európa és Ázsia találkozásánál fekszik. Konstantinápoly külvárosaival együtt a török birodalom első kereskedelmi városa és a legfontosabb tengeri és szárazföldi utak találkozása által Európa egyik legnagyobb kereskedelmi helye 600,000 lakossal. *Adrianópolisz* (Drinápoly) a Maricza kanyarulatánál, európai Törökország egyik legnevezetesebb városa.

Maczedónia. Az előbbtől nyugatra, hegyek által körülzárt termékeny völgyekből áll, melyek a tengerrel kényelmes összeköttetésben vannak; a főtörzshöz csatlakozik még a három ujjú *Chalkisz* félsziget. Folyói a *Karasszu* (Nestus), a *Sztruma* (Strymon), és a *Vardar* (Axius).

Városai: *Szaloniki* (régii Therme), az európai Törökország második kikötője ott fekszik, hol a Belgrád felől a Vardar mentében vezető út a tengert éri és a nyugatról keletre vezető úttal találkozik.

Thesszália. Az előbbtől délre, minden oldalról hegyek által körül-

zárt völgykatlant képez, melynek összes vizeit a *Szalambria* (Peneus) egyesíti és szűk völgyében (a régieknél Tempe völgy) a tenger felé siet. Déli nagyobb része Görögországhoz van csatolva.

Albánia. Az előbbtől nyugatra és északnyugatra a régi Illyria és Epirus tartományok helyén terül el. Albánia szövevényes, rohanó patakok által szétkúszált hegyes vidék. Folyói: a *Drin*, mely az Ochrida tóból jövő *Fekete* és az északról jövő *Fehér Drin* egyesüléséből támad és az *Aszpropotamo* (Achelous).

Városai: *Skutari* (Skodra) a Bojana mellett, három út találkozásánál; fontos ipar és kereskedelmi hely. *Prisrend*, a hasonló nevű hágó mellett, várában egykoron a szerb királyok székeltek. *Pristina*, az előbbtől északkeletre, környékén van a *Rigómező* (Koszovepolje). *Durazzo* (Epidamnus, a rómaiaknál Dyrrachium), fontos átkelőhely Itáliába.

Szigetek. Chalkisz félsziget és Kis-Ázsia közt vannak az úgynevezett török Szporádok: *Thasszosz*, *Szamothráki*, *Imrosz*, *Lemnosz*. *Kandia* (Kréta) hegyes sziget, külön ejaletet képez, városai *Kandia* vagy *Megalokasztro* és *Kanea*, mindkettő kikötőhely.

Görög királyság. (65.000 □ klm. és 2 millió l.) A Balkán félsziget legdélibb részét a görög királyság foglalja el. Földünkön alig van terület, mely geographiailag annyira ki volna tűntetve, mint Görögország: a hegyes-völgyes vidék, a partok szaggatottsága, az enyhe éghajlat mind olyan tényezők, melyek az embert tevékenységre buzdítják. — *Livádiát* (régii Hellast) a *Pindusz* hegység nyúlványai borítják, *Mórea* (Peloponnesos) a Korinthusi (Isthmus) földszoros által függ össze Livádiával. Mórea párkányhegyek által körülzárt fensíkot képez.

Folyói kicsinyek, mint: az *Aszpropotamo* (Achelous), a *Bazilikó Potamo* (Eurotas) stb.

I. Livadia városai: *Athén*, a királyság fővárosa, régi romjaiból csak lassan emelkedik ki, 63,000 l.; kikötője *Pireusz*. *Livádia*, élénk iparral.

II. Mórea városai: *Korinth*, *Argosz*, *Hydra* és *Új-Sparta*.

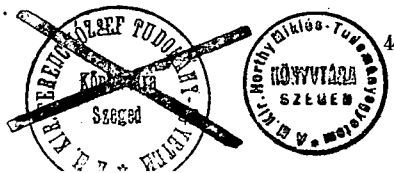
III. Thesszália városai: *Larissza* (Jenicsér) és *Pharzala* (Pharsalus).

IV. Szigetek: 1. *Negroponte* (Euböa), igen termékeny sziget.

2. A *Kykladok:* *Androsz*, *Tenosz*, *Delosz*, *Mykonosz* (a vándormadarak pihenőhelye, fűrfogás), *Parosz* (márvány), *Naxosz* és különösen: *Szyra*, *Hermupolisz* kikötővárossal, mely kedvező fekvésénél fogva a királyság első tengeri kereskedővárosa.

3. A *Joni szigetek:* *Kephalonia*; *Korfú*, *Korfú* várossal. *Zante* (Zakyntho) *Zante* várossal; *Cerigo*.

A Balkán félsziget vízszintes és függőleges tagoltsága, vizei. A Balkán félsziget nyugatról, délről és keletről tenger által vététk körül, a hosszú északi határán három egymással egyesülő folyó (Kulpa, Száva, Duna) csatolja Európa törzséhez.

E félsziget Európa összes tagjai közt legkedvezőbb vízszintes tagoltsággal dicsekedik. Legnagyobb szaggatottsága a déli és keleti partokon mutatkozik. A nyugati partvidék északi része sziklás, középső része egyhangú, míg a déli részt az Artai és a Korinthetai öblök kedvezőbbé teszik. Délen van a Koroni (Messeni) és a Marathonizi (Lakoni) öböl, melyek közt három félsziget nyúlik délre. Keleten, délről északra a következő tagok vannak: a Naupliai (Argoli) öböl, az Argoliszi félsziget, az Aeginai (Szaroni) öböl, az Attikai félsziget a Kolonna (Sunium) előfokkal, a Lámiai (Zeituni) öböl, a Voloi (Pegazei) öböl, a Magnezia félsziget, a Szaloniki öböl, a három ujjú Chalkisz félsziget, az Orfanoi öböl, a Gallipoli félsziget, a Dardanellák (Helleszpontosz) tengerszorosa, a Marmara tenger, a Konstantinápolyi (Boszporusz) tengerszorosa, a Burgaszi és a Várnai öböl.

A mekkora a partok szaggatottsága, akkora a változatosság a félsziget emelkedésében. A hegyrendszerben két főirányra kell tekintettel lenni, még pedig: az egyik irány a *nyugati parttal párhuzamos* északnyugat délkeleti, a másik *nyugat-keleti*; az első csoport vízválasztót képez az Ádriai és az Aegaei tenger között, a másik vízválasztó a Duna és az Aegaei tenger közt.

Az elsőhöz tartoznak:

a *Dinarai* Alpok, továbbá ezekkel párhuzamosan a Hercegovina-Bosznia-Szerbiai hegyek; a Turjánszka-Planina (folytatása a Grammosz); mely fensíkszerű tömeget képez; a *Pindusz*, ez utóbbiból északon a Volucza (Kambuni) Olymposzszal (3000 m.), délen az Othrysz és az Oeta ágazik ki, a *Pindusz* déli folytatásai különböző nevek alatt a Kolonna fölig húzódnak.

A másodikhoz:

a *Sár-Dagh* (Szkardusz), a *Kurbeczká-Planina*, a *Rilo-Dagh* és *Vitos* hegység, mely utóbbi vízválasztó;

a *Balkán* [Rilotól a Traján kapuja (Vaskapu) által választatik el], nyugaton egyszerű láncolat, keleten két ágra szakad és a Fekete tengernél végződik. A Balkán keleti végéből a *Sztrandzsa-Dagh*, a nyugatiból a *Deszpoto-Dagh* (Rhodope) és a vele párhuzamos *Orbelusz* ágazik ki, délkeleti irányban.

Mórea közepét határhegyek által környezett fensík foglalja el, melyből a partok felé hegyágak sugárzanak ki.

Kisebb síkságai: az Oláh-, a Thrák-, a Macedon és Thesszáliai alföldek. Folyóit az egyes tartományoknál említettük meg.

Éghajlata és terményei. A félsziget északi részén és a hegyes vidéken négy évszakot lehet megkülönböztetni, mint Közép-Európában, tehát a termények is ugyanazok mint nálunk. Délen azonban csak nyár és tél van, melyek észrevétlenül mennek át egymásba. Itt megterem a déli gyümölcs, a szőlő, a rizs, a gyapot, a myrtus, a babér, az olajfa, a füge, sőt a datolyapálma is. Minthogy a hegyek a síkságokkal kellemesen váltakoz-

nak, a különböző termények is gyorsan következnek egymás után, mi a termények gyors kicserélését, tehát az élénk forgalmat szüli, melynek a

közeli szelíd tenger rendkívül kedvez. — A jelenkori művelődés emeltyűi, a kőszén és a vas, ha nem is hiányoznak, de eddig legalább felhasználatlanul heverték.

Lakosok. A félsziget lakosai közül nyelv tekintetében legszámosabban a *szlávok*, kik a félsziget északi részét lakják; ide soroljuk a bulgárokat, a szerbeket, a bosnyákokat, a hercegovinaiakat, a montenegróiakat, valamint a dalmatákat. A *románok*, kiknek rokonai a *czinczások*. Az *ozmánok* (törökök) legkésőbbben jöttek Európába. A *görögök* a régi hellenek satnya utódai. Az *albánok* (ők magokat szkipetároknak, a törökök *arnauták*-nak nevezik) a régi illyrek utódai. Kisebb számmal vannak az *örmények*, a *zsidók*, a *cserkeszek* és a *czigányok*.

Anyagi műveltség. A *földművelés* az egész félszigeten el van hanyagolva; virágzóbb a *marhatenyésztés*; a juh, a kecske-, a sertés-, a ló- és a méhtenyésztésre igen nagy gond fordítatik. A bányászat egészen parlagon hever. A *műipar* összes czikkei behozatnak (rózsaoaj, bőrárúk és dohány kivételével). A *belkereskedést* a jó és biztos közlekedő vonalak hiánya nehezíti, míg a *külkereskedelmet* a félsziget geográfiai helyzete — az iparos Nyugat és a terményekben gazdag Kelet közt — előmozdítja.

Politikai viszonyai. A Balkáni félszigeten van: az osztrák-magyar monarchia két tartománya, t. i. Dalmácia és Bosznia-Hercegovina (megszállott tartomány); a Román királyság, Szerb királyság és Montenegró önálló fejedelemség; a Török birodalom európai birtokai, hová Bulgária mint hűbértartomány és Keleti Rumélia, mint a szultán közvetlen politikai és katonai fenhatósága alatt álló, de autonom kormányú tartomány is tartozik; végre a Görög királyság.

Az Apennini félsziget.

(286,000 □ klm., 28 mil. l.)

Az olasz királyság természetes határait északon a félkör alakban vonuló Alpok képezik; de a természetesen ide tartozó Korzika szigete a francziák birtokában van.

Városai:

Róma, a királyság fővárosa, a pápa és a király székhelye, történetileg a világ leghíresebb városa, Itália közepén, a Tiber mindkét partján terül el. Róma nevezetességei az ókor romjaiból, templomokból, palotákból és gazdag műkincsekből állanak. Az újkori és középkori Róma jobbadán egyházi jellegű, nevezetességei: a sz. Péter bazilikája, nemcsak Róma, hanem az egész világ első temploma, a Vatikáni pápai palota megbecsülhetetlen tudományos és művészeti kincseivel stb. A pápa a Vatikánban (ez Európa legnagyobb palotája), a király pedig a Quirinálban székel. Akkora mint Budapest.

Turin, a Pó partján, azon utak találkozásánál, melyek Franciaországba és Svájcba vezetnek. *Génua*, a róla nevezett öbölnél, csak

Nápoly és Konstantinápoly múlja felül szépségre nézve. Egykoron Velenceze vetélytársa, most Olaszország legnevezetesebb kereskedelmi városa.

Milánó, a Ticino és Adda között; itt találkoznak az Alpokról vezető utak. Itália első iparos városa nagy kereskedelemmel. Épületei közt kiválik a fehér márványból épített székesegyház. Akkora mint Budapest.

Velenceze (Venezia), több szigeten épült város. A középkorban a világ első kereskedelmi városa vala, de a keletindiai út fölfedezése és a török harcok megtörték. *Veróna*, *Mantua*, *Peschiera* és *Legnano* erődök képeztek a híres várnégyszöget.

Bologna, híres egyetemmel.

Flórencz, az Arno mindkét partján, gyönyörű völgyben épült város. Számos műkincsei az olasz műveltség középpontjává teszik. *Pisa*, szép, ferde toronynyal. *Livorno*, híres tengeri város.

Nápoly, Olaszország legnépesebb városa 500,000 l., a Vezuv tövénél, bájos vidéken a hasonló nevű öböl mellett. Nápoly kikötőjét képező két félsziget meghosszabbításába esik Ischia sziget és Capri a «kék barlanggal».

San Marino köztársaság, a hn. várossal.

Szigetek: Itália keleti partvidékén nagyon kevés sziget van, sokkal fontosabbak a nyugati parton levők, mint *Szicília*, mely a keskeny Messzina szoros által van elválasztva a félszigettől. Északi partvidékét az Apennini heglánczolat folytatása borítja; keleti része vulkánikus természetű, mint a szomszéd félsziget nyugati partvidéke, itt az Étna 3300 méternyire emelkedik és örök hóval van borítva. Legnevezetesebb városai:

Palermo, jeles kikötővel az északi partvidéken. A keleti parton van *Messzina*, jó kikötővel; *Catania*, az Étna tövénél termékeny vidéken. Délen van *Girgenti*, kén-kivitellel.

Szicília körül megemlítenők még a *Lipari*, az *Aegadi* és a *Malta* (az angolok birtoka) szigetcsoportok.

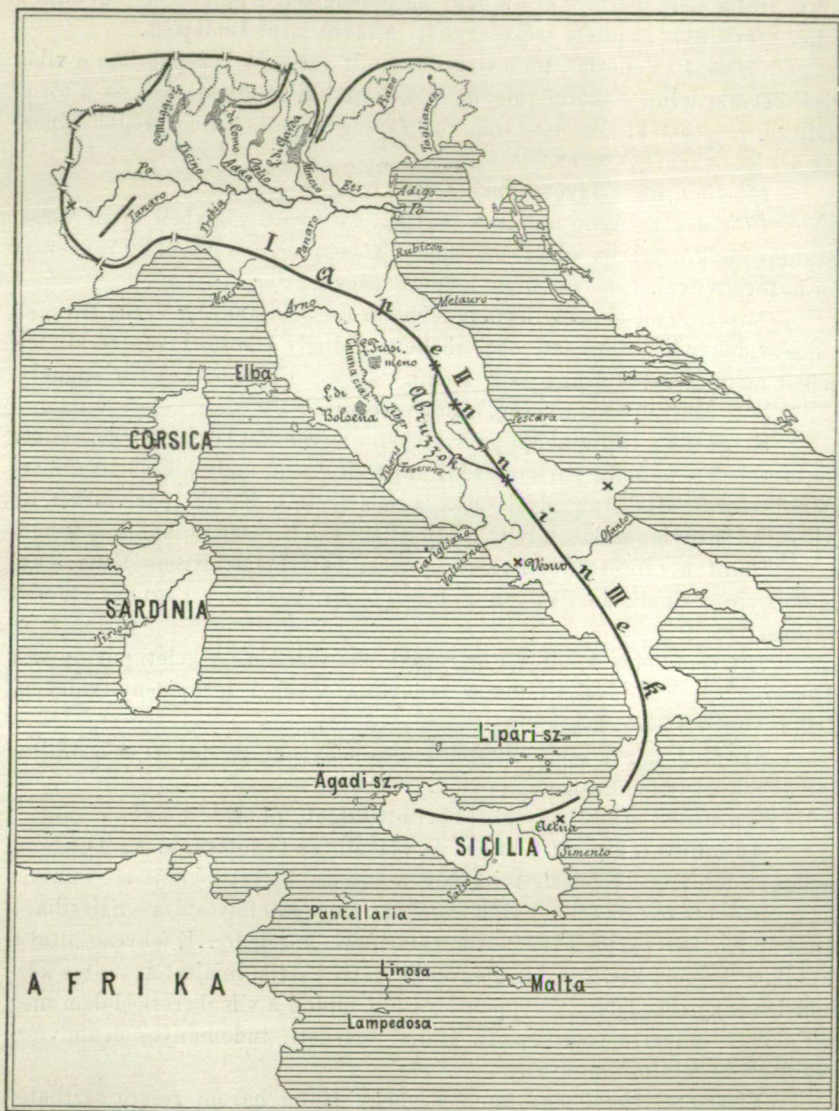
Szardínia, erdős hegyekkel borított sziget, főhelye: *Cagliari*.

Apennini félsziget fekvése és vízszintes tagoltsága. Az Apennini félsziget déli Európa félszigetei között a középső helyet foglalja el; északon legmesszebbre nyúlik földrészünk testébe; délnyugati folytatása — Szicília — által az Afrikai partokhoz 114 kilométernyire közeledik. El fekvése által a Földközi-tengert két, majdnem egyenlő részre osztja, miáltal az összes közlekedés és kereskedelem középpontjává lön, midőn a világkereskedelem még a Földközi-tengerre szorítkozott. Itália történeti, tudományos és művészi tekintetben felülmúlhatatlan.

Vízszintes tagoltsága mutatja, hogy Itália három részre osztható, úgy mint: a szárazföldi északi Itáliára, a kevésbé tagozott közép Itáliára és a déli, inkább tengeri Itáliára. Partjainak kifejlődése kedvezőtlenebb, mint a szomszédos Balkáni félszigeté, de kedvezőbb, mint a Pirenéi félszigeté.

Függőleges tagoltsága. Itália északi vidékére az Alpok déli lejtői

ereszkednek, az egész félszigeten pedig az Apennini hegylánczatot vonul végig; azonkívül egy nagy és négy kisebb síksága van.

A félsziget alakját és irányát az északnyugatról délkeletre vonuló Apennini hegylánczolatott nyerte, mely a félszigetet nagyobb nyugati és kisebb keleti részre osztja. A főláncz vízválasztót képez az Ádriai és Tyrrhéni

tenger között és alacsony emelkedések kísérik. A nyugati oldalon vulkánikus emelkedések vannak, részint már kialudt, részint még működő tűzhányókkal, legérdekesebb az 1282 méternyire emelkedő *Vezuv*.

A *Lombárd-Velencei síkság*, vagy a Pó síksága, mely az Ádriai tengerből kiszáradt medre, északról az Alpok, délen az Apenninek által határolva a Pó mindkét partján terül el. Maga a természet és a lakosok szorgalma ezt a síkságot kertté varázsolták; mint átmeneti terület közép Európa, Itália és Franciaország közt kedvező csatahelynek bizonyult, melyen több ízben az egész félsziget sorsa eldőlt.

A *Toscana*i lapály az Arno partjain termékenysége vetélkedik Lombardiával.

A *Római síkság* (Campagna di Roma) egykoron Itália legvirágzóbb és legnépesebb része, most egészen el van hanyagolva és hagyatva.

A *Campani síkság* Nápolytól északra és keletre, mindenütt a leggondosabban művelve, számtalan várossal, faluval, nyaralóval.

Az *Apúliai parti síkság* a félsziget délkeleti részén terül el és az Ofanto által öntöztetik. Északra emelkedik a Monte Gargano «Itália sarkantyúja».

Vizei. A *Pó* a Monte Visón ered; folyása előbb keleti, ezután Turinig északi, innét ismét keleti egészen torkolatáig. Mellékfolyói, melyek az Alpokból és az Apenninekből sok iszapot hordanak össze és a főfolyó medrét és torkolatát feltöltik, a következők:

- a *Ticino*, mely a *Lago-Maggiore* tavon,
- az *Adda*, mely a *Como* tavon,
- a *Mincio*, mely a *Garda* tavon folyik keresztül;
- jobb mellékvizei csekély vízűek.

Az *Adige* (Ets) Tirolból jön és az Ádriai tengerbe szakad.

A tulajdonképeni félszigetnek folyói többnyire vízszegények; mert az Apenninek, melyekből erednek, nem emelkednek az örökös hó és jegesek régiójába. A keletiek kicsinyek, a nyugatiak jelentékenyebbek, ilyenek:

- az *Arno*, mely Toscana főfolyója; legnagyobb
- a *Tiber*, mely alsó szakaszában hajózható.

Megemlítendőek még a következő tavak; a *Perugiai* (Trasimenus), a *Bolsenai* (Volsinii) és a *Celanoi* (Fucinus).

Eghajlata és terményei. Afrika és a tenger közelsége Itália éghajlatát enyhíti és kellemessé teszi, csak midőn a Szirokkó fúj, nyomasztó a levegő. A tél rövid, a nyár már májusban köszön be. Déli Itáliában a síkságon a fagy és a hó ismeretlenek, míg a Pó síkságán a négy évszak rendszeren váltakozik. Ezen enyhe égalj alatt megterem az olajfa, a narancs, a citrom, a mandola, kitünő bor, füge, aloe, gyapot, czukornád, rizs, kukorica és gabona.

Lakosok. Alig van ország, melyben nyelvre és vallásra nézve a lakosok oly egységet képeznének, mint Itáliában. — Az olaszok, kiknek száma

28 millió, különösen a művészet iránt tanúsított fogékonyságuk által tűnnek ki, de a tudományban is jó névvel dicsekedhetnek.

Anyagi műveltség. A földművelés virágzónak mondható, különösen a Pó és az Arno partjain. A *marhatenyésztés* nagy kiterjedésű, különösen felső Itáliában, hol szarvasmarha tenyésztetik (parmazánsajt), posványos helyeken nagy bivalycsordákkal találkozunk; nagy gondot fordítanak a selyembogár-tenyésztésre. Kártékony állatok a tarantói pók, a skorpió és a vipera. A *bányászat* jelentéktelen, említésre méltók csak a carrarai márványbányák, az elbai vasbányák és a szicíliai kénbányák. A műipar terén csak a selyemipar az, mely nemcsak az ország szükségleteit fedezi, hanem külföldön is szerepel.

Politikai viszonyai. Itália alkotmányos királyság és 69 megyére oszlik.

Spanyol és portugál királyságok.

(590,000 □ klm. 20 millió l.)

A spanyol királyság (500,000 □ klm. 16 millió l.) Európa legdélnyugatibb félszigetének nagyobb felét foglalja el. Az egész ország természetes határok által jól van kikerítve; de egyes részei megint többé-kevésbé elzárt területekre oszlanak.

Madrid, az ország fővárosa, kopár vidéken, a Manzanares patak mellett. A fejedelem parancsára épült és mesterségesen emelkedett; annyi lakosa van, mint hazánk fővárosának. *Aranjuez*, királyi kéjlak. A fővárostól északra van *Ildefonso*, királyi nyaralóval és El-Escorial kolostorszerű palota. *Toledo*, régi főváros, az érsek-prímás székhelye, a Tajo jobb partján. *Almaden*, a legnagyobb higanybányával Európában, fekszik a Sierra Morenában. *Sevilla*, a Guadalquivir mellett, egyetemmel, nagy kereskedéssel, dohánygyárral és a bikaviadalok iskolájával. *Cádiz*, hadi kikötővel. *Cordova*, a Guadalquivir mellett, egykoron a kalifák székhelye. *Granada*, egykoron a mór királyság székvárosa. *Malaga*, jó kikötővel és szőlőműveléssel. *Zaragoza*, az Ebro mellett, gyárakkal és egyetemmel. *Valencia*, a Guadalaviar mellett, a spanyol könyvkereskedés középpontja, bársony- és selyemgyárakkal. *Barcelona*, Spanyolország első kereskedő és iparos városa, meg van erősítve, a birodalom második városa.

A Pirenékben van *Andora* kis köztársaság a hasonnevű várossal.

Spanyolországhoz tartozik még a *Malorcai* királyság, *Malorca* és *Menorca* szigetekkel; továbbá a Pitiüzi szigetek *Iviza* és *Formentával*.

Gibraltar, erőd, az angolok birtokában van. Átellenében, az áfrikai parton van *Ceuta* spanyol erőd.

Portugal (90,000 □ klm., 4·4 millió l.), a Duero, Tajó és Guadiana

alsó folyásánál levő keskeny partvidék, természetszerűleg Spanyolország kiegészítő részének tekinthető, melynek a felfedezések korszakában szerencsés vetélytársa vala.

Lissabon, a Tajó széles öble mellett, a királyság fővárosa és legfontosabb kereskedelmi helye. *Porto* vagy *Oporto* második kereskedelmi város, a Duero völgyében termesztett bor kiviteli helye. *Setubal*, a királyság harmadik kereskedelmi városa.

A Pirenéi félsziget vízszintes tagoltsága. Európa déli félszigetei között ez a legnyugatibb, mely a Földközi tengert nyugatról elzárja és átmenetet képez Afrika felé. Európa testével meredek fal által függ össze, a többi oldalon tenger környezi.

Vízszintes tagoltsága tekintetében a három félsziget között a legkedvezőtlenebb; alakja szabálytalan ötszög nagyobb félszigetek és öblök nélkül.

Függőleges tagoltsága. A félsziget közepét három oldalról hegységek által körülzárt fensík foglalja el, melyhez északon az *Aragoniai*, délen pedig az *Andalúziai* alföld csatlakozik; amazt a *Pirenék*, emezt a *Siera Nevada* rekeszti be.

A *Cantabria-Astúriai* és *Galicziai* hegység a Pirenék nyugati folytatásául tekinthető.

A *Középponti* vagy a *Castiliai* fensík a félsziget magvát képezi. Határai északról a *Cantabria-Astúriai* hegység; keletről az *Iberi* forrás-hegység (mert a félsziget legtöbb folyója benne ered), mely az Ebro forrásánál a *Cantabria* hegységben kezdődik és keleten félkörben dél felé hajlik; délen a *Sierra Morena* veszi körül. Az ekképen határolt fensík a *Sierra Guadarama* által két részre oszlik. A fensík főlejtője, miként a folyók mutatják, nyugati.

A félsziget legtöbb folyója a fensík keleti alacsony párkányán ered, mely vízvázalástól tekinthető a Földközi tenger és az Atlanti Óceán közt. Ezen közös forrásvidék alacsony volta miatt a folyók vízszegények s nyáron majdnem kiszáradnak, míg télen kiáradásaikkal nagy kárt okoznak.

Vizei. Az *Ebro* a *Cantabri* hegységben ered, és a Földközi tengerbe szakad.

Az Atlanti Óceán folyói:

A *Guadalquivir*, a félszigetnek vízben legdúsabb folyója; mert a *Sierra Morena* és *Nevada* hegységből nyeri mellékfolyóit; Sevilleig hajózható.

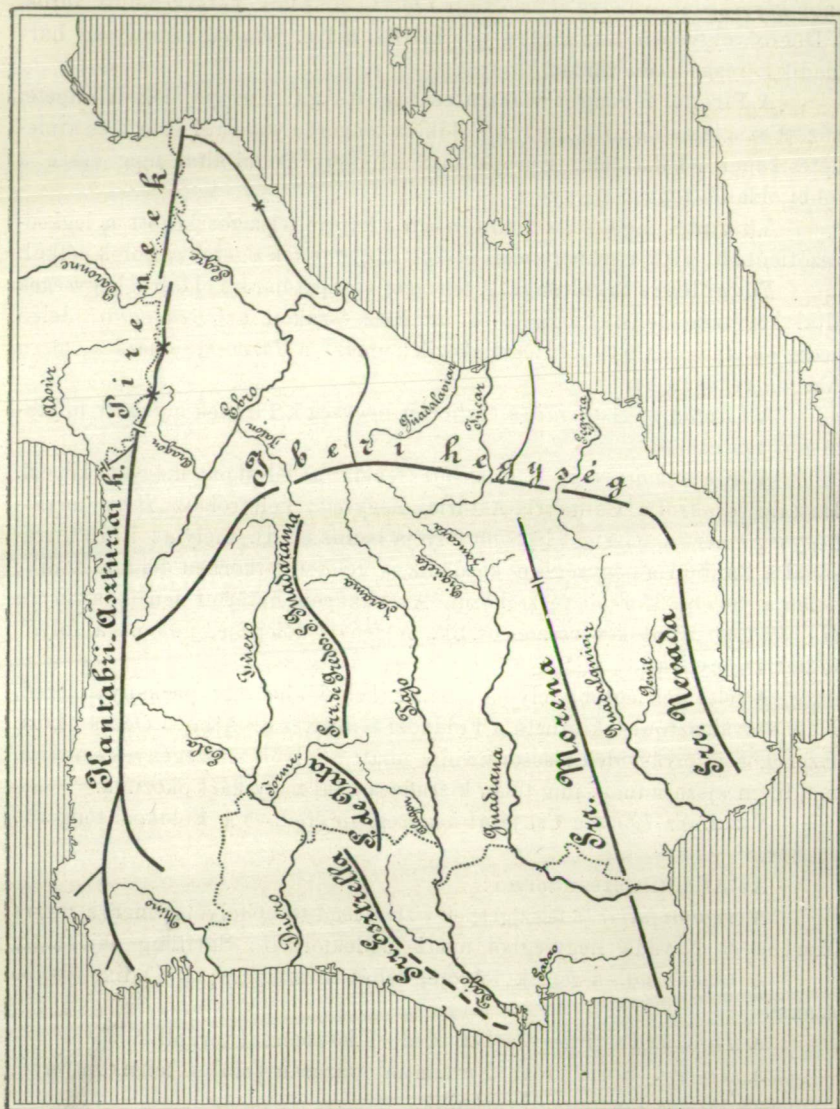
A *Guadiana*, a fensík folyója, tehát vízszegény; a *Cadixi* öblbe szakad.

A *Tajo*, az *Iberi* hegységben ered s *Lissabonnál* torkollik.

A *Duero*, *Soria* (régii *Numantia*) városán felül a fensíkon ered, nyugatra tart és *Porton* alúl torkollik.

Éghajlata és terményei. A félsziget a mérsékelt égöv alatt fekszik, égalji tekintetben mégis a forró Afrikára emlékeztet. A fensík száraz, kopár s csak jól megnedvesített helyeken nyújt legelőt. Az *Aragoniai* síkság sze-

gény, száraz vidék, hol a vízhiányon cziszternákkal kénytelenek segíteni. Legszerencsésebb Andalusia, hol már a forró övi növényzet díszlik, mint cukornád, pamut, datolyapálma, parafa, szőlő és déli gyümölcs.

Lakosok. A Pirenei félsziget lakosai származásra nézve a kelta, a római, a germán (gót) és az arabs elem keveréke. A különböző tájszólások

közül a castiliai és a portugál emelkedett irodalmi nyelvvé. Vallásra nézve kizárólag katolikusok.

Anyagi műveltség. A földművelés ugyan el van hanyagolva, de mégis terem annyi rizs, kukorica és gabona, hogy még kivitelre is kerül. Nagyobb gondot csak a szőlőművelésre fordítanak; a Malagai, Xeres de la Fronterai (Sherry), Andalúziai, Murciai és Valenciai borok világhírűek. A baromtenyésztés szintén el van hanyagolva; mert míg azelőtt a spanyol gyapjú mint minőség, úgy mennyiség tekintetében az első helyet foglalta el, most még minőségre nézve is felülmúlja a szász és a sziléziai gyapjú. A bányaművelés csekély jelentőségű, noha a félsziget igen gazdag ezüstben, rézben, ólomban, higanyban, vastan, sóban és kőszénben. A műipar oly csekély, hogy a legtöbb cikket a külföldről hozzák; említésre méltók csak a selyem-, bőr- és pamutgyárak, de ezek sem mérkőzhetnek a külföldiekkel. A dohánygyárak azonban jelentékenyek. A kereskedelem, különösen mióta gyarmatait elvesztette, nagyon megcsökkent.

Politikai viszonyai. A félsziget politikailag két államra, t. i. a spanyol és portugál királyságokra oszlik; mind a kettő alkotmányos királyság.

Francia köztársaság.

(530,000 □ kilométer, 38.000,000 l.)

A természettől gazdagon megáldott Franciaország a Pirenéktől a Calaisi csatornáig és az Atlanti oceántól az Alpokig és a Svájci Júrág terjed. Északkeleti része kivételével mindenütt természetes határokkal bír.

Északkeleti tartományok. Ezek a belga és német határok hosszában kétszeres, sőt háromszoros erővel sörrel védvők.

Páris, az ország fővárosa, a Marne és a Szajna egyesülésénél, északi Franciaország és az összes közlekedés középpontja, a Szajna mindkét partján terül el. Nincs város a világon, mely történeti, politikai, ipar- és szellemi tekintetben annyira közepét képezné valamely mívelt államnak, mint Páris. Páris az ország első gyár- és kereskedő városa, Európa egyik fő pénzpiacza; meg van erősítve, 2.300,000 l.

Közelében említésre méltó: St.-Denis, Versailles szép kastélyokkal.

Lille, erősség, a szövés középpontja. Dunkerque (Dünkirchen) átkelőhely Angolországba, úgyszintén Calais is. Châlons-sur-Marne, Reims a champagnei bor főkiviteli helyei. Sedan, Nancy, tört. helyek. Belfort a burgundi kapu kulcsa. Besançon a Doubs mellett, erősség.

Dijon, a Burgundi csatorna mellett. Châlons-sur-Saône, a burgundi borok főkiviteli helye. Lyon az ország második városa, akkora, mint Budapest, az ércz- és kőszéntelepek közelében, selyem- és bársonyszövői, melyek-

ben 90,000 ember dolgozik, világhírré tettek szert. *St.-Etienne*, fegyvergyár-
rai-, selyemszalagjai-, üveggyártása- és kőszénbányáiról nevezetes.

Délkeleti tartományok. Majdnem kizárólag a Rhône vízkörnyékéhez tartoznak, melynek széles völgye legkényelmesebb természetes úttal szolgál északi és déli Franciaország közt. *Marseille*, Franciaország legnagyobb kereskedő helye, oly nagy, mint Budapest. *Toulon*, az ország főhadikikötője, nagy arzenállal (a bagnó-ban 4000 gályarab elfért). *Nizza* enyhe égáját sokan látogatják. Közeliében van a kis *Monaco* hercegség. *Toulouse*, a Garonne és a déli csatorna mellett. *Montpellier*.

Délnyugati tartományok. Teljesen a Garonne területéhez tartoznak. *Bordeaux* a Gironde m., a hn. bor kiviteli helye, nevezetes kikötő város. *Bayonne* az Adour mellett. *La Rochelle*, *Rocheport*, *Cognac*, ez utóbbi szőlő-pálinkafőzéssel. *Poitiers* és *Tours* tört. h.

Északnyugati tartományok. Bretagne és Normandiai félszigeteken terülnek el.

Nantes, a Loire torkolatánál, nevezetes kikötőhely. *Brest*, Franciaország legnevezetesebb hadikikötője. *St.-Malo*, nagy kereskedelmi hely. *Rouen*, a Szajna m., nagy gyárváros. *Le Havre*, a Szajna széles torkolatánál; Páris főkikötője. *Cherbourg*, nagy hadikikötője az újkor vízműépítményeinek egyik legnagyobbika.

A belső tartományok. Túlnyomóan a Loire vízkörnyékén terülnek el, az Auvergne vulkánikus területétől egészen a közép Loire szőlődombokkal takart és búzatermő medenczéjéig.

Orleans, a Loire legészakibb pontjánál nagy kereskedelmi város. *Clermont* s tőle nem messze *Vichy* fürdő, és *Chaudes-Aigues*, az ország egyik legjelesebb fürdője.

Franciaországhoz tartozik még *Korzika* szigete *Ajaccio* főhelylyel és *Bastia* kereskedelmi várossal.

Franciaország vízszintes és függélyes tagoltsága. A Földközi tenger mellett elterülő Provence partjai magasak s így jó kikötőkkel dicsekednek, ilyenek különösen: *Toulon*, mint elsőrangú hadi-, és *Marseille*, mint elsőrangú kereskedelmi kikötő. — Az Atlanti Óceán partvidékén nincsenek jó kikötők, a meglevők folytonos kotrást igényelnek, főkereskedelmi helyek a folyók torkolatainál vannak, mint; *Bordeaux*, *Nantes*, *Rouen*; Normandia és Bretagne szirtes partjain ellenben régóta élénk hajózás fejlődött ki.

Hegyek. Franciaország legnagyobb emelkedése az *Alpok*, ezek az ország délkeleti határán húzódnak délről északra, egyes nyulványai a Rhone völgyéig érnek, keletre, Olaszország felé rövidebb s így meredekebb lejtőit találjuk. Középe táján, a *Mont-Cenis* alatt, 12,230 m. hosszú vasúti alagút vezet.

A Rhone áttörésétől északra a nyugati *Alpok* emelkedése irányába esik a *Jura* hegység. Délen a *Pirenék* képeznek határt.

Franciaország belsejében alacsonyabb hegysorok és fensíkok emelkednek, melyek az előbbeni hegységekkel nincsenek összefüggésben, ilyenek :

a Franciaország déli részén elterülő felföld, mely délnyugatra lassan eltölpül, keleten pedig a félkör alakban vonuló *Cevennákra* támaszkodik. Ezen emelkedés különösen az *Auvergnei felföldön* számos kialudt vulkán jelenségeit mutatja ;

a kopár *Cevennák* északkeleti folytatásául tekinthető az erdődús *Forez* hegység, a *Côte d'Or*, tovább északra a *Langresi* és a *Burgundi* plateau, mely termékeny talaja és jó bora által tűnik ki. Odább északra hullámos és szelíd völgyek által hasogatott fokterűs dombvidék összeköti az előbbeni felföldet a *Lothringeni* felfölddel és a *Vogezekkel*. Végre az *Argonnei* erdő nyugatra átmenetet képez a Szajna síkságához.

Külön emelkedésnek tekinthető a *Bretagnei* és *Normandiai* hegyes vidék, az előbbeni zord, kopár terület, az utóbbi termékeny és Európa áldottabb vidékei közé tartozik.

Síkságok. A francia alföld főtömege a Garonne, Loire és a Szajna alsó szakaszainál terül el, de csak a partoknál tökéletesen sík jellegű.

Vizei. Franciaország folyórendszere rendkívül kedvező a bel- és külkereskedésre nézve ; mert folyói különböző irányok felé tartva az ország belsejét nemcsak a határos tengerekkel, hanem a Rajna vidékével is összekötik, és miután a belső vízváltasztók mindenütt résekkel dicsekednek, az egyes folyók könnyű szerrel köthetők össze csatornákkal.

A *Rhone*, Svájcából kiérve Lyonig nyugatra tart, hol délre fordul és a Földközi tengerbe szakad ; jobbról felveszi a Langresi felsíkról jövő *Saône*.

A *Garonne*, a Pirenékben ered, s Gironde név alatt szakad az Atlanti tengerbe.

A *Loire*, közép Franciaország fővizere, ered a Cevennákban előbb észak, utóbb nagy ívben nyugatra fordul.

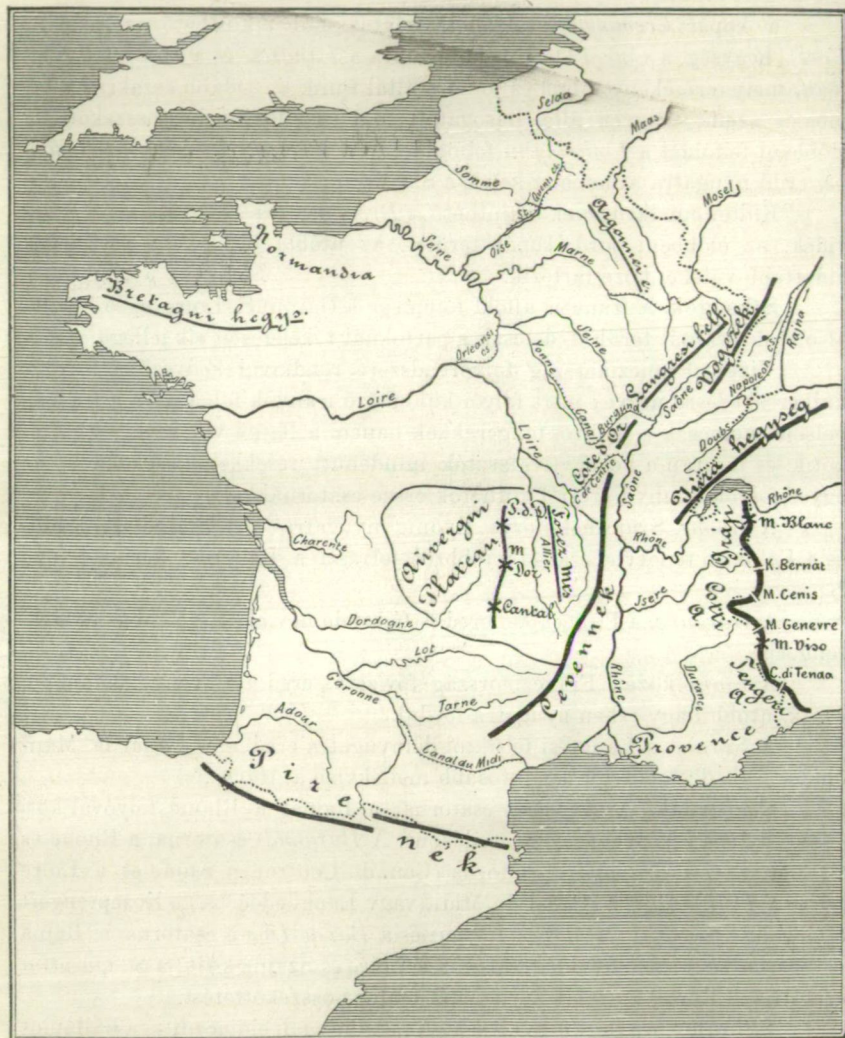
A *Szajna*, a Langresi felsíktól délnyugatra ered s a Canal la Mancheba szakad ; jobbfelől legfontosabb mellékveze a *Marne*.

Csatornák. A *Napoleon*-csatorna, a Rajnát a Rhône folyóval köti össze (a Jura és Vogesek közti nyíláson). A *Burgundi* csatorna, a Rhône és Szajna közt. A *Középponti* csatorna (Can. du Centre), a Saône és a Loire közt. A *Déli* csatorna (Canal du Midi, vagy Languedoci cs.) a Középtengert a Garonne folyóval ; a *Marne-Rajnai* és a *Bar-le-Duc-i* csatorna a Rajna és Szajna közt ; az *Orleansi*-csatorna a Loire és Szajna közt ; a *St. Quentin* csatorna a Marne és Selda közt tartja fenn az összeköttetést.

Éghajlat, anyagi műveltség. Az enyhe égalj előmozdítja a hullámos terület termékenységet, a lakosság fele földműveléssel foglalkozik. Főfontosságú a *szőlőművelés*, e tekintetben Franciaország felülmúlja az összes európai államokat ; hol a szőlő nem termesztendő, ott mindenféle nemes gyümölcs termesztése lép előtérbe. A *marhatenyésztés* el van hanyagolva ;

a folyó-halászat azonban sehol sem virágzik annyira, mint Franciaországban. Az ország északkeleti és keleti része bővelkedik vasban és kőszénben; vastermelésre nézve csak Anglia mulja felül. Fontos és rendkívül kifejlett

FRANCZIAORSZÁG HEGY- ÉS VÍZRENDSZERE.

a francia ipar, óriási selyem- és posztószövése mellett, a fényűzési és divatárúk gyártásában irányadó szerepet játszik az egész világon; gyártmányai ízlésre és tartósságra nézve világhírűek.

Lakosság. A mai francziák a kelták utódjai, kik délen a római, északon pedig a germán elemmel vegyültek. A francia közlékeny, víg, fürge, udvarias és jószívű, de igen heves és ingerlékeny; a francziák e tulajdonságai, nyelvük simasága és ékessége által irányadói a világ társadalmi formáinak. A lakosság túlnyomóan kath. vallású. A felsőbb oktatás régóta igen magas fokon áll. A matematikában, a természet- és katonai tudományokban a francziák igen sokra vitték.

Alkotmány, kormány. Franciaország jelenleg köztársaság, melyben a végrehajtó hatalmat az elnök, a törvényhozóit pedig a tanács és a képviselőház gyakorolja.

Franciaországot hivatalosan 87 Departementra osztják. Minden Departement járásokra (Arrondissement) és ezek kerületekre (Canton) oszlanak. — Nagy területek beosztásánál azonban gyakran azon tartományok történeti neveit veszik tekintetbe, melyekből Franciaország keletkezett.

Svájcz köztársaság.

(41,000 □ kilométer 2.900,000 l.)

Svájcz, Európa e hegybástyája, nyílt összefüggő tömeget képez, de nincs természetes határok által bezárva. Az északi Svájci felföld, geographiailag, inkább Németországhoz, a Jura vidéke és Rhône völgye pedig Franciaországhoz, míg Tessin völgye Italiához tartozik.

Városok. *Bern* az Aar egy félszigetén a köztársaság főhelye. Az Emme völgye (Emmenthal) sajtókészítéséről nevezetes. *Zürich* a hn. tó mellett. Van híres *műegyeteme*, egyeteme és több más tudományos intézete és gyűjteménye. *Bázel*, a Rajna kanyarulatánál kereskedelmi fontossága; a tartomány összes bevételének a fele e városon jut be. *Schaffhausen* közelében van a Rajna vízesése. *Bellinzona* már olaszias kinézésű. *Neuenburg*, ipara jelentékeny. *Genf*, legszebb a svájci városok közt. Arany, ezüst-árú, órákészítése és ékszerárú világhírték.

Svájcz függélyes tagoltsága. Svájcz két harmadát az Alpok borítják, a többi területe részint a Jurához, részint pedig a Svájci fensíkhöz tartozik.

Az *Alpok* Európa legmagasabb és legérdekesebb emelkedése. Az egész hegrendszer több hatalmas hegytömbből és hegyláncolatból áll, melyek magas, meredek szírttömegeikkel, mély, hegyi patakok által keresztül-kasúl hasogatott üregeikkel és szűk, regényes völgyeikkel sajátos benyomást gyakorolnak. Nincs magas hegység, mely minden részében völgyek és hágók által annyira nyílt volna, mint az Alpok, és a mit a természet megjelölt, azt az emberi tevékenység számos műtét által tökéletesíteni iparkodott.

Az emberiség e remekei majd magasra felépített lépcsőzetekben vezetnek a meredek lejtőkön, majd a mély üregek felett merész áthidalásokon; másutt ismét hosszú tornácok védik a vándort a hógörgetegek (lavinák) ellen, sőt a hegyóriások már nem egy helyen át is fúratnak (Mont-Cenis, St. Gotthard és Arlberg), hogy a vasút közvetlenül érintkezze az ellenkező világtájak között. Az Alpok tehát nem vetnek gátat a közlekedésnek, de égalji tekintetben élesen elkülönítik Európa közepét a délitől.

Földrajzi fekvés szerint az Alpokat *nyugati, közép- és keletiekre* szokás felosztani. A keleti Alpokat már ismerjük, a nyugatiakat Franciaországánál tárgyaltuk, itt a közép Alpokkal fogunk foglalkozni.

A *közép-Alpok*, a Mont-Blanc-tól egészen a Brenner hágóig húzódnak, ezek a hegységi rendszer legtömegesebb részét foglalják magukban és hosszantós völgyek által több tömegre oszlanak, melyekből a folyók *különböző irányokban* tartanak.

Részei a következők:

1. A *Pennini* (vagy Valliszi) Alpok, a közép Alpok legmagasabb és legimpozánsabb része, a *Mont-Blanc*-tól (4810 m.) egészen a *Szimploni* hágóig terjednek;

2. a *Lepontini* Alpok a Szimplonnál kezdődnek és a *St. Gotthard*on át a *Splügenig* vonulnak. E fő láncolat különböző irányokban ágazik el s különösen St. Gotthard felől, mint a svájci Alpok középpontjából, a következő láncolatok terjednek szét:

a) a *Berni Alpok*, a Penniniekkel párhuzamosak s ezektől csak a Rhone által elválasztva, délre merevélyesen megszakadnak, tömegre, nagyszerűsége és a jegesek kiterjedésére nézve a Pennini Alpokkal is vetekednek. Legmagasabb csúcsai a hegység keleti részében vannak és a 4000 métert meghaladják (Jungfrau, Mönch, Schreckhorn, Finsteraarhorn, Aletschhorn);

b) a *Vierwaldstätti Alpok*;

c) a *Glarni* és *Schwyzi* Alpok;

d) a *Thuri* Alpok.

3. A *Rhätai Alpok* Splüggennél kezdődnek és Ausztriánál a már említett Ill-Rosanna-Reschenscheideknél végződnek, ezek állanak a *Graubündeni* főtömegből; az északi és déli előcsoporthoz, melyekről Ausztriánál volt szó.

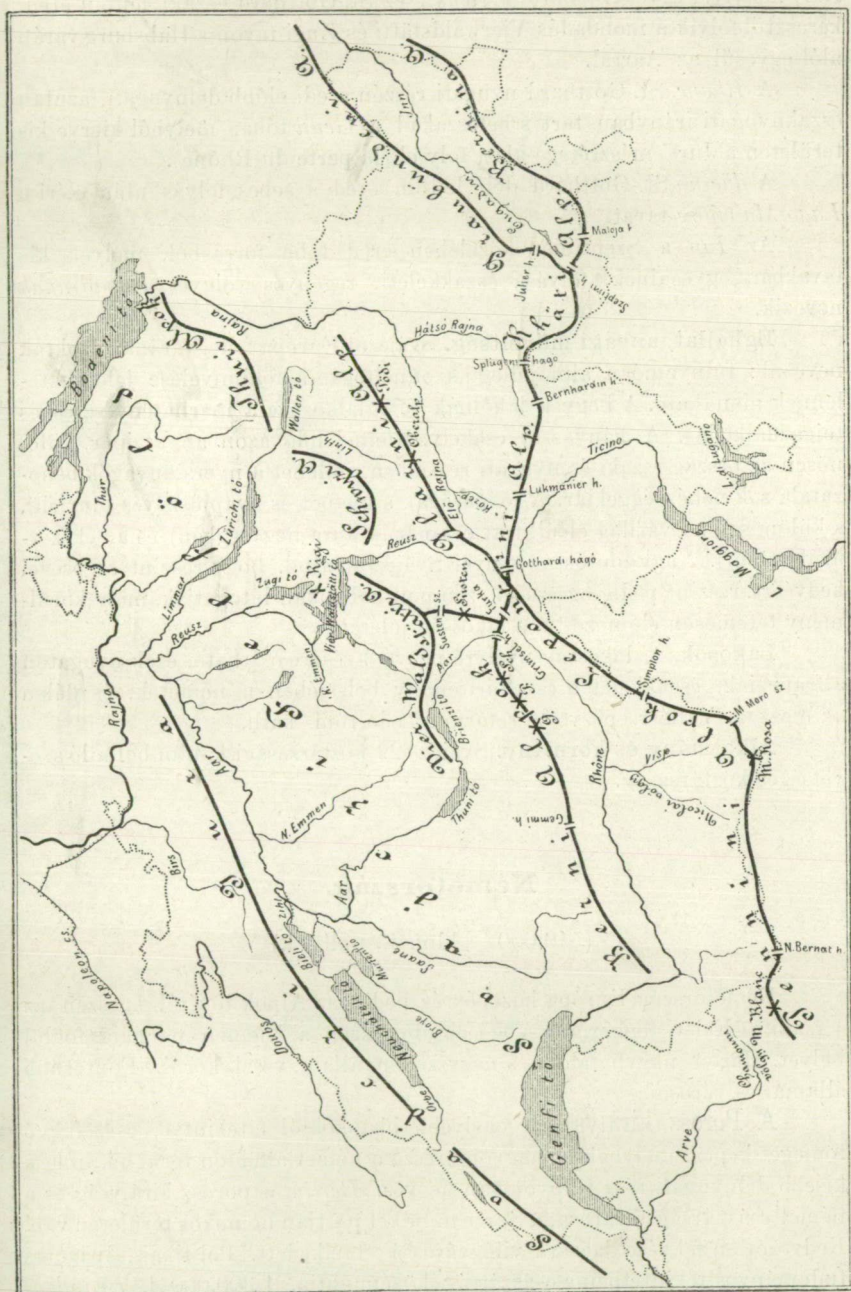
St. Gotthard alatt 14,900 m. hosszú alaguton vasút vezet át.

A *Jura*. A Svájci Jura a Rhône kanyarulatánál (Genf m.) északkeleti irányban a Rajna kanyarulatáig (Bázel m.) húzódik több párhuzamos láncolatban.

A *Svájci felföld* termékeny dombvidék, mely az Alpok felé csakhamar hegységbe megy át, délnyugaton pedig a Jura fala környezi.

Vizei. A *Rajna*, főforrása a St.-Gotthardon van, előbb északkeletre, Chur városától északra tart s beömlik a *Bodeni* tóba, honnét kiérve Laufen-nál 20—22 m. magas és 110 m. széles vízesést (Schaffhauseni vízesés) képez, ezentúl megtartja nyugati folyását egész Bázelig, e városon túl

A KÖZÉP ALPOK.

középső folyását kezdi meg. A felső-Rajna legnagyobb mellékfolyója az Aar, melyvel egyesül jobbról a *Reusz*, ez St.-Gotthard északi lejtőin ered, keresztül folyik a monadális Vierwaldstätti és Zugi tavon s Habsburg várán alól egyesül az Aarral.

A *Rhone*, St.-Gotthard nyugati részén ered, előbb délnyugati, azután északnyugati irányban tart s beleszakad a *Genfi* tóba, melyből kiérve kis területen a Jura mészrétege alatt foly el (la perte du Rhône).

A *Ticino* St.-Gotthard déli lejtőin ered s sebes folyás után eléri a *Lago-Maggiore* tavat.

Az *Inn* a Szeptimer közelében ered több forrásból, melyek kis tavakban egyesülnek, folyása északkeleti, regényes völgyét *Engadinnak* nevezik.

Éghajlat, anyagi műveltség. Svájcot Európa fellegrvárának szokták nevezni; túlnyomóan alpi jellegű s ennél fogva a földművelése jelentéktelennek mondható. A hegyek lakóinak főfoglalkozása a marhatenyésztés és tejgazdálkodás. A bányászat csekély. Kiemelendő azonban az ipar, különösen az ország északi és nyugati részeiben, jóllehet a nyers anyagok behozatala sok nehézséggel jár. A fő iparágak a gyapot és gyapjúszövés (Zürich), s különösen a gyárilag előállított óraipar (a Jura hegységben) és az ékszerárúk (Genf). Nagy fontosságot nyer Svájc az által, hogy részint szépségei kedvéért, részint pedig egészségi szempontból sokan látogatják, mely körülmény tetemesen előmozdítja a lakosság jólétét.

Lakosok. A lakosság nyelvre nézve 3 részre osztható, ezek nyugaton a francziák, északkeleten és a tartomány belsejében a németek, és délen az olaszok. Vallásra nézve $\frac{2}{3}$ reform., $\frac{2}{5}$ -de róm. kath.

Alkotmány és kormány. Svájc 22 köztársasági kantonból álló szövetséges köztársaság.

Németország.

(540,000 □ klm. 45 millió l.)

Németország Európa közepén és pedig az Alpok tövétől egészen az Északi és Keleti tengerig, a Vogézekről egészen a Niemen partjáig foglal helyet. Három nagyhatalom és négy közép állam veszi körül. Fontosabb államai és városai:

A Porosz királyság, csekélyebb birtokoktól eltekintve, összefüggő tömeget képez, melynek legnagyobb része a német alföldön terül el, míg a kisebb délnyugati rész túlnyomóan hegyes. *Berlin*, a porosz királyság és a német császárság fővárosa, a Spree mindkét partján homokos területen van. Kedvezőtlen fekvése daczára világvárossá emelkedett. Politikai-, ipar- és tudományos tekintetben a császárság középpontja. 1.300,000 l. *Branden-*

burg, a tartomány régi fővárosa. *Frankfurt*, az Odera mellett, iparos város. *Küstrin*, erősség a Wartha és Odera egyesülésénél. *Stettin* az Odera mellett, fontos kereskedelmi és iparváros. *Stralsund*, hadi kikötő és erőd, Rügen sziget átellenében. *Danzig* (Danczka), a Visztula torkolatánál, nagy erősség és kereskedő város. *Königsberg*, a Pregel mindkét partján, erősség és kereskedő város. *Posen*, a Wartha mellett, erőd. *Boroszló*, az Odera mellett; a Duna, a Keleti-tenger, Visztula és Odera közti kereskedés gyűpontja. *Glatz*, fontos erősség. *Magdeburg*, az Elba mellett, nagy erősség, vasúti csomópont. *Merseburg*, (933) a Szála mellett. *Halle*, ugyanazon folyó mellett. *Erfurt*, Thüringia régi fővárosa. *Hannovera*, a Leine mellett, műegyetemmel. *Göttinga*, a Leine mellett, híres egyetemmel. *Münster*, egyetemmel. *Kassel*, a Fulda mellett. *Wiesbaden*, a Taunusz déli lejtőin, igen látogatott fürdő. Közeliében több fürdőhely van, mint *Schlangenbad*, *Homburg*, *Selters*, stb. *Ems*, a Lahn mellett, kies vidékű fürdő. *Frankfurt*, a Majna mellett. Kedvező fekvése Európa egyik első kereskedelmi- és pénzpiaczává tévé. *Köln*, legnevezetesebb kereskedelmi város a Rajna mellett, erősség. Gót izlésben épült székesegyháza nevezetes, jelenleg Európa legmagasabb épülete, tornyai 156 m. magasak. *Bonn*, szép egyetemi város. *Düsseldorf*, a Rajna mellett, festészeti akadémiával és gyárakkal. *Elberfeld*. *Essen*, a köszénbányászat középpontja, nagyszerű ágyúöntővel (Krupp). *Aachen*, a német császárok egykori koronázási városa, műegyeteme és fürdője nevezetesebb. *Koblenz*, a Moselnek a Rajnába szakadásánál, kereskedéssel, igen nagy erősség. *Trier*, nagyon régi város a Mosel mellett.

Szász királyság. A szász királyság alakja egy derékszögű háromszög, melynek leghosszabb oldala az Ércz-, az Elbai homokkő- és a Lausitzi hegység által képeztetik. E hegységek északi lejtőin kívül még az északi németalföld kis része is ide tartozik és pedig az Elba mindkét partján.

Drezda, az Elba mindkét partján, a királyság fővárosa; nagyon gazdag műgyűjteményei vannak. *Lipcse*, Németország első belföldi kereskedő városa és a könyvkereskedés középpontja; három nagy vásárral; híres egyetemmel. Történetileg igen fontos.

A kisebb területek fontosabb városai: *Weimar*. *Jena*, a Szála mellett, egyetemmel. *Braunschweig*.

Mecklenburg nagyhercezségek. Az egyikben *Schwerin*; *Wismar* és *Rostok* tengeri kikötők, a másokban *Strelitz* a legnevezetesebb helyek.

A szabad birodalmi városok: *Lübeck*, a Trave mellett, élénk kereskedéssel; kikötője *Travemünde*. *Hamburg*, az Elba mellett, Németország első kereskedelmi városa. Habár 90 klméternyre van a tengertől, mégis az apály és dagály segélyével a legnagyobb kereskedelmi hajók is elérhetik. Van számos gyára, tudományos és művészeti intézete, stb. Az évenként behozott termékeket 1000 millió forintba becsülik, annyi lakosa van mint Budapestnek. Kikötője *Cuxhafen*. *Bréma*, Németország második keres-

kedő városa, a Weser mindkét partján, a kivándorlók főkikötője. *Bremerhafen* a tulajdonképeni kikötője.

Bajor királyság. Bajorország, Poroszország után legnagyobb német állam, a Duna két majdnem egyenlő részre osztja. Városai:

München, a királyság fővárosa, fekszik az Izar mindkét partján, nagyon kietlen, lapályos környéken. Képzőművészetek tekintetében Németország első városa: a város nevezetességei az építészet történetének két évezredét tüntetik fel. A tudományok tekintetében is kiváló helyet foglal el. *Passau*, az Inn torkolatánál. *Regensburg*, a Duna legészakibb pontjánál, Bajorország tulajdonképeni középpontja, élénk kereskedő város. *Augsburg*, a Lech mellett, iparos város (955). *Nürnberg*, Bajorország legjelentékenyebb ipar és kereskedő városa. *Speyer*, a Rajna bal partján, nevezetes székesegyházzal, az u. n. bajor Pfalzban.

Württemberg királyság. Alakja csürlőhöz hasonlít s nagyrészt hegyes vidék. Zord déli része meredeken szakad a kies Neckar völgye felé; délnyugaton a Fekete Erdő határolja.

Stuttgart, a királyság főhelye; élénk iparral és könyvkereskedéssel. *Eszlingen*, nagy gépgyárral. *Ulm*, erőd.

Bádeni nagyhercegség. Báden a Felső-rajnai alföld keleti felét és a Fekete Erdő legnagyobb részét foglalja magában.

Karlsruhe, főváros, legyezőszerűleg van építve. *Konstanz*, a Bodeni tónál, egykoron híres város, most jelentéktelen. *Manheim*, a Neckár torkolatánál, a tartomány első kereskedő helye. *Mainz*, a Majna torkolatának átellenében, híres erőd. *Worms*, a Rajna mellett, Németország egyik legrégebb városa, mindkettő Hassziában. *Strasburg*, az Ill mindkét partján és a Rajna közelében. *Metz*, a Mosel mellett, mindkettő német Elzász-Lotharingiában van és nagy erősség.

Németország vízszintes tagoltsága. Németország csupán északon dicsekedhetik jó természetes határral, a déli és nyugati határ csak részben mondható természetesnek, legkedvezőtlenebb a keleti határ különösen Oroszország felé, melynek területe be van ékelve Németország testébe. A két tenger közül fontosabb az Északi tenger; mert ez közvetlen összefüggésben van a világ-oczeánnal; öblei közül a *Júde* és *Dollárt* említendő, jó kikötői a folyók torkolataira szorítkoznak (Bréma, Hamburg). Kisebb jelentésűek a Balti-tenger partjai.

Függélyes tagozat tekintetében Németország rendkívül változatos-
ságot tüntet fel. Talaja általában északról dél felé emelkedik, mi által az
égálj különbségei mintegy elenyésznek.

A német hegyes vidék az Alpokra támaszkodik s többé-kevésbé össze-
függő egészet képezve, egészen az északi német alföldig terjed. Délről
északra következő csoportok vannak:

I. *Sváb-Bajor* fensík, melyben a folyók széles medreket ástak maguknak. Délen a sok tó, mocsár és tőzeg miatt csak gyéren van benépe-

sítve. Északi hátárát képezi a *Sváb-Jura* (a Rajna és Altmühl közt), ennek északkeleti folytatása a *Frank-Jura* (az Altmühl és Majna közt). A Sváb-Bajor fensík keleti határa a *Cseh-Erdő*.

II. A Sváb-Jurától nyugatra van a széles, össze-vissza hasogatott *Feketeerdő* (Schwarzwald) hegység; ettől északra esik a jól művelt *Neckár-hegyvidéke*, melyhez az *Odenwald* s tovább északra a *Spesszárt* csatlakozik.

III. Az *alsó Rajnai* hegyvidék (Schiefer-Gebirge) a Rajna völgye által nyugati kisebb és keleti nagyobb részre oszlik.

1. A nyugati rész: *Eifel*, *Magas Venn*, *Ardennek* neveket visel és igen gazdag ásványkincsekben (kőszén, vas, zink, ólom).

2. A keleti rész feltérség, mint az előbbeni, de számos folyó több kisebb szakaszra osztja; ezek: az erdős *Taunusz* (a Rajna, Majna és Lahn k.); a *Westerwald* és a *Sauerlandi* hegység, ez utóbbi hasznos ásványokban (különösen kőszénben) bővelkedik, s ipar szempontjából felette fontos.

IV. Közép-Németország hegyes vidéke a következő szakaszokkal:

1. A *Hasszia hegyvidék*, számos magányos emelkedő hegykúppal és néhány hegységgel, minők: a) a *Vogelsberg*, b) a *Röhn* és c) a *Habichtswald*.

2. A *Weserhegység* több kis feltérségből és alacsony hegysorból áll, melyeket a Weser mély völgye választ el.

3. A *Harz* elkülönített hegytömeg. Legmagasabb csúcsa az 1140 m. magas *Brocken*.

4. A *Thüringiai hegyiség*, az előbbitől dombsorokkal borított feltérség választja el.

A *Frankenwald*, feltérségszerű emelkedés.

5. A *Fichtel hegyiség*, zord kinézésű fenyvesekkel borított gránittömeg, melyen több, gránittörmelékekkel borított kúp, 1000 méternyire emelkedik. E hegység mint vízválasztó szerepel. (Majna, Szála, Éger és Naab).

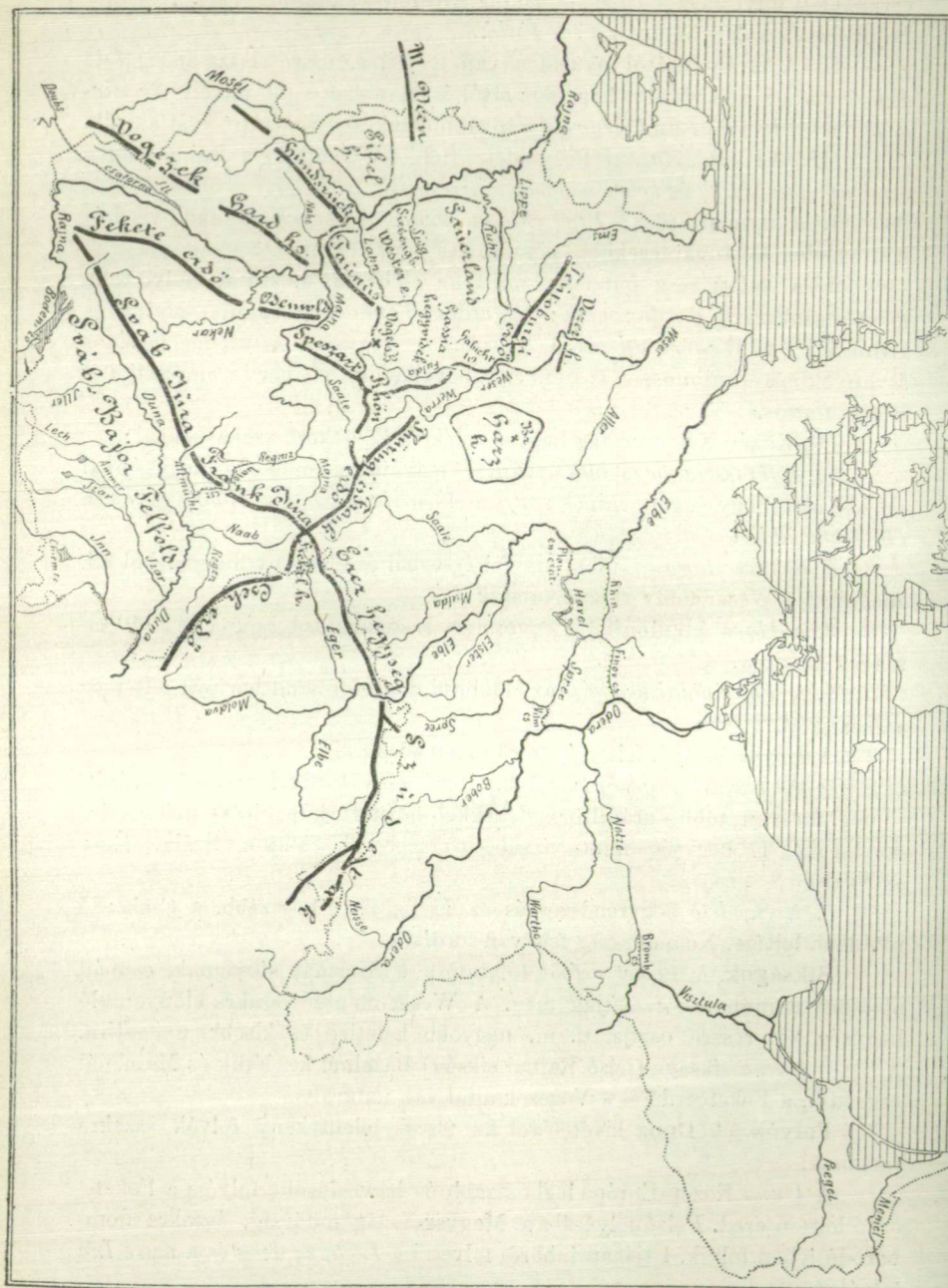
6. A *Szudeta* hegyrendszer és az *Érc-hegység* hosszabb, a Cseherdő rövidebb lejtője, Németország felé van fordítva.

Síkságok. A német alföld folytatása a Szarmát síkságnak, csupán alacsony dombhátak szakítják meg. A Weser mentén északra előnyomuló hegység két részre osztja, u. m. nagyobb keletire és kisebb nyugatira. A közép Rajna síksága (felső Rajnai síkság) Bázelnél kezdődik és Mainznál végződik, a Feketeerdő és a Vogézek által van határolva.

Folyók. A Duna kivételével az összes jelentékeny folyók északra tartanak.

A Duna Közép-Európa leghosszabb és legvízdúsabb folyója a Feketeerdő lejtőin ered. Felső folyásában, Magyarország határáig, északra domborodó ívben folyik. Utjában jobbról felveszi a *Lech*, az *Izar* és a nagy *Inn* folyókat.

NÉMETORSZÁG HEGY- ÉS VÍZRENDSZERE.

A *Rajna* Bázelnél a középső folyásába lép, Bonn városától pedig alsó szakaszát folytatja. Balról a *Mosellel* egyesül; jobbról a *Majná*t veszi fel.

A *Weser* a Thüringiai erdőben eredő *Werra* és a Rhönből jövő *Fulda* egyesüléséből támad és a Jáde öbölbe szakad.

Az *Elba* Csehországból jó és Hamburgnál szakad a tengerbe.

Az *Odera* Morvaországból jó, a Stettini öbölbe torkollik.

A *Visztula* Galiciából jön át Németországba és a Danzigi öbölbe szakad.

Csatornái közül fontosabbak: a *Lajos* csatarna, a *Majna* és az *Alt-mühl* között; a *Brombergi* csatarna az *Odera* és *Visztula* közt; a *Frigyes Vilmos* csatarna, az *Oderát* a *Spreével* és az *Elbával* köti össze.

Tavak csak délen és északon vannak.

Égalj, anyagi műveltség. Németország égalja általán véve mérsékelt, csupán a Baltitenger partvidéke zord, telei az északra emlékeztetnek. A tavasz általán véve száraz, a nyár esős, az őszi a legkellemesebb.

A talaj nem mondható termékenynek, de jól van művelve; mindazáltal terményei (különösen rozs és burgonya) nem elegendők a sűrű lakosság élelmezésére. A marhatenyésztést nagyban előmozdítják a jó legelők. A Német síkság déli és a Középhegység éjszaki szélein nagy ásványkincsek vannak felhalmozva. Ezen irányban találjuk, habár megszakításokkal, Németország iparos vidékeit, mint Szilézia, Szászország és Rajnai Poroszország. A belkereskedést a folyók, csatornák és műútak, a külkereskedést pedig a két tenger mozdtja elő.

Lakosok. Németország lakossága túlnyomóan germán származású, ezeken kívül keleten kevés szláv (lengyel) és nyugaton kevés francia említendő. A német szorgalmas, kitartó és vallásos. A népnvelés igen magas fokon áll. Vallásra nézve a déliek kath., az északiak protestánsok.

Alkotmány, kormány. Németország 26 országból álló szövetséges állam. E szövetség élén, mint német császár, a porosz király áll. A szövetség tagjainak meghatalmazottjai képezik a szövetségi tanácsot (Bundesrath), ennek elnöke a császár által kinevezett államkancellár. A birodalmi gyűlés (Reichstag) a nép képviselőiből áll.

Belgium királyság.

(29,000 □ klm. 5.5 millió lakossal.)

Olyan alakja van, mint a Szász királyságnak, s valamint ez átlójával a Cseh királyságra, úgy Belgium Franciaországra támaszkodik hosszabb oldalával.

Városok. *Brüsszel*, egyike a legszebb városoknak, miért is kis Páris-

nak nevezik, oly nagy, mint Budapest. *Antwerpen*, a Selda mellett, egykoron Európa legnagyobb kereskedő városa, most Belgium első hadi és kereskedelmi kikötője. *Gent*, a Selda mellett, csatorna által a tengerrel is össze van kötve, nagy iparral, gyapotszövői 65,000 munkást foglalkoztatnak. *Ostende*, élénk hajózással és tengeri fürdővel. *Liüttich*, a Mász mellett, a kőszén- és vasbányák középpontjában; első rangú iparváros, gép- és fegyvergyára európai hírnévvel bír.

Belgium függélyes tagoltsága és vizei. Belgium délkeleti része az Ardennek felsíkjához csatlakozik, északi és északnyugati része pedig alföld.

Folyók. A *Selda* Franciaországból jő és Antwerpenen alul hagyja el az országot. A *Mász* szintén Franciaországból jő s átmegy Hollandiába.

Termények, anyagi műveltség. Belgium talaja a kedvező öntözés folytán igen termékeny, több gabonát termeszt, mint a mennyit sűrű lakossága elfogyasztani képes. Déli vidékén kifogyhatatlan kőszéntelepei vannak, gazdag vasérczekben, építő kőben és erdőkben. Ipara igen magas fokon áll. Vászonszövése régóta világhírű, ép oly nevezetes posztó-, gép-, üveg- és fegyvergyártása is; kereskedése szintén jelentékeny (különösen Franciaország felé).

Lakosság. A lakosság egyik fele francia (vallon), a másik pedig germán (flamman) eredetű. A hivatalos nyelv a francia. A belgák túlnyomóan katolikusok.

Alkotmány, kormány. Belgium alkotmányos királyság; a törvényhozó hatalmat a király a két házról álló parlamenttel osztja.

Hollandia királyság.

(35,000 □ klm. 4 mill. l.)

Hollandia nemcsak a Rajna és a Mász torkolati vidékén terül el, hanem kiterjeszkedik az, egykoron fővénypartokkal körülvárt Frieslandig és a középső Mász dombos vidékéig. Azonkívül ide tartozik még a Németország és Belgium által körülvárt Luxemburg nagyhercezség is.

Városok. *Amsterdam*, az *Y* mellett, tözeges területen s így czölöpökön épült város; a város kereskedése, hajózása, sőt még ipara is (gyémántkőszőrülés) jelentékeny; oly nagy, mint Budapest. *Hága*, a királyság székvárosa. *Rotterdam*, a királyság második kereskedő városa; kedvezőbb helyen fekszik, mint Amsterdam. *Masztrich*, erősség, kőbányái már a rómaiak óta műveltetnek és rendkívül fontosak a kőben szegény Hollandiára nézve.

Luxemburg personalunio által összefügg Hollandiával; nevezetes városa *Luxemburg*.

Hollandia vízszintes és függélyes tagozata. Majdnem összes part-

jai a tenger felszíne alatt fekszenek. A természet által ez alföld védelmére alkotott fővénypartok (Dünen) nem elegendők a királyság oltalmára; mesterséges gátak szegélyezik nemcsak a tengerpartot, hanem a folyók is készített töltések közt folydogálnak.

Ez országot méltán megilleti a Németalföld elnevezés; mert Európában egyetlen ország sem fekszik oly mélyen, mint ez. Csak a vele personal-unio által egybekötött *Luxemburg* nagyhercegségben emelkednek az *Ardennek*.

Folyók. A *Rajna*, Rajnai Poroszországból jó, hol már annyira feltölté medrét, hogy csak ügygyel bajjal szoríthatják medrébe. Mihelyest a folyó Hollandiát eléri, ágakra szakad. A *Selda* csak torkolatánál fogva nevezhető hollandi folyónak.

Termények, anyagi műveltség. A százados harczokkal a tengertől kicsikart terület szerfelett termékeny; mindazáltal nem természetnek annyi gabonát, mennyi a belsükségletre elégséges; mivel a talaj nagyrészt kereskedelmi növények (dohány, len, kender, virághagymák, takarmányfüvek) termesztésére használják fel. A jó legelők előmozdítják a marhaternyésztést (vaj, sajt). Igen fontos még a halászat; a hollandok általa ismerkedtek meg a tengerrel s lettek a hajóépítés mesterei, azonkívül a kereskedésben is kitűntek és Európa egyik leggazdagabb nemzetévé váltak. A természettől szegény ország lakóinak erélye és kitartása által jutott nagy és gazdag gyarmatok birtokába. Fája, jó ivóvize, sója, sőt még épületköve sincsen.

Ipára sokkal csekélyebb, mint a szomszéd Belgiumé; de bel- és külkereskedése tetemesen nagyobb.

Lakosok. Német-Alföld lakossága germán eredetű, s nagyobbbrészt a holland törzshöz tartozik, sokkal csekélyebb számmal vannak a friesek és a flammok. A hollandi phlegmatikus; nyugodtság, szorgalom, türelem, tisztaság és rendszeretet ügyes kereskedővé teszik. A lakosság $\frac{3}{5}$ -e protestans, $\frac{2}{5}$ -e katolikus.

Alkotmány, kormány, Hollaudia alkotmányos királyság, a király törvényhozói hatalmát megosztja a két kamrából álló rendek-gyűlésével.

Nagy-Britannia és Írország.

(315.000 □ klm. 36 millió l.)

Nagy-Britannia a lakott félgömbnek körülbelül közepén van s így mintegy teremtve látszik lenni a világforgalom közvetítésére. A királyság áll két nagyobb szigetből és három kisebb csoportból; a nagyobb szigetek Nagy-Britannia (Anglia és Skócia) és Írország; a kisebb szigetcsoportok pedig: a Hebridák, az Orkneyi és a Shetlandi szigetcsoportok.

Anglia. Városai: *London*, a világ legnagyobb kiterjedésű, legnépesebb városa és a világkereskedés középpontja, fekszik a birodalom legnagyobb folyójának torkolatánál, mely ott szakad a tengerbe, hol a királyság Európához közeledik. Jelentékeny iparán kívül kiemelendő különösen kereskedése; a városnak magának több kereskedelmi hajója van, mint egész Franciaországnak. Van 4.000.000 lakosa. *Portsmouth* és *Plymouth*, hadi kikötők. *Bristol* (Brisztl), nagy kereskedőváros, a Severn mellett. *Birmingham* (Börmingem), a brit érczipar középpontja, oly nagy, mint Budapest, *Sheffield* (Seffild), a vasipar (kések) második középpontja. *Manchester* (olv. Mencsesztr), a gyapotipar főhelye, fél millió embert foglalkoztat. *Leeds* (olv. Lidsz), gyapotiparral. *Liverpool* (olv. Liverpül), a gyarmati árúk fő kereskedő helye, 550.000 l. *Newcastle* (olv. Nyúkeszl), kőszénkivitellel és hajóépítéssel.

Skócia. Városai: *Edinburgh*, főváros, egyeteméről nevezetes. *Glasgow* (olv. Gleszgó), Skócia első ipar és kereskedelmi városa; gyapotszövés és vasárúk gyártásában Anglia bármely városával kiállja a versenyt, 500.000 l.

Irország. *Dublin* (Döblin), főváros, nagy kereskedéssel, akkora, mint Budapest.

Anglia vízszintes és függélyes tagoltsága. A két nagy sziget közül Nagy-Britannia szebb tagoltságú, mint nyugati szomszédja; amaz öbleivel, hosszúkás félszigeteivel és földszorosszerű szűkületeivel Görögországra emlékeztet, csakhogy itt a szaggatottság délről észak felé növekedik. Partjai bővelkednek jó kikötőkben s a hol ezek hiányzanak, ott a folyók nyílt torkolatai a legnagyobb hajók befogadására alkalmasak.

Hegyek és síkságok. A Brit szigeteken a kis síkságok és a kis hegysek váltakoznak. Anglia keleti részén túlnyomó a síkság, mely egyes kiágazásaival elválasztólag hatol a nyugati hegyes területre. Skóciában túlnyomó a hegység. Irországban a középső síkság köré csoportosulnak az egyes hegycsoportok. A hegységeket a következő csoportokba foglalhatjuk össze:

1. a *Cornwalli* (Kornuöl) *hegység*;
2. *Walesi* (Üelz) ásványgazdag *hegyvidék*;
3. a *tulajdonképeni Angol hegyvidék*, kisebb nyugati és nagyobb keleti részre oszlik. A nyugati *Cumberlandi* (Kamberlend) hegységnek (Cumbrian hegység) szokás nevezni; a keleti számos hegyes csúcsáról *Peak* (Pik) hegységnek nevezetik.

A *Skót felföld* természetes mélyedések által három főrészt oszlik, úgy mint:

1. a *Határ-hegységre* [Cheviot (Csiviot) hegység];
2. a *Skót felföldre* a *Grampian* (Grempien) hegységgel, melynek legnagyobb csúcsa az 1300 m. magas Ben Nevis;
3. a *Caledoniai* vagy *északi felföldre*.

Folyók és csatornák. A Brit szigeteken csak rövid, de a tenger dagálya által a hajózásra igen alkalmas folyókkal találkozunk, ilyenek: a *Themze*, a *Humber* (olv. Hömbr) [Trent és Ouse (olv. Aúsz) összefolyása], a *Tyne* (olv. Tain), a *Severn*, a *Clyde* (Skóciában) és az írországi *Shannon* (Sennan) mely több tó lefolyásából származik.

Éghajlat, anyagi műveltség. Angliának legnedvesebb égalja van Európa összes államai között, miért is a telek nem nagyon hidegek, a nyarak pedig hűvösek; a hó csak ritkán marad meg több napig.

Habár a *mezei* gazdálkodás sehol sem dicsekedhetik nagyobb eredménnyel, mint Angliában, mégis a belföldi készlet nem elegendő a sűrű népesség élelmezésére. A *marhatenyésztés* ősidők óta virágzó, híres az angol ló és szarvasmarhá. A halászat fontos szerepet játszik. Az *ásványok* közt első helyet foglal el a kőszén. Az angol kőszénbányászat majdnem olyan nagy, mint az egész világé együttvéve. A vasbányászatnak nagy előnye a kőszén közelsége.

Angolország *ipara* fölülmúlja az összes országokéit kiterjedésre, sőt sok tekintetben minőségre nézve is. A gőzgépek segélyével a nagy ipar különösen azon vidékeken fejlődött ki, hol elegendő kőszén mellett a ki- és bevétel a legkényelmesebb. Kiemelendő különösen a gyapot és a gyapjuszővés. Az angol ércz- és aczéláruk, a gép- és fegyvergyártás a legjobb hírnévnek örvendenek. E mellett az összes iparágak, mint pl. a vegyi czikkek gyártása, a tökély legmagasabb fokán állanak.

Óriási iparának megfelelő *kereskedése*. Útak, csatornák, de különösen vasútak és gőzhajók összekötik az összes jelentékenyebb helyeket. Az angol kereskedés a szó szoros értelmében világkereskedés; előmozdítja azt az ország sziget-volta, vízi-, mű- és vasútak hálózata, a lakosság jóléte és vállalkozási szelleme.

Lakosok. Az angol nép több törzskeverékből származott; jellemre nézve sokban különbözik a többi európaítól; komoly, sokszor komor, hazájára büszke, szereti a kényelmet, a tisztaságot, szabadságszerető és vallásos. Előszeretettel viseltetik a fogadások és versenyzések iránt. A tudományok közül a természettudományok örvendenek legjobb ápolásnak. A lakosság nagyobb része anglikán vallású, mely állami vallás s melynek feje az uralkodó; Skóciában a lakosság nagyobb része presbiterianus, Írországbán pedig katolikus.

Alkotmány, kormány. Nagybritannia alkotmányos királyság; az állam élén a király áll, ki a végrehajtó hatalmat gyakorolja; a törvényhozó hatalmat pedig megosztja a parlamenttel, mely felső- (lordok háza) és alsóházból (képviselőházból) áll.

Dánország.

(38,000 □ klm. 2.000,000 l.)

Az úgynevezett Skandináviai államok közt a legkisebb, de legfontosabb a Dán királyság. Nem képez összefüggő egészet, területe a tengerben van elszórva, de igen előnyös a fekvése, mert itt van a Keleti tenger kulcsa.

Kopenhága, a Szund partján, az egyedül jelentékeny város, hol majdnem az összes kereskedés, ipar és nyilvános élet központosul, 240,000 l.

Dánia alkotó részei, függélyes tagoltsága. Dánia négy részből áll, u. m.: 1. a dán szigetvilágból; 2. a Jütland félszigetből; 3. a Fárői szigetekből és 4. Izland szigetből. Legfontosabb alkotó része a dán szigetvilág, hol e következő szigeteket kell kiemelniünk: *Zeeland*, melyet a *Szund* tengerszoros választ el Svédországtól. *Zeeland* és *Laaland* szigeteket *Fünnen* és *Langelandtól* a *Nagy-Belt* választja el, mely mély ugyan, de sok zátony veszélyessé teszi. *Fünnen* és e félsziget közt van a *Kis-Belt*.

Jütland és a szigetek alacsony lapályt képeznek.

A *Fárői* szigetek kopár sziklák, melyeknek lakói halászáttal, juh-tenyésztéssel, dunalúdfogással stb. foglalkoznak.

Izland, örök hóval és jegesekkel borított, nagy hegysíkot képez; működő tűzhányói és időszakos hőforrásai (gejzirek) nagyérdekűek. Lakói (70,000) a parti legelőkön marhát tenyésztnek, halásznak, madarásznak; tüzelő anyagúl uszadéka szolgál.

Égalj, anyagi műveltség. Égalját a tenger mérsékli, de igen gyakoriak a tengeri zivatarok. — Dánia földművelő állam, a szigeteken elég gabona terem. Jütland száraz és homokos pusztáin ellenben a földművelés csekély eredménnyel jár, valamivel jövedelmezőbb a juhászat. A királyság szűkölködik fában, érczekben és sóban; annál jövedelmezőbb a halászat (osztriga, hering és kablau). Ipara csekély, annál jelentékenyebb a kereskedése.

A lakosok nyelvre és vallásra nézve közeli rokonságban vannak a svéd-norvégekkel.

Alkotmány, kormány. Dánia alkotmányos királyság, az országgyűlés két kamrából áll.

Svéd és norvég királyságok.

(775,000 □ klm. 6.600,000 l.)

Skandinávia Európa legnagyobb félszigete, egyenlőtlenül oszlik meg a Svéd és Norvég királyságok közt. Az elsőhöz tartozik a félsziget zord hegyvidékének keleti széles lejtője, mely a Keleti-tenger partján terül el.

Norvégország majdnem teljesen hegyvidék, mely meredeken és össze-vissza kuszálva az Atlanti-oczeán felé szakad.

Svédország (450.000 □ klm. 4.600,000 l.). **Városai:** *Stöckholm* nemcsak politikai, de a kereskedelem, ipar és tudományosság tekintetében is főhelye a királyságnak, azonkívül nagy erősség. *Upszala*, előbbtől északra, híres egyetemmel. *Göteborg*, fontos kikötőhely. *Kalmár* és *Karlsz-krona*, fontos városok délen. *Haparanda*, fontos meteorológiai észlelőhely északon.

Norvégország (325.000 □ klm. 2.000,000 l.). **Városai:** *Krisztiania*, a hasonló nevű fjord mellett, kies vidéken terül el. *Bergen*, Európa legnagyobb halkereskedő városa. *Drontheim*, a hasonló nevű fjord végén, egykoron főváros most élénk iparos hely.

Skandinávia vízszintes és függőleges tagoltsága. A felszigetnek északon és nyugaton meredek és szirtes partjai vannak, melyekbe hasadékszerű völgyeléseken (fjordokon) a tenger messzire behatol a szárazföldbe. A *Lofoti* szigetek mellett fogják tömegesen a kabljaut (tőkehal). Tovább délre *Bergen* környékén van Norvégia második nagy halászati helye. A *Skager-Rack* északi nyulványában tengeri rákot és osztrigát fognak. A *Kristiániai fjord* mellett a fjordképződés véget ér. Délkeletre, már Svédországban, *Göteborg* említendő. Északra, a *Kalmári* tengerszoros által elválasztva, van *Öland* szigete, tovább észak-keletre pedig *Gotland* és *Aland* szigetek.

Skandinávia elkülönített óriási fensíkszerű emelkedést tüntet fel, mely tömegre és kiterjedésre nézve az Alpokat jóval felülmúlja, vadregényességre nézve velök vetélkedik; de általános emelkedésre nézve tetemesen alacsonyabb. A *Skandináviai hegység* nyugaton meredeken szakad meg, míg keletre lassan eltörpül, miről a svéd folyók is tanuskodnak.

Folyók és tavak. A felsziget rendkívül gazdag folyókban és tavakban. A folyók «*elfek*»-nek hivatnak s nagy esések van, fontosabbak a *Tornea*-, *Pitea*-, *Umea*-, *Lulea*-, *Angermana*-, *Dal-Gotaelf*. Tavai közül említendők a *Wenmern*-, a *Wettern*- és a *Maelaren* tó.

Égalja, anyagi műveltség. A magas hegység észak-déli iránya különös égalji ellentéteket szül. Míg a nyugati, esőthozó délnyugati szeleknek kitett partvidéken a kikötők soha se fagynak be, keleten már szárazföldi égalj ellentétei mutatkoznak, t. i. a meleg nyarakat nagyon hideg telek váltják fel.

Svédországnak a Kategat és a Balti tenger közti része termékeny és jól van művelve, de északi vidéke nagyjából zord, részben kopár, részben pedig sűrű erdővel fedett hegyvidék. Norvégiában a talajnak alig 1%-a mondható művelhetőnek, de tölgy- és fenyőerdei fontosak, szagztatott, zivataroknak kitett partvidéke pedig hemzseg a sok haltól. — Az egész felsziget főgazdagsága bányáiban rejlik (*Danneimora*, *Falun*, *Gellivara*).

Ipara csekély, de a belső szükségletet kielégíti.

A két állam kereskedése leginkább csak ásványkincsek, fa és hal kivitelére szorítkozik.

Lakosok. A lakosság túlnyomóan germán eredetű, nyelvre nézve svédekre és norvégekre oszlik. A csekély számú lappok és finnek északon vannak. A népnevelésről igen jól van gondoskodva, daczára annak, hogy a szétszórt helységekből nagy bajjal jár az iskoláztatás (vándortanítás). A lappok és finnek rénszarvasaikkal nomád életet élnek s így a műveltségben is hátra vannak. A lakosság túlnyomó többsége lutheranus vallású.

Alkotmány, kormány. Politikai tekintetben Svéd- és Norvégország külön-külön alkotmányos királyságokat képeznek, melyek csak personal-unio által függenek össze egymással.

Oroszország.

(5.500,000 □ klm. 87.000,000 l.)

Oroszország azon nagy lapályon terül el, mely a Kárpátoktól az Uralig és a Fekete tengertől az Északi Jeges tengerig húzódik. Oroszország európai része nagyobb, mint fél Európa.

Sz.-Pétervár, a Néva mellett, már 1703-ban alapítása alkalmával nagyszabású városnak volt tervezve, s a szerint épült is. Épületeinek és palotáinak nagyszerűsége és lakóinak élete által az újkori Oroszországot képviseli Moszkvával szemben; 900,000 l. *Kronstadt* erősség és főhadi kikötő védi a fővárost a tenger felől. *Riga*, a birodalom második kereskedő városa; a hn. öböl mellett.

Finnország nagyhercegségben: *Helzingforsz* a főváros.

Nagyoroszországban: *Moszkva*, az oroszok szent városa és a nagy birodalom bölesége és valódi középpontja. A város a megerősített *Kreml* körül van építve, 750,000 l. *Nizsni-Novgorod*, az Okának a Volgába szakadásánál, nagy vásáraitól nevezetes, *Archangel*, a Dvina torkolatánál, mint kiviteli hely fontos. Kola félszigetét és Novaja-Zemlja szigetét csak a vadászok látogatják. Spitzbergák is ide tartoznak.

Kis oroszország vagy Ukániában: *Kiev*, a Dnieper m., egyetemmel, Oroszország legrégebb városa és a kereszténység kiindulási helye. *Charkov*. Nyugaton: *Vilna*, nevezetes ipar- s kereskedelmi város. Délen: *Szbasztopol*, a Krími félszigeten. *Kisenev*, Beszarabia főhelye. *Odessza*, a Fekete tenger főkikötője és Európa első gabonakereskedő helye. Keleten: *Asztrachán*, a Volga torkolatánál, a Perzsia és Oroszország közti kereskedésnek főhelye, azonkívül a Volga és a Kaspi-tenger nagy halászatának középpontja. *Orenburg* erőd az Ural folyó mellett, a karavánkereskedés középpontja.

Kazan, a Volga közelében, egyetemmel, egészen keleties város. *Jekaterinburg*, az Ural keleti lejtőin, a bányászat középpontja. *Perm*, közelében nagy vas- és rézbányák vannak.

A lengyel királyságban: *Varsó*, a Visztula mellett, nagy iparral és kereskedéssel, akkora mint Budapest.

Oroszország vízszintes és függőleges tagoltsága. Az európai orosz birodalmat négy tenger határolja; ezek közül három beltenger, a negyedik pedig hosszan tartó hideg miatt alig különbözik közlekedés tekintetében az előbbiektől.

Földje. Oroszország túlnyomóan alföldből, t. i. az u. n. *Szarmát* síkságból áll, melyet keleten az *Ural* hegység, délen pedig a *Kaukázus* határol.

A *Szarmát síkság* a Fekete-tengertől a Jeges-tengerig és a Balti-tengertől a Kaspi tóig terül el. E síkság jellege eléggé változatos. Északon a sűrű fenyvesekkel borított posványos *Tundrák* csak télen közelíthetők meg. Ettől délre az *Ural-Balti* földhát szelíden emelkedik az Ural hegyláncz és a Balti-tenger közt, e megszakadozott, erdőkkel borított földduzzadás legnagyobb emelkedését a *Valdai* fensíkon (legnagyobb emelkedése a *Papova-Gora* 351 m.) találjuk. A *Szarmát síkság közepét* buja búzamezők foglalják el. E termékeny övet délen a keletről nyugatra elterülő lombos erdőkkel borított *Ural-Kárpáti földhát* zárja el; huzódik pedig az Uraltól a Kárpátok északi előhegységeig. Tőle délre terül el az *Orosz Puszta*.

Folyók. Oroszország folyórendszere szerencsésnek mondható; mert folyóinak nagyobb része csekély esésű s így hajózható; ehhez járul a vízválasztók csekély emelkedése, miért is a csatornaépítés könnyen legyőzhette az akadályokat és végre a folyók minden irányban kisugárzanak.

Az Északi Jeges-tenger felé tartanak: a *Pecsora* és a *Dvina*.

A Balti-tengerbe ömlenek: a *Néva*, a *Ladoga-tó* lefolyása; a *Diina*, a *Valdai* magaslaton ered és a *Rigai* öbölbe szakad.

A Fekete-tenger folyói: a *Dnjeszter*, mely a Kárpátokban ered; a *Dnjeper*, az Ural-Balti földhát déli lejtőin ered; áttöri folyamrohanatokban az Ural-Kárpáti földhátat, ezután liman (öböl) alakjában torkollik a Fekete-tengerbe; a *Don*, a Tulai kerületben ered és az *Azovi-tengerbe* szakad.

A Kaspi-tengerbe szakad: a *Volga*, mely a *Valdai* magaslat posványáiban ered, folyásában felveszi az *Okát*, továbbá a haldús *Kámat*, melynek irányát követve, délre fordul; áttöri az Ural-Kárpáti földhátat és a Kaspi-tengerbe szakad. A Volga Európa legnagyobb folyója. Az *Ural* folyó mint határfolyó nevezetes.

Legnevezetesebb tavak: a *Ladoga*-, az *Onega*-, az *Ilmen*- és a *Peipusz-tó*.

Égalj, anyagi műveltség. Oroszország kiterjedésénél fogva különböző égaljjal bir. Déli részein, különösen a Krimi félszigeten és a Fekete-tenger partján szelíd, meleg klíma honol. Középső Oroszországban már a

szárazföldi égalj uralkodik, igen kemény telekkel és forró nyarakkal. Északon pedig nagyon hideg van.

Oroszország középső része a birodalom éléstárának nevezhető; északon óriási erdők terülnek el, melyekben számtalan prémes állat tartózkodik; délen pedig a megmérhetetlen legelők előmozdítják a marhatenyésztést (ló, szarvasmarha és juh); folyóiban, tavaiban és tengereiben jelentékeny a halászat. Ásványkincsek tekintetében Oroszország Európa első állama.

Oroszország iparát, különösen a birodalom középső részeiben, jelentékenynek mondhatjuk; iparczikkei fedezik a belszükségletet, de a nyugat-európai államokéival nem mérkőzhetnek. Legfontosabb a gyapot-szövés és a len- (kötélverés) és gyapjuárak készítése: világhírű a bőrgyártás (orosz bagaria és chagrin).

Kereskedése, különösen belkereskedése igen élénk; mert a nyers-termények bősége a kiterjedt vízi-, közönséges és vasúton minden irányban szállítható. De a külkereskedés is, különösen középső Ázsia felé, mind nagyobb mérveket ölt.

Lakosok. A lakosság nagyobbbrészt szláv eredetű, ezek oroszok és lengyelek. Ezeken kívül számos más törzsekkel találkozunk, ilyenek pl.: a litvánok és lettek, németek, finnek, zsidók (különösen Lengyelországban); tatárok, kirgizek, kalmükok, örmények stb. Valamint nyelvi, úgy vallási tekintetben is a lakosság túlnyomó többsége nagy egységet tüntet fel; az államvallás a görög-keleti, melynek feje a csár. A népnevelés alacsony fokon áll.

Alkotmány. Oroszország korlátlan egyeduralom, úgy az egyházi, mint a világi dolgokban a törvényhozó-, végrehajtó- és bírói hatalmat a csár gyakorolja.

Európai Oroszország kormánykerületekre oszlik, melyek rendesen fővárosaik szerint neveztetnek el. A Kaukazi tartományok helytartóságot képeznek, de már az Ázsiai Oroszországhoz számítják, Finnország personal unió által függ össze a birodalommal s külön tartománygyűlése van.

Európáról általában.

(10 millió □ klm., 330 millió lakos.)

Világhelyzete. Európa a szárazföldi félgömb közepén az ember által lakott világ szívében fekszik. Nincs világrész, mely oly kényelmes összekötetésben állana a többiekkel, mint ez: Ázsiával mintegy 2600 klm.-nyire függ össze; Afrikától és Amerikától tengerek választják el, melyek a tengeri közlekedés minden előnyeiben részesítik az európaiakat; délen köny-

nyen juthatni Indiába, nyugaton pedig Amerikába. Második fontos előnye kedvező égalja, mely a forró öv lankasztó és a hideg öv dermesztő ellentétéivel szemben előmozdítja az állandó és szabályos munkálkodást s ezzel együtt az ember szellemi fejlődését. Végre nincs világrész, melynek vízszintes tagoltsága és felszíne annyira kedvező volna az emberiség haladására, mint Európáé, mely minden oldalról oly könnyen megközelíthető.

Vízszintes tagoltsága, a nagyságához képest, az összes világrészek között a legkedvezőbb. S egyes tagok alakulása is a legszerencsésebb. Délen három félszigettel találkozunk, északon ott van Skandinávia s a vele majdnem összefüggő Jütland, sőt a Brit szigetek is a törzs kiszögelléseinek tekinthetők. A tengerszorosok, a mily ritkák általában, épen oly fontosak. — Európa ezekben is bővelkedik, északon van a Kategatt s a Szund; délen és délkeleten Áfrikával és Ázsiával képezi a Gibraltárt (14 klm. széles), a Karthágói szorost és Helleszpontot (2. klm.) a Boszporussal, melyek a Földközi tenger három medenczéjét összekötik.

Törzsének alakját háromszögbe lehet szorítani, melynek átlója a Biskájai öböltől a Kari tengerig, a két befogó a Kari tengertől a Kaspi tengerig és innét a Biskájai öbölhöz tart. E háromszög északon, nyugaton és délen félszigetek és mély öblök által szakítatik meg s ennél fogva ez oldalokról könnyen megközelíthető. (Tagjait lásd a térképen.)

Függélyes tagoltság. Európában a földalakulás összes alakjai nagy változatosságban mutatkoznak. Északon és keleten túlnyomó az *alföld*, mely azonban nem képez folytonos egyhangú síkot, hanem dombcsoportok és alacsony földhátak által van megszakítva. Európa közepén és déli részein meg a *középhegység* uralkodik. *Lépcsőzetes* alakulásra csak ritkábban akadunk; a *magas hegység* sem kiterjedésre, sem pedig magasságra nézve nem mérkőzhetik Ázsia és Amerika hasonló alakulásaival. Csupán homok-sivatagok hiányzanak.

Európa magas hegysegei: az *Ural* és a *Kaukázus*, melyek Ázsia felé határt képeznek; az *Alpok*; a *Pirenék*; a *Szierra Nevada* és a *Skandináviai* hegység.

Az *Alpok*at nyugaton, északon és keleten a *középhegységek* egész koszorúja veszi körül, ilyenek: nyugaton a *Francia*-, északon a *Német középhegység*, és keleten a *Kárpátok*.

Az *Alpok*kal az *Apennini* és a *Balkán* félsziget hegyrendszere is összefügg; ellenben a *Pirenéi* félsziget hegyrendszere egészen el van különítve.

Európa törzsének nagyobb felét a Szarmát síkság tölti be, mely keleten, az Ural hegyláncznál széles alappal kezdődik, nyugat felé mindinkább megsűkül és a Pirenéknél végződik, mintegy Európa háromszög alakját utánozván. Kisebb alföldek a következők: a Rhone-síkság, a felső Rajnai síkság, a kis és nagy magyar Alföld és a Lombard-velencei lapály.

Folyók és tavak. Európa nevezetesebb folyói egyes középpontokból

sugárként terjednek szét, ilyen *vízválasztók*: a *Valdai magaslat*, honnét a *Diina* a Balti, a *Dnjeper* a Fekete, és a *Volga* a Kaspi tengerbe folynak; ilyen a *Morvai Lejtők* és a *Kárpátok* érintkezési helye, honnét a *Visztula*, a *Morva*, az *Odera* és az *Elba* sugárzanak ki; kisebb a *Fenyő-hegység*, hol a *Majna*, a *Szála*, az *Eger* és *Naab* erednek; fontosabb a *Sz.-Gothard* és *Bernina* közti terület, hol a *Duna*, a *Rajna*, a *Pó* és a *Rhone* folyóvidékei érintkeznek.

Európa igen gazdag tavakban, kiemelendő különösen a *Balti* tenger környéke; csoportosan találjuk Oroszországban, Finn-, Svéd- és Németországban, legnagyobbak a *Wennern*, a *Wettern* Svédországban, a *Ladoga* és *Onegató* Oroszországban. Írország is gazdag tavakban. Az Alpokat kőszorúként veszik körül. A többi vidékeken csak elszigetelve fordulnak elő.

Égalj és termények. Európa majdnem egészen a mérsékelt égöv alatt terül el; de azért elég északra és délre nyomul szélső tagjaival, hogy részint a hideg, részint pedig a meleg öv hatását is érezze. Nyugatról keletre tekintve az égaljt, tapasztaljuk, hogy azt keleten Ázsia; nyugaton pedig az Atlanti Óceán befolyásolja; azért nyugaton szelid és nedves a klíma (Golf-áram), míg keleten a meleg és a hideg éles ellentéteivel találkozunk.

Növényzetre és állatokra nézve Európa, a szegény sarki tartományok és a buja forró övi területek közt a közép helyet foglalja el. Szorgalom és ügyesség kell az állatok tenyésztéséhez és a növények termesztéséhez; de a tevékeny munkálkodást siker koronázza. A legfontosabb növények, állatok és ásványok majdnem mindenütt előfordulnak.

Népesség. Európa népességének számát 330.000.000-ra tehetjük, ezek nagyobb része a kaukázai fajtához tartozik, a mongol fajtához számíttatni szokott (magyar, finn, török, stb.) népeket testre nézve szintén a kaukázai fajtához vagyunk kénytelenek sorolni, de nyelv tekintetében külön osztályt képeznek. Nyelvre nézve Európában három csoportot állíthatunk fel, u. m. az *indo-germánt*, az *ural-altájit* és a *sémít*.

Az indo-germán nyelvcsaládhoz tartoznak:

1. a *germánok* (németek, friesekek, hollandok, flamok, skandinávok, dánok, izlandiak és az angolok);
2. a *románok* (olaszok, francziák, spanyol-portugálok, oláhok és az illyrek);
3. a *szlávok* (az északiakhoz az oroszokat, a lengyeleket, a cseh-morva és tótokat; a déliekhez a horvátokat, szerbeket, bosnyákokat, bulgárokat, vendeket és szlovéneket sorozzuk).

Ide tartozó kisebb nyelvcsaládok a *kelták*, a *litvánok*, az *örmények*, a *czigányok* stb.

Az ural-altáji nyelvcsaládhoz tartoznak:

a *magyarok*, *finnek*, *lappok* stb., azonkívül a *törökök* és a *tatárok*.

A sémi nyelvcsalád tagjai :

a *zsidók* és az *arabok*, csak hogy az előbbiek most már az illető ország nyelvét beszélik, melyben tartózkodnak.

Számra nézve a germánok, a románok és szlávok majdnem teljesen egyenlők, csak hogy a szlávok a legnagyobb területen terjeszkednek.

Vallásra nézve van 320 millió keresztény, a többi összeg egyenlő számmal a zsidók és a mohammedák közt oszlik meg. A románok túlnyomóan róm. katolikusok, a germánok protestánsok ; míg a szlávok gör. keleti vallásuak.